

**Tieňová správa o chudobe a sociálnom vylúčení
v Slovenskej republike**

**Tieňová správa
o chudobe a sociálnom vylúčení
v Slovenskej republike**

2012

Slovenská sieť proti chudobe

Tieňová správa o chudobe a sociálnom vylúčení v Slovenskej republike

Zodpovedná redaktorka
Zuzana Kusá

Autori

Zuzana Kusá, Anna Galovičová, Jozef Balica, Dana Obšasníková,
Ľubica Duržová, Ivan Málek, Slavomíra Mareková

Publikácia vyšla vďaka finančnej podpore Friedrich Ebert Stiftung.

Časť tejto publikácie bola vypracovaná v rámci riešenia projektu VEGA 2/0119/11 *Využitie súčasných sociologických teórií pri analýze sociálnych problémov na Slovensku.*

Neprešla jazykovou úpravou.

Technická a grafická úprava: Jarmila Štrbavá

© Slovenská sieť proti chudobe, Friedrich Ebert Stiftung,
Sociologický ústav Slovenská akadémia vied

Tlač: IRIS – Vydavateľstvo a tlač, Žitavská 14, 821 07 Bratislava

ISBN 978-80-971225-5-3

EAN 9788097122553

OBSAH

Úvod	7
Najdôležitejšie pojmy používané v tejto správe	8
Najdôležitejšie skratky používané v správe	11
1. Boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu vo svetle základných ľudsko-právnych dokumentov a dokumentov EÚ	12
2. Celkový ekonomický a sociálny vývoj	16
Demografická a ekonomická charakteristika Slovenska – zamestnanosť a nezamestnanosť	16
Pokrok vo vzťahu k cieľu stratégie Európa 2020 znižovať chudobu	26
Opatrenia Slovenskej republiky na dosahovanie cieľa znižovať chudobu	36
3. Podpora zamestnanosti	38
Nezamestnaní a práca na dohodu	41
4. Príjmy a ich dostatočnosť – dostatočný príjem a úloha systémov sociálnej ochrany	43
Ochrana osôb bez príjmu	48
Životné minimum ako hranica núdze?	48
Priestupková imunita	53
Príjmy a spotreba domácnosti	55
Spotreba potravín v domácnostiach s nerovnakou príjmovou úrovňou	58
Experiment s participatívnym výpočtom rozpočtových štandardov	59
Realita v číslach	60
Neexistencia minimálneho dôchodku	64
5. Dostupnosť služieb	64
Predškolská výchova a programy školskej inklúzie	64
Asistent učiteľa	66
Prístup k bývaniu	67
Voda ako ľudské právo?	71
Energetická chudoba	72
Služby pre zraniteľné skupiny	74
Zdravotná starostlivosť a dlhodobá starostlivosť	75
Zdravie	76
6. Chudoba a verejná mienka	76
7. Participácia na príprave, realizácii a vyhodnocovaní sociálnej politiky	77
Podmienky demokratickej participácie	79
Literatúra/pramene	81

Úvod

Slovenská sieť proti chudobe prvýkrát predstavuje Tieňovú správu o chudobe a sociálnom vylúčení na Slovensku.

Tieňová správa je našou dodatočnou odpoveďou na *Národnú sociálnu správu za rok 2012*, ktorú Slovenská republika vypracovala a zaslala Európskej komisii v máji tohto roku. Predloženie Národnej sociálnej správy sa oneskorilo, čiastočne pre predčasné parlamentné voľby a striedanie vlád, ktoré zasiahlo rôzne úrovne ministerstva. Toto oneskorenie spôsobilo, že Národnú sociálnu správu v aktuálnom čase neposudzovali slovenské mimovládne organizácie, ktoré pracujú v prospech znevýhodnených a zraniteľných a usilujú sa o ich účasť vo verejnom priestore. Národná sociálna správa Slovenskej republiky za rok 2012 nebola preto ani predmetom posudzovania, ktoré organizovala Európska sieť proti chudobe a národné siete proti chudobe. Výsledky tohto posudzovania – bez zmienky o slovenskej Správe – boli publikované na medzinárodnej konferencii *Is Europe 2020 delivering on poverty?* (Pomáha Európa 2020 znižovať chudobu?). Domáce posudzovanie sa však neuskutočnilo aj z ďalšieho dôvodu – pre chýbajúce uznanie dôležitosti participácie dotknutých aktérov na tvorbe politík, ktoré ovplyvňujú ich život.

Predkladaná *Tieňová správa o chudobe a sociálnom vylúčení na Slovensku* je iniciatívnym počínom a pokusom Slovenskej siete proti chudobe nasledovať formát alternatívnych správ, ktoré si objednávajú monitorovacie orgány Spojených národov s cieľom čo najobjektívnejšie posúdiť dodržiavanie zmluvných záväzkov členských krajín v konkrétnej oblasti ľudských práv. Objednané tieňové, či alternatívne správy sú vypracované mimovládnymi organizáciami a akademickými pracoviskami a predstavujú dôležité, často korigujúce doplnenie periodických správ, ktoré pre monitorovacie orgány vypracúvajú príslušné vládne inštitúcie.

Tieňovú správu, ktorú sme vypracovali, spája s inými tieňovými správami práve starosť o dodržiavanie ľudských práv. Chudobu a sociálne vylúčenie chápeme ako porušenie práv ľudských bytostí na dôstojný život. Tento prístup k chudobe je pre Slovensko skôr netypický. Prevládajú úzko ekonomické pohľady, ktoré chudobu riešia najmä z pohľadu starostí o bilanciú verejných financií. Takýto pohľad je kľúčový aj pre Národnú sociálnu správu na rok 2012, ktorú pripravilo Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny. K zostaveniu Tieňovej správy nás podnietili najmä medzery v tomto dokumente a jeho mlčanie o závažných stránkach chudoby a sociálneho vylúčenia na Slovensku.

V Tieňovej správe pracujeme s dostupnými štatistickými údajmi a štatistické a výskumné zistenia kombinujeme s mikropříbehmi ľudí, ktorých ťažká situácia je za oficiálnymi štatistikami neviditeľná. Do správy sme zaradili aj vlastné participatívne zisťovanie adekvátneho rozpočtu domácností. Týmto zisťovaním chceme pokusne zaplniť dlhodobu existujúcu medzeru v skúmaní nákladov na dôstojný život rôznych typov domácností v Slovenskej republike a najmä podnietiť diskusiu o potrebe stanoviť reálnu výšku životného minima a adekvátnej sociálnej ochrane ľudí bez pracovného príjmu.

Štruktúra Tieňovej správy o chudobe a sociálnom vylúčení na Slovensku nie je celkom totožná s o štruktúrou Národnej sociálnej správy. Má to viaceré racionálne dôvody, ale tiež dôvody, ktoré vyplývajú z našich nie nekonečných kapacít.

Predkladaná Tieňová správa je výsledkom autorského kolektívu z radov Slovenskej siete proti chudobe. Špeciálne poďakovanie patrí redaktorky Dane Obšasníkovej, Dr. Jozefovi Balicovi z OZ KOVO, Ivanovi Málekovi, Ľubici Duržovej, Anne Galovičovej a Slavomíre Marekovej. Táto správa sa v mnohom opiera o skúsenosti, ktoré zodpovedná redaktorka získala pôsobením v Sieti nezávislých expertov Európskej komisie pre sociálnu inklúziu a bez podpory vedenia a kolegov Sociologického ústavu SAV a Nadácie F. Eberta.

Najdôležitejšie pojmy používané v tejto správe

Sociálne vylúčenie: Popretie či nenaplnenie občianskych práv, nemožnosť plnohodnotnej účasti na ekonomickom, spoločenskom a kultúrnom živote spoločnosti, nemožnosť žiť životom, ktorý sa v spoločnosti považuje za bežný.

Sociálne začleňovanie (sociálna inklúzia): Princíp podpory plnohodnotného občianstva zdôraznený Chartou základných práv Európskej únie aj Európskou sociálnou chartou revidovanou. Sociálne začleňovanie to proces, ktorý zaisťuje, že osoby sociálne vylúčené alebo sociálnym vylúčením ohrozené majú prístup k príležitostiam a možnostiam, ktoré im napomáhajú plne sa zapojiť do ekonomického, spoločenského a kultúrneho života spoločnosti a žiť spôsobom, ktorý sa v spoločnosti považuje za bežný

Ľudsko-právny prístup k chudobe: Chápanie chudoby ako porušenie základných ľudských práv a odopieranie dôstojnosti. Všeobecná deklarácia ľudských práv (1948) chápe chudobu (núdzu) a strach ako vážne prekážky v naplnení dôstojnosti ľudskej bytosti. Z koncepcie ľudských práv ako prirodzených a základných vyplýva, že štát nemôže podmieňovať uznanie práv, vrátane práva na ochranu pred chudobou, rôznymi povinnosťami, pretože ľudské práva nie sú udelené či darované človeku štátom.

Minimálny príjem: všeobecné pomenovanie pre spoločnosťou poskytovaný finančný príjem pri chýbajúcom zdroji príjmov alebo pri nedostatočnosti príjmu. Systémy minimálneho príjmu majú v rôznych krajinách rôzne názvy. Na Slovensku sa systém minimálneho príjmu v súčasnosti označuje ako pomoc v hmotnej núdzi (do roku 2006 sociálna pomoc).

Aktívna inklúzia: Aktívne začleňovanie je princípom, ktorý Európska komisia vyzdvihla vo svojom Odporúčaní z 3. októbra 2008 o aktívnom začleňovaní osôb vylúčených z trhu práce. Je odpoveďou na skutočnosť, že chudoba je zložitý viacrozmerný jav, ktorý zasahuje do viacerých oblastí ľudského života. Úsilie o vrátenie najzraniteľnejších skupín do hlavného prúdu spoločenského života môže byť preto účinné len keď má komplexný charakter a zlepšuje podmienky vo viacerých oblastiach života súčasne. Aktívne začleňovanie je navrhnuté ako kombinácia troch pilierov – zabezpečenie dostatočného príjmu, podpora návratu na trh práce a zabezpečenie prístupu k službám rôzneho druhu, od predškolskej výchovy, bývania, po kultúru a šport.

Otvorená metóda koordinácie: Otvorená metóda koordinácie (OMK) označuje spôsob zosúladovania programov a politík členských štátov v tých oblastiach, ktoré zostávajú v ich kompetencii. K takým oblastiam patrí aj sociálna ochrana a boj proti chudobe – sociálne začleňovanie. Členské štáty sa dohodli na potrebe učiť sa zo skúseností druhých a identifikovať a ďalej podporovať politiky, ktoré sa ukázali ako účinné.

Otvorená metóda koordinácie zahŕňa a) prijatie spoločných cieľov¹; b) súbor spoločných indikátorov, ktorými možno merať pokrok na ceste za týmito cieľmi a c) prípravu národných strategických správ, v ktorých členské štáty predstavia svoj plán v oblasti presadzovania politik na dohodnuté obdobie s cieľom posilniť napĺňanie spoločných cieľov.

Cieľom podpory vzájomnej výmeny informácií a skúseností koordinácie je aktívne sociálne začlenenie všetkých osôb, ktoré sa má dosiahnuť prostredníctvom podpory účasti na trhu práce a boja proti chudobe a vyčleneniu najviac marginalizovaných osôb a skupín. Ďalším nástrojom je európska stratégia zamestnanosti, ktorej cieľom je okrem iného posilniť sociálne začleňovanie, bojovať proti chudobe, zabrániť vylúčeniu z trhu práce a podporiť integráciu znevýhodnených osôb na trhu práce.

Európa 2020: Európa 2020 je strategický dokument Európskej únie, stanovujúci strategické ciele rozvoja EÚ a členských štátov a postupy ich dosahovania. Sociálnej oblasti sa týka niekoľko cieľov, strategických usmernení v oblasti zamestnanosti a vzdelávania a v oblasti podpory sociálneho začleňovania a boja proti chudobe. Osobitný význam má Integrované usmernenie č 10 Podpora sociálneho začlenenia a boj proti chudobe.

Podľa Integrovaného usmernenia č. 10, úsilie členských štátov o zníženie chudoby by malo byť zamerané *na podporu plnohodnotného zapojenia sa do spoločnosti* a hospodárstva a na rozširovanie podnikateľských možností dôsledným využívaním pomoci z Európskeho sociálneho fondu. Snahy by sa takisto mali sústrediť na zabezpečenie rovnakých príležitostí prostredníctvom prístupu k dostupným, udržateľným a vysokokvalitným službám vrátane verejných služieb, a najmä zdravotnej starostlivosti. Členské štáty by mali zaviesť účinné antidiskriminačné opatrenia. V snahe bojovať proti sociálnemu vylúčeniu, posilniť postavenie ľudí a zvýšiť ich účasť na trhu práce *je potrebné zlepšiť systémy sociálnej ochrany, politiky celoživotného vzdelávania a aktívneho začlenenia, s cieľom vytvárať pre ľudí príležitosti v rôznych etapách ich života a chrániť ich pred hrozbou vylúčenia.*

Systémy sociálneho zabezpečenia a dôchodkové systémy sa musia zmodernizovať tak, aby sa zabezpečilo ich využívanie v plnej miere s cieľom poskytnúť primeranú podporu príjmu a zaručiť prístup k zdravotnej starostlivosti. Systémy dávok by mali byť zamerané na zaručenie istoty príjmu počas prechodov a znižovanie chudoby, najmä v skupinách s najväčším rizikom sociálneho vylúčenia, napr. rodín s jedným rodičom, menších, ľudí so zdravotným postihnutím, detí a mladých ľudí, starších žien a mužov, legálnych migrantov a ľudí bez domova. Členské štáty by taktiež mali aktívne podporovať sociálne hospodárstvo a sociálnu inováciu v prospech najzraniteľnejších skupín.

¹ Spoločné ciele v oblasti sociálnej ochrany a sociálnej inklúzie sa týkali podpory sociálnej súdržnosti, rodovej rovnosti rovných príležitostí pre všetkých prostredníctvom dostatočných, dostupných, finančne udržateľných systémov sociálnej ochrany a politik sociálneho začleňovania; účinnej a vzájomnej súčinnosti cieľov väčšieho ekonomického rastu a lepších pracovných príležitostí a väčšej sociálnej súdržnosti, dobrou správou, transparentnosťou a zapojením dotknutých aktérov do návrhov, implementácie a monitoringu politik.

Hlavný cieľ EÚ v oblasti boja proti chudobe, na ktorého základe členské štáty stanovujú svoje národné ciele, s prihliadnutím na ich relatívne východiskové podmienky a vnútroštátne okolnosti, sa zameria na podporu sociálneho začlenenia, najmä prostredníctvom znižovania chudoby so zámerom vymaniť najmenej 20 miliónov ľudí z rizika chudoby a vylúčenia.

Slovenský záväzok hovorí o 170 tis. osobách, ktorí sa majú dostať z chudoby do roku 2020.

Agregovaný indikátor chudoby alebo sociálneho vylúčenia: Tento indikátor bol stanovený na meranie cieľa v oblasti sociálnej inklúzie. Jeho vymedzenie vychádza z mnohorozmerného prístupu k meraniu chudoby. Tento indikátor vyjadruje počet osôb, ktoré vykazujú chudobu najmenej podľa dvoch z nasledujúcich troch indikátorov chudoby a sociálneho vylúčenia: indikátora príjmovej chudoby, indikátora závažnej materiálnej deprivácie a indikátora vylúčenia z trhu práce.

Peňažná chudoba je príjem nižší ako je hranica rizika chudoby, ktorá je stanovená ako 60% mediánového (stredového) ekvivalentného disponibilného príjmu. Percentuálne určená výška chudoby v krajine vyjadruje podiel obyvateľov s ekvivalentným disponibilným príjmom nižším ako je hranica chudoby. Stredový príjem – medián², je príjem domácnosti, ktorá pri usporiadaní všetkých domácností do poradia podľa veľkosti ekvivalentného disponibilného príjmu na jedného člena sa nachádza v strede tohto poradia. Ekvivalentný disponibilný príjem na člena domácnosti sa určuje podľa metodiky OECD, ktorá predpokladá, že pri spoločnom hospodárení viacerých osôb dochádza k tzv. úspore z množstva – napríklad vo výdavkoch na kúrenie, či svietenie. Pri výpočte ekvivalentného disponibilného príjmu člena domácnosti sa celkové príjmy domácnosti delia počtom osôb stanoveným tak, že jeden dospelý sa ráta ako celá osoba, počet ďalších dospelých sa násobí koeficientom 0,5 a počet detí sa násobí koeficientom 0,5. S výnimkou jednočlennej domácnosti, v ktorej sa ekvivalentný disponibilný príjem rovná skutočnému príjmu, sú ekvivalentné disponibilné príjmy domácností vypočítané podľa tejto metodiky vždy vyššie ako ich reálne príjmy.³

Závažná materiálna deprivácia Vyjadruje podiel ľudí, ktorí si nemôžu dovoliť 4 z 9-tich položiek charakterizujúcich ekonomickú záťaž a predmety dlhodobej spotreby, a to: nedoplatky v súvislosti s položkami: nájomné a hypotéka, energie, kúpa na splátky a iné pôžičky, schopnosť udržiavať doma adekvátne teplo, schopnosť domácnosti čeliť neočakávaným výdavkom, schopnosť dovoliť si zaplatenie raz ročne jedného týždňa dovolenky mimo

² Jednoducho povedané, stredový (mediánový) je vyšší ako príjem polovice domácností danej krajiny a nižší ako príjem druhej polovice domácností. Stredový príjem si ľudia často mýlia s priemerným príjmom, t. j. aritmetickým priemerom hodnôt všetkých príjmov. Priemerný príjem by sa prekryval so stredovým príjmom len v takom prípade, ak by príjmy, ktoré sú nižšie a vyššie od stredu rástli a klesali rovnomerne. V snahe predchádzať tejto zámene sa v štatistických publikáciách uprednostňuje používanie termínu medián.

³ Treba zdôrazniť, že ide o dohodnutú a teda záväznú metodiku výpočtu. To však neznamená, že uvedené pomery sú stanovené správne a že pri spoločnom hospodárení dochádza vždy a všade k znižovaniu výdavkov na člena domácností v danom pomere. Pochybnosti voči metodike možno formulovať len na základe výskumu a v súčasnosti takýto výskum neprebieha.

domu, schopnosť dovoliť si jedlo s mäsom, kuraťom, rybou alebo vegetariánskym ekvivalentom každý druhý deň alebo vybavenie domácnosti farebným televízorom, práčkou, autom alebo telefónom. Do roku 2010 bol spoločný indikátor používaný na porovnanie miery materiálnej deprivácie v členských štátoch EÚ založený na podiele ľudí, ktorí si nemôžu dovoliť 3 z uvedených 9-tich položiek. Indikátor sledujúci neprítomnosť troch položiek sa označoval a označuje ako materiálna deprivácia.

Miera nízkej pracovnej intenzity: Vyjadruje podiel osôb, ktoré žijú v domácnostiach s veľmi nízkou pracovnou intenzitou (menej ako 20%, z celkovej populácie).

Národná sociálna správa: Strategický dokument, ktorý konkretizuje ciele stratégie Európa 2020 v sociálnej oblasti a vyhodnocuje ich plnenie. Národné sociálne správy vypracovali členské štáty Európskej únie ako doplnok Národných programov reforiem v súvislosti s monitorovaním pokroku pri dosahovaní cieľov Európy 2020 prvýkrát v roku 2012.

Participácia: participácia znamená zúčastňovanie sa. Tu hovoríme o participácii v súvislosti s prípravou, uplatňovaním a hodnotením verejných politík. Európska sieť proti chudobe a rovnako aj Slovenská sieť proti chudobe sa zasadujú za väčšiu účasť ľudí so skúsenosťou chudoby na tvorbe a posudzovaní politických rozhodnutí, ktoré ovplyvňujú ich život.

Slovenská sieť proti chudobe: združenie mimovládnych organizácií a jednotlivcov... neformálne existujúce od roku 2005. Poslaním Slovenskej siete proti chudobe je usilovať sa o to, aby sa boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu dostal na popredné miesto v politike Slovenskej republiky. Naším základným cieľom je Slovensko bez chudoby a sociálneho vylúčenia a zaistenie prístupu k ekonomickým, sociálnym a kultúrnym právam pre všetkých. Tento cieľ vyžaduje usilovať sa o spravodlivejšie rozdeľovanie bohatstva, o lepšiu dostupnosť slušnej práce, o sociálnu ochranu, ktorá je primeranejšia nutným životným nákladom, boj proti diskriminácii. Pre naplnenie tohto cieľa je potrebné v neposlednom rade zmysluplné združovanie a občianska participácia ľudí, ktorí prežívajú chudobu a sociálne vylúčenie.

Najdôležitejšie skratky používané v správe

AČ	– Aktivačná činnosť
AOTP	– Aktívne opatrenia trhu práce
EU SILC	– Zisťovanie príjmov a životných podmienok
HN	– Hmotná núdza
MF SR	– Ministerstvo financií SR
MPSVR SR	– Ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny SR
OMK	– Otvorená metóda koordinácie
TP	– Trh práce
UPSVAR	– Ústredie práce, sociálnych vecí a rodiny
UoZ	– Uchádzač o zamestnanie
VZPS	– Výberové zisťovanie pracovných síl
ZoZ	– Záujemca o zamestnanie
ZP	– zdravotné postihnutie
ŽM	– Životné minimum

1. Boj proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu vo svetle základných ľudsko-právnych dokumentov a dokumentov EÚ

Slovenská republika podpísala početné medzinárodné ľudsko-právne dokumenty, ktoré chudobu považujú za neprípustnú súčasť spoločenského života a ujmu na ľudskej dôstojnosti.

Zmluva o založení Európskeho spoločenstva zdôrazňuje, že rešpektovanie ľudskej dôstojnosti je hlavnou zásadou Európskej únie, ktorej cieľmi sú podpora úplnej zamestnanosti a sociálny pokrok, boj proti sociálnemu vylúčeniu a diskriminácii a podpora sociálnej spravodlivosti a sociálnej ochrany. V článku 34 Charty základných práv Európskej únie sa stanovuje právo na sociálnu pomoc a pomoc pri bývaní s cieľom zabezpečiť dôstojnú existenciu všetkých osôb, ktoré nemajú dostatok prostriedkov.

Rada Európy definuje chudobu ako nedostatok zdrojov (materiálnych, kultúrnych a sociálnych), ktoré by dovoľovali žiť aspoň najúspornejšiu verziu toho, čo sa v danej spoločnosti považuje za prijateľné. (Rada Európy 1984, 1997, 2004)

Európska sociálna charta revidovaná bola zverejnená v Zbierke zákonov Slovenskej republiky ako Oznámenie Ministerstva zahraničných vecí Slovenskej republiky č. 273/2009 Z. z.. Charta obsahuje významné záväzky signatárskych štátov ochraňovať práva jednotlivcov na sociálnu a lekársku pomoc a práva rodín na sociálnu, právnu a hospodársku pomoc.

Prijatím článku 30: *Právo na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením* Slovenská republika prijíma nasledovný záväzok:

Na zabezpečenie účinného výkonu práva na ochranu pred chudobou a sociálnym vylúčením sa zmluvné strany zaväzujú:

- a) prijať opatrenia v rámci celkového a zosúladeného postupu na podporu efektívneho prístupu osôb v situácii sociálneho vylúčenia alebo chudoby či osôb vystavených riziku vzniku takejto situácie, ako aj ich rodín, predovšetkým k zamestnaniu, bývaniu, odbornej príprave a vzdelávaniu, kultúre a k sociálnej a lekárskej pomoci,
- b) znovu preskúmať tieto opatrenia s cieľom ich úpravy v prípade potreby.

Prijatie dôležitého článku 31 Právo na ubytovanie sa nepodarilo presadiť napriek tlaku mimovládnych organizácií (hromadná pripomienka Slovenskej siete proti chudobe v roku 2007). Článok 31 Právo na ubytovanie má nasledovné znenie.

Na zabezpečenie účinného výkonu práva na ubytovanie sa zmluvné strany zaväzujú prijať opatrenia určené na:

1. podporu prístupu k ubytovaniu na dostačujúcej úrovni,
2. predchádzanie výskytu a zníženie počtu osôb bez prístrešia s cieľom postupného vyriešenia ich situácie,
3. sprístupniť cenu ubytovania osobám, ktoré nemajú dostatočné príjmy.

Právo na bývanie je však výslovne zmienené v *Medzinárodnom pakte o hospodárskych, sociálnych a kultúrnych právach*. Pakt bol uverejnený ako Oznámenie MZV ČSSR č. 120/1976 v Zbierke zákonov, čím podľa odborníkov jeho ustanovenia získavajú status vykonateľného práva.

Z hľadiska práva na bývanie a ďalších práv na slušnú existenciu je dôležitý článok 11.1 Paktu:

„Článok 11.1 Štáty, zmluvné strany paktu, uznávajú právo každého jednotlivca na primeranú životnú úroveň pre neho a jeho rodinu, zahrňujúce dostatočnú výživu, šatstvo, byt, a na neustále zlepšovanie životných podmienok. Zmluvné štáty podniknú zodpovedajúce kroky, aby zabezpečili uskutočnenie tohto práva, uznávajúc pre dosiahnutie tohto cieľa zásadnú dôležitosť medzinárodnej spolupráce, založenej na slobodnom súhlase.“

Dôležitým praktickým nástrojom pre vykonávanie ochrany sociálnych práv najzraniteľnejších skupín sú Zásady prístupu aktívneho začleňovania formulované v odporúčaní Európskej komisie z 3. októbra 2008 o aktívnom začleňovaní osôb vylúčených z trhu práce. Odporúčanie formuluje zásadu aktívnej inklúzie, predstavuje platný rámec pre účinné politiky začleňovania, ktoré sa v praxi členských štátov, a osobitne na Slovensku, veľmi často zužujú len na politiky pracovnej aktivácie.

Koncepcia aktívneho začleňovania zdôrazňuje, že pretrvávajúca chudoba a nezamestnanosť a čoraz zložitejšie viacnásobné znevýhodnenia *si vyžadujú komplexné a integrované politiky*. Ak majú členské štáty účinne bojovať proti chudobe, je potrebné kombinovať primeranú podporu príjmu s prepojením na trh práce a prístupom ku kvalitným službám v rámci integrovanej stratégie aktívneho začleňovania.

Členským štátom sa odporúča:

1. Navrhnuť a realizovať integrovanú komplexnú stratégiu aktívneho začleňovania osôb vylúčených z trhu práce, ktorá je *kombináciou primeranej podpory príjmu, inkluzívnych trhov práce a prístupu ku kvalitným službám*. Politiky aktívneho začleňovania by mali uľahčiť integráciu do udržateľného kvalitného zamestnania osôb, ktoré môžu pracovať a poskytnúť prostriedky postačujúce na dôstojný život spolu s podporou sociálnej účasti pre osoby, ktoré nemôžu.
2. Zabezpečiť účinnosť integrovaných politík aktívneho začleňovania aj prostredníctvom.
3. Aktívnej účasti všetkých ostatných relevantných aktérov vrátane osôb postihnutých chudobou a sociálnym vylúčením, sociálnych partnerov, mimovládnych organizácií a poskytovateľov služieb na vypracúvaní, realizácii a hodnotení stratégií.
4. Zabezpečiť, aby politiky aktívneho začleňovania podporovali implementáciu základných práv; presadzovali rodovú rovnosť a rovnaké príležitosti pre všetkých; zohľadňovali zložitosť viacnásobných znevýhodnení a osobitné situácie a potreby rôznych zraniteľných skupín; náležite zohľadňovali miestne a regionálne podmienky a zlepšovali územnú súdržnosť; boli v súlade s prístupom k sociálnej politike a politike zamestnanosti založených na životnom cykle, aby mohli podporiť solidaritu medzi generáciami a zabrániť prenášaniam chudoby z generácie na generáciu.

a) Primeraná podpora príjmu

Štáty by mali uznať základné právo jednotlivca na prostriedky a sociálnu pomoc, ktoré sú dostatočné na to, aby človek viedol dôstojný život v rámci komplexného a konzistentného úsilia v boji proti sociálnemu vylúčeniu.

V súvislosti so stratégiou aktívneho začleňovania by sa právo na dostatočné prostriedky malo viazať na aktívnu pripravenosť pracovať alebo zúčastniť sa na odbornom vzdelávaní

s cieľom získať prácu v prípade osôb, ktorým takúto aktívnu pripravenosť umožní ich stav, alebo prípadne na podmienku, že sa prijmú opatrenia na sociálno-ekonomickú integráciu iných osôb. Právo na dostatočné prostriedky by sa malo viazať aj na ďalšie politiky, ktoré sa na vnútroštátnej úrovni považujú za potrebné pre sociálno-ekonomickú integráciu príslušných osôb.

b) Inkluzívne trhy práce

Štáty by mali prijať opatrenia, ktoré sa vzťahujú na osoby, ktorým ich stav umožňuje pracovať, s cieľom zabezpečiť, aby dostali účinnú pomoc pri vstupe alebo opätovnom vstupe do zamestnania a zotrvaní v zamestnaní, ktoré zodpovedá ich pracovnej spôsobilosti. Presadzovať tieto spoločné zásady v súvislosti so stratégiami aktívneho začleňovania:

- reagovať na potreby osôb vylúčených z trhu práce s cieľom uľahčiť ich postupnú opätovnú integráciu do spoločnosti a na trh práce a zlepšiť ich zamestnateľnosť,
- prijať potrebné opatrenia na podporu inkluzívnych trhov práce s cieľom zabezpečiť, aby bol prístup k zamestnaniu príležitosťou pre všetkých,
- podporiť kvalitné pracovné miesta vrátane odmeňovania a dávok, pracovných podmienok, ochrany zdravia a bezpečnosti, prístupu k celoživotnému vzdelávaniu a kariérnych vyhliadok najmä s cieľom zabrániť „chudobe napriek zamestnaniu“.

Uplatňovať tieto zásady pomocou nasledujúcich praktických usmernení:

- rozšíriť a zlepšiť investície do ľudského kapitálu prostredníctvom integračných opatrení v oblasti vzdelávania a odbornej prípravy vrátane účinných stratégií celoživotného vzdelávania; prispôsobiť systémy vzdelávania a odbornej prípravy v dôsledku nových požiadaviek na odbornú spôsobilosť a potreby digitálnych zručností,
- aktívne a preventívne opatrenia týkajúce sa trhu práce vrátane prispôbených, individuálnych a flexibilných služieb a podpory, ku ktorým patrí včasná identifikácia potrieb, pomoc pri hľadaní práce, poradenstvo a odborná príprava a motivácia aktívne si hľadať zamestnanie,
- podporovať sociálnu ekonomiku a chránené zamestnávanie ako dôležitý zdroj prvých zamestnaní pre znevýhodnené osoby, podporovať finančné začleňovanie a mikropôžičky, finančné stimuly pre zamestnávateľov, aby prijímali zamestnancov, vytváranie nových možností zamestnávania v službách, najmä na miestnej úrovni, a zvyšovať informovanosť o inkluzívnych pracovných trhoch,
- podporovať prispôsobivosť a poskytovať podporu na pracovnom mieste a vytvoriť priaznivé prostredie vrátane pozornosti venovanej ochrane zdravia a pohody, nediskriminácii a uplatňovaniu pracovného práva v spojení so sociálnym dialógom.

c) Prístup ku kvalitným službám

Je potrebné prijať opatrenia s cieľom: poskytovať služby, ktoré sú rozhodujúce pre podporu aktívnych politik sociálno-ekonomického začleňovania, vrátane služieb sociálnej pomoci, služieb zamestnanosti a služieb odbornej prípravy, podpory pri bývaní a sociálneho bývania, starostlivosti o deti, služieb dlhodobej starostlivosti a zdravotníckych služieb v súlade s nasledujúcimi spoločnými zásadami, ktoré zohľadňujú úlohu miestnych, regionálnych a celoštátnych orgánov, uplatniteľné predpisy Spoločenstva a rozdielne situácie, potreby a želania v členských štátoch:

- *geografická dostupnosť, fyzická prístupnosť, cenová dostupnosť*,
- solidarita, rovnaké príležitosti pre používateľov služieb a zamestnancov so zohľadnením rôznorodosti používateľov; investície do ľudského kapitálu, pracovných podmienok a primeranej materiálnej infraštruktúry; komplexné a koordinované služby, skoncipované a poskytované integrovaným spôsobom,
- zapojenie používateľov a individuálne prístupy s cieľom splniť rozdielne potreby jednotlivých osôb,
- monitorovanie, hodnotenie výkonu a výmena osvedčených postupov.

Dodržiavanie ľudských práv na úrovni štátu vyžaduje klásť dôraz na mechanizmy skutočného dialógu so všetkými časťami spoločnosti. Len tak je možné dosiahnuť, aby žiaden člen spoločnosti nezostáva odstrčený bokom a aby potreby ľudí boli aspoň identifikované, ak nie zabezpečené. Dialóg a participáciu môžeme preto vidieť ako kľúčové mechanizmy spravovania verejných vecí v spoločnosti, ktorá sa usiluje o dôsledné uplatňovanie ľudských práv.

Kvalifikovanosť občanov pre konzultácie o otázkach, ktoré sa ich týkajú, potvrdzuje článok 10 a 11 Konsolidovaného znenia Zmluvy o Európskej únii. Tieto články začleňujú „chápanie participatívnej demokracie do normatívneho základu európskej spoločnosti tým, že zaručujú jej občanom ‘právo participovať na demokratickom živote Únie’. Predpokladá sa pritom, že rozhodovanie bude prebiehať tak otvorene a tak blízko občanom ako je to len možné.“

Článok 10 (3)

Každý občan má právo zúčastňovať sa na demokratickom živote Únie. Rozhodnutia sa prijímajú podľa možnosti čo najotvorenejšie a čo najbližšie k občanovi.

Článok 11

- (1) Inštitúcie dávajú primeraným spôsobom občanom a reprezentatívnym združeniam možnosť verejne vyjadrovať a vymieňať si názory na všetky oblasti činnosti Únie.
- (2) Inštitúcie Európskej únie majú udržiavať otvorený, transparentný a pravidelný dialóg s reprezentatívnymi združeniami a občianskou spoločnosťou.
- (3) Európska Komisia vedie rozsiahle konzultácie s dotknutými stranami s cieľom zabezpečiť súdržnosť a transparentnosť Únie.

Tieto ustanovenia zmluvy môžu byť oporou pre úsilie, aby proces vytvárania politiky v inštitúciách na území Európskej únie mal participatívnejší charakter a bol väčšmi orientovaný na občana. Vývoj ukazuje, že viac participácie je nevyhnutnosťou. Bez sústavnej verejnej kontroly a aktívneho zápasu občianskej verejnosti, vrátane mimovládnych organizácií, sa dodržiavanie ľudsko-právnych záväzkov v sociálnej oblasti postupne dostáva mimo hlavný program vládneho úsilia.

2. Celkový ekonomický a sociálny vývoj

Demografická a ekonomická charakteristika Slovenska – zamestnanosť a nezamestnanosť

Pre obyvateľov Slovenska je vývoj národnej ekonomiky dôležitý najmä z pohľadu pracovných príležitostí, kvality pracovných miest a výšky príjmov, ktoré poskytuje. Podľa štatistiky Eurostatu sme v roku 2010 patrili ku krajinám EÚ, v ktorých sa príjem domácností v porovnaní s rokom 2007 výrazne zvýšil. Príjmy domácností rástli v danom porovnaní v celej EÚ (2 %), ale najvýraznejšie v Bulharsku (20,5 %), Poľsku (12,4 %), Nórsku (12,3 %) a na Slovensku. V niektorých štátoch bol už v danom období pozorovaný značný pokles: najväčší v Lotyšsku (-20 %), Litve (-11,4 %) a Grécku (-11,2 %). (Eurostat Statistics in focus 32/2012)

Podľa analytických správ slovenská ekonomika v roku 2011 zaznamenala mierne spomalenie ekonomického rastu. Národný program reforiem 2012 odhadoval, že spomalenie rastu HDP bude pokračovať aj v roku 2012.

Tabuľka č. 1: **Miera nezamestnanosti populácie SR podľa VZPS (v %)**

Obdobie	1Q 2010	2Q 2010	3Q 2010	4Q 2010	1Q 2011	2Q 2011	3Q 2011	4Q 2011	1Q 2012	2Q 2012
Miera nezamestnanosti	15,1	14,4	14,1	13,9	13,9	13,1	13,1	14,0	14,1	13,6

Zdroj: Štatistický úrad SR.

Priemerná miera nezamestnanosti podľa údajov ŠÚ SR z VZPS v roku 2011 dosiahla 13,5 % (13,5 % muži a 13,6 % ženy). V porovnaní s rokom 2010 sa miera nezamestnanosti znížila o 0,9 p. b., no už v štvrtom štvrťroku 2011 vystúpila na 14,1 %. V roku 2012 nezamestnanosť ďalej mierne rástla 1. štvrťroku, v 2. štvrťroku, pravdepodobne vplyvom sezónnych príležitostí, mierne klesla.

Podľa Správy MF (28. 11. 2012) Slovenská ekonomika si v druhom štvrťroku 2012 roka polepšila o 0,7 % a zaznamenala najsilnejší medzi-štvrťročný rast v eurozóne. Jej rast bol však podnietený výlučne exportom a do situácie na trhu práce sa premietol len minimálne. Podľa metodiky ESA95 bola zamestnanosť v prvom polroku 2012 o 0,4 % (9,5 tisíc ľudí) vyššia ako v prvom polroku 2011. Počet zamestnaných rástol najmä v službách. Celkovo však zamestnanosť nerástla dostatočne na to, aby dokázala znížiť nezamestnanosť. Priemerná miera nezamestnanosti v prvom polroku dosiahla 13,8 %, čo je o 0,3 percentuálneho bodu viac ako v druhom štvrťroku 2011.

Tabuľka č. 2: Vývoj miery nezamestnanosti podľa VZPS v medzinárodnom porovnaní

Územie/Čas	2010 2Q	2010 3Q	2010 4Q	2011 1Q	2011 2Q	2011 3Q	2011 4Q	2012 1Q	2012 2Q
EÚ 27	9,6	9,4	9,6	9,9	9,4	9,5	10,0	10,7	10,4
Belgicko	8,2	8,7	7,9	7,2	6,6	7,8	7,1	7,2	7,0
Bulharsko	10,1	9,6	11,3	12,1	11,3	10,3	11,5	13,0	12,4
Česká republika	7,2	7,1	7,0	7,3	6,8	6,6	6,5	7,2	6,8
Dánsko	7,6	7,4	7,4	8,2	7,5	7,6	7,6	8,2	7,9
Nemecko	7,1	6,8	6,6	6,8	6,0	5,8	5,5	6,0	5,5
Estónsko	19,2	15,7	13,8	14,7	13,6	11,2	11,5	11,8	10,5
Írsko	13,9	14,1	14,3	14,3	14,6	15,1	14,6	15,0	15,0
Grécko	12,0	12,6	14,4	16,1	16,6	17,9	20,9	22,8	23,8
Španielsko	20,2	19,9	20,5	21,4	21,0	21,7	23,0	24,6	24,8
Francúzsko	9,0	9,1	9,5	9,5	8,7	9,0	9,7	10,0	9,4
Taliano	8,5	7,7	8,8	8,7	7,9	7,8	9,7	11,1	10,6
Cyprus	6,6	5,9	5,5	7,6	7,3	7,8	9,0	11,4	11,5
Lotyšsko	19,8	18,2	17,2	16,9	16,5	14,6	14,6	16,6	16,4
Litva	18,6	18,0	17,3	17,4	15,9	15,1	14,1	14,7	13,6
Luxemburg	4,2	3,9	4,6	5,3	5,3	4,4	4,8	5,9	4,0
Maďarsko	11,2	10,9	10,9	11,7	10,9	10,8	10,7	11,8	10,9
Malta	6,8	6,9	6,9	6,5	6,8	6,2	6,6	6,1	6,6
Holandsko	4,5	4,3	4,2	4,6	4,2	4,2	4,8	5,2	5,1
Rakúsko	4,5	4,5	4,1	4,6	4,1	3,7	4,3	4,4	4,3
Poľsko	9,6	9,2	9,4	10,2	9,6	9,5	9,9	10,7	10,0
Portugalsko	11,2	11,5	11,7	13,0	12,8	13,0	14,7	15,6	15,7
Rumunsko	7,2	7,2	7,6	7,8	7,5	7,5	8,0	7,9	7,2
Slovinsko	7,3	7,2	7,9	8,7	7,8	8,0	8,9	8,7	8,3
Slovensko	14,4	14,2	13,9	13,9	13,2	13,2	14,0	14,1	13,7

Zdroj: http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=lfsq_urgan&lang=en

Miera nezamestnanosti v Slovenskej republike je dlhodobo vyššia ako európsky priemer. V druhom polroku 2012 malo vyššiu nezamestnanosť len sedem krajín. Najvyššiu mieru nezamestnanosti malo Grécko a Španielsko, kde miera nezamestnanosti prekračuje 20 % a prípade Španielska sa blíži 25 %. (Tabuľka č. 2)

Aj keď situácia v miere nezamestnanosti je na Slovensku menej hrozivá ako v spomenutých krajinách, v miere dlhodobej nezamestnanosti je Slovenská republika na prvom mieste a toto prvenstvo si zachováva od roku 2003. Tabuľka č. 3 ukazuje, že v rokoch 2002 až 2006 bolo dlhodobou nezamestnanosťou, t. j. nezamestnanosťou dlhšou ako rok, postihnutých viac ako 10 % populácie SR v ekonomicky aktívnom veku. V súčasnosti je u nás viac ako rok bez práce 60 % nezamestnaných (8,6 % populácie v ekonomicky aktívnom veku). Dlhodobá nezamestnanosť zostáva vážnym pretrvávajúcim problémom a ohrozením pre kvalitu života v Slovenskej republike.

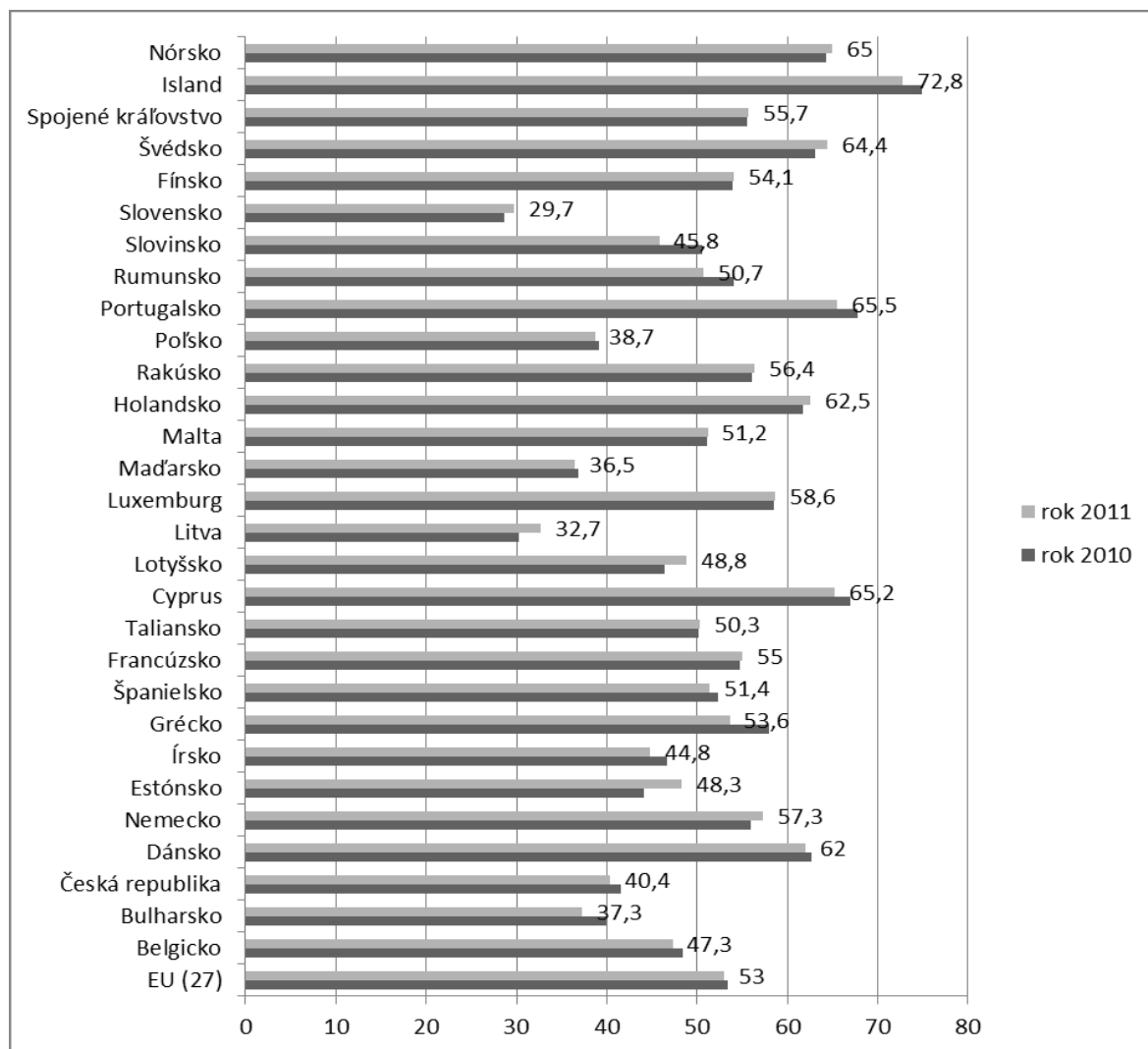
Tabuľka č. 3: Podiel dlhodobo nezamestnaných v ekonomicky aktívnej populácii (v %)

Územie\čas	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
EÚ 27	4,2	4,3	4,1	3,7	3,1	2,6	3	3,9	4,1
Belgicko	3,7	4,1	4,4	4,2	3,8	3,3	3,5	4,1	3,5
Bulharsko	9	7,2	6,1	5	4,1	2,9	3	4,8	6,3
Česká republika	3,8	4,2	4,2	3,9	2,8	2,2	2	3	2,7
Dánsko	1,1	1,2	1,1	0,8	0,6	0,5	0,6	1,5	1,8
Nemecko	4,9	5,9	6	5,8	4,9	4	3,5	3,4	2,8
Estónsko	4,5	5	4,1	2,8	2,2	1,7	3,8	7,7	7,1
Írsko	1,5	1,6	1,5	1,4	1,3	1,7	3,5	6,7	8,6
Grécko	5,3	5,6	5,1	4,8	4,1	3,6	3,9	5,7	8,8
Španielsko	3,8	3,5	2,2	1,8	1,7	2	4,3	7,3	9
Francúzsko	3,5	3,8	3,8	3,9	3,4	2,9	3,4	3,9	4
Taliano	4,9	4	3,9	3,4	2,9	3,1	3,5	4,1	4,4
Cyprus	1	1,3	1,3	0,9	0,8	0,5	0,6	1,3	1,6
Lotyšsko	4,7	4,9	4,4	2,7	1,7	2,1	4,9	8,9	8,8
Litva	6	5,8	4,3	2,5	1,4	1,2	3,2	7,4	8
Luxemburg	1	1	1,2	1,4	1,2	1,6	1,2	1,3	1,4
Maďarsko	2,4	2,7	3,2	3,4	3,4	3,6	4,2	5,5	5,2
Malta	3,2	3,4	3,5	2,8	2,7	2,5	3	3,2	3
Holandsko	1,2	1,7	2,1	1,9	1,4	1,1	0,9	1,2	1,5
Rakúsko	1,1	1,4	1,3	1,3	1,2	0,9	1	1,1	1,1
Poľsko	11	10,3	10,3	7,8	4,9	2,4	2,5	3	3,6
Portugalsko	2,5	3,3	4,1	4,3	4,2	4	4,7	6,3	6,2
Rumunsko	4,2	4,7	4	4,2	3,2	2,4	2,2	2,5	3,1
Slovinsko	3,5	3,2	3,1	2,9	2,2	1,9	1,8	3,2	3,6
Slovensko	11,5	11,9	11,8	10,3	8,3	6,7	6,5	9,3	9,2
Fínsko	2,3	2,1	2,2	1,9	1,6	1,2	1,4	2	1,7
Švédsko	1,2	1,4	1	1	0,9	0,8	1,1	1,5	1,4
Spojené kráľovstvo	1,1	1	1	1,2	1,3	1,4	1,9	2,5	2,7
Island	0,2	0,3	0,3	0,2	0,2	0,1	0,4	1,3	1,7
Nórsko	0,6	0,8	0,8	0,8	0,5	0,3	0,5	0,7	0,8

Zdroj: EU SILC – Eurostat_Table_tsd00330FlagDesc

Nízke vzdelanie sa považuje za jednu z hlavných príčin dlhodobej nezamestnanosti. Ak však porovnáme mieru nezamestnanosti ľudí s nízkym vzdelaním v rôznych krajinách, vidíme vysoké rozdiely. Graf č. 1 však ukazuje, že miera zamestnanosti ľudí so základným vzdelaním (ISCED 0 – 2) je na Slovensku výrazne nižšia ako v iných krajinách EÚ, na Islande a v Nórsku. V Nórsku a na Islande, ale aj v Spojenom kráľovstve, Portugalsku, na Cypre, Holandsku a Dánsku ľudia s nízkym vzdelaním majú niekoľkonásobne vyššiu šancu zamestnať sa ako ľudia s podobnou úrovňou vzdelania na Slovensku.

Graf č. 1: **Miera zamestnanosti osôb s nízkym vzdelaním v krajinách EÚ 27, na Islande a Nórsku**

Zdroj: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tsdec430&plugin=1>

Prečo ľudia s nižším vzdelaním majú na Slovensku oveľa menšiu šancu získať prácu než je to v iných členských či spolupracujúcich štátoch? Chýbajú len pracovné príležitosti? Málo stimulujeme podnikateľov, aby ich vytvárali? Podporné programy pre sociálnu ekonomiku sú nedostatočné? Alebo za to môžu nízke mzdy a slabá kúpyschopnosť obyvateľov Slovenska, ktoré vedú k nižšiemu dopytu po službách, v ktorých nachádzajú v iných krajinách ľudia s nižším vzdelaním uplatnenie?

Podľa údajov Ústredia práce, sociálnych vecí a rodiny (ÚPSVaR) SR zo septembra 2012, každý tretí obyvateľ Slovenska, ktorý je bez práce, si dokonca prácu nevie nájsť dlhšie ako dva roky. Ľudia, ktorí sú mimo trh práce, jeho záväzky a pravidelný rytmus po také dlhé obdobie, sa veľmi ťažko dokážu vrátiť do pracovného procesu a najmä udržať si pracovné miesto bez asistenčných programov. V tejto situácii a s objektívnou potrebou opatrení aktívneho začleňovania je 130 160 nezamestnaných. Najviac, 32 146 takýchto ľudí, je v Prešovskom kraji. Vysoký počet ľudí, ktorí sú nezamestnaní dlhšie ako dva roky, vykazujú aj Košický a Banskobystrický kraj. V každom je približne po 29-tisíc ľudí v podobnej situácii.

Príklad

Krajčírka 42 ročná v Prešove podniká vo sfére šitie a oprava odevov. Len za prenájom priestorov platí mesačne 500 eur. K tomu je potrebné prirátat odvody, náklady na cestovné do práce, telefón, pracovný materiál. Nemá žiadnu štátnu zákazku a jej príjmy sa pohybujú v rozmedzí 300 – 400 eur mesačne. Dopláca na svoje podnikanie, ale nechce sa ho vzdať, aj keď si popri tom hľadá ustavične iné zamestnanie. No bez úspechu. Po tom, čo jej sklz narastá, prestáva platiť odvody do sociálnej poisťovne. Ako malého živnostníka – lebo veľkých podnikateľov sociálna poisťovňa neexekvuje ani po niekoľkých mesiacoch a niekedy i rokoch – na ňu sociálna poisťovňa uvalí exekúciu. Neriešiteľnú situáciu rieši žena pracou opatrovateľky v zahraničí. Zastavuje stratové drobné podnikanie a na ďalší dlh si robí opatrovateľský kurz. Teraz už druhý rok pracuje v Rakúsku a pomaly spláca dlhy, do ktorých sa ako živnostníčka dostala. Jej stará mama trpí samotou podstatnú časť mesiaca doma, lebo sa o ňu prakticky nemá kto postarať.

Počty tých, ktorí nemôžu hovoriť o dôstojnom živote z dôvodu, že nevedia nájsť prácu na Slovensku, sú však oveľa vyššie. V októbri 2012 miera dlhodobej nezamestnanosti dosiahla úroveň 13,69 %. Stav disponibilných uchádzačov o zamestnanie, teda uchádzačov, ktorí môžu prakticky ihneď nastúpiť do práce, dosiahol 369 866 osôb. V porovnaní so septembrom 2012 je to o 6 560 osôb viac. V medziročnom porovnaní je to viac o 15 223 osôb.

Regionálne rozdiely v miere nezamestnanosti sú naďalej veľmi výrazné. Nezamestnanosť najviac ohrozuje regióny na východe Slovenska (Košický a Prešovský kraj) a juh stredného Slovenska (Banskobystrický kraj). Kým nezamestnanosť v Bratislavskom kraji neprekračuje 5 %, v Banskobystrickom kraji a na Východnom Slovensku má nadpriemernú úroveň. Najvyššiu

mieru evidovanej nezamestnanosti v súčasnosti dosahuje Prešovský kraj, kde sa evidovaná nezamestnanosť blíži 20 percentám. Znamená to, že bez práce je každý piaty obyvateľ Prešovského kraja v ekonomicky aktívnom veku.

Celková nezamestnanosť však môže byť oveľa vyššia. Medzi nezamestnaných nie sú totiž zahrnutí tí, ktorých z evidencií úradov práce vyčiarkli z rôznych dôvodov. Takisto sú štatisticky neviditeľní tí, ktorí museli kvôli nedostatku práce doma vycestovať za hranice. Ak sú v zahraničí viac ako pol roka, ich existenciu nezamestnáva ani Výberové zisťovanie pracovných síl, ktorého metodika spomedzi členov domácnosti vyraduje ľudí, ktorí sú v zahraničí viac ako pol roka. Desiatitisíce ľudí však v zahraničí pracuje dlhšie ako rok a ich rodiny zostávajú na Slovensku. Straty, ktoré spôsobuje život v rozdelených rodinách, v rovine kvality vzťahov, sa dajú ťažko vyčíslieť.

Podobne ako dlhodobá nezamestnanosť aj nezamestnanosť mladých na Slovensku je vyššia ako priemer EÚ 27. V marci 2012 dosiahla 33,9 % (22,6 % EÚ 27). Podľa VZPS 4Q 2011 nezamestnaní bez akejkoľvek pracovnej skúsenosti tvorili štvrtinu všetkých nezamestnaných a medziročne sa ich podiel zvýšil o 2,6 percentuálnych bodov. V 2Q 2012 sa podiel nezamestnaných bez pracovnej skúsenosti udržal na úrovni 24,78 % všetkých nezamestnaných. Viac ako 40 % registrovaných nezamestnaných do 24 rokov žije v Prešovskom a Košickom kraji. Naopak v Bratislavskom kraji majú bydlisko len štyri percentá mladých nezamestnaných obyvateľov SR.

V Bratislavskom kraji je najmenší podiel nezamestnaných, no je tu najvyššia ponuka voľných pracovných miest. Voľné pracovné miesta zväčšia vyžadujú vyššie stredné a vysokoškolské vzdelanie. Paradoxne, v roku 2011 bolo až 4971 voľných pracovných miest (takmer 2 pätiny z voľných pracovných miest v danom roku) v sektore verejnej správy, obrany a sociálneho poistenia – teda v sektoroch, ktoré boli zasiahnuté úspornými opatreniami. Je možné, že zmrazenie miezd v týchto sektoroch spôsobilo odchod časti kvalifikovaných pracovníkov do iných sektorov a následné uprázdnenie pracovných miest a dopyt po nových zamestnancoch.

Nezamestnanosť mladých sa často vysvetľuje ako dôsledok nedostatočného vzdelania a nesúladu medzi nadobudnutými zručnosťami a potrebami trhu práce. Smutným faktom je, že medzi nezamestnanými do 29 rokov je vyšší podiel ľudí, ktorí neukončili úplné základné vzdelanie ako medzi všetkými nezamestnanými (6,1 % a 4,5 %). 21,5 % mladých nezamestnaných má len základné vzdelanie. Väčšina nezamestnaných do 29 rokov má stredoškolské vzdelanie. Vysokoškolské vzdelanie alebo vedeckú prípravu má 7,2 % mladých nezamestnaných (a 6,7 % všetkých nezamestnaných).

Podľa Národného programu reforiem 2012 je vysoká nezamestnanosť mladých „odrazom nesúladu zručností a potrieb trhu práce, momentálne nedostatočným dopytom po pracovnej sile, ale aj slabým rozvojom stratégií zamestnanosti pre mládež v minulosti“. Podľa nášho názoru však nedostatok pracovných príležitostí, ktorý v mnohých okresoch trvá už viac ako dve desaťročia, ovplyvňuje nezamestnanosť mladých viac ako nevhodne orientovaná profesionálna príprava. 38 % evidovaných mladých nezamestnaných s vysokoškolským vzdelaním má bydlisko v Prešovskom a Košickom kraji.

Mnohé pracovné miesta zanikli v dôsledku útlmu poľnohospodárstva a potravinárstva v južných regiónoch Slovenska a neboli nikdy nahradené. Nepomer medzi počtom pracovných miest a počtom uchádzačov o prácu je veľmi ostrý aj v celoslovenskom porovnaní.

V 2. štvrtroku 2012 bolo v hospodárstve SR k dispozícii v priemere 14 568 voľných pracovných miest (novovytvorených, neobsadených a uvoľnených). Oproti rovnakému obdobiu roka 2011 sa zvýšil počet voľných pracovných miest o 1,6 % pri najvýraznejšom vzraste v činnostiach v oblasti nehnuteľností (viac ako tri a pol násobne), vo vzdelávaní (o 65,6 %), vo verejnej správe, sociálnom zabezpečení (o 31,3 %), v umení, zábave a rekreácii (o 27,9 %). Vyššie zvýšenie ako v priemere bolo aj vo finančných a poisťovacích činnostiach (o 8,1 %), v informačných a komunikačných činnostiach (o 4,3 %) a v ťažbe a dobývaní (o 1,9 %). Najvýraznejší medziročný pokles ponuky pracovných miest bol v odborných, vedeckých a technických činnostiach (o 64,7 %), v ubytovacích a stravovacích službách (o 46,6 %), v stavebníctve (o 39,5 %).

Podobne ako v roku 2011, aj v 2. štvrtroku 2012 bolo najviac voľných pracovných miest v Bratislavskom kraji (7 880), teda viac ako polovica všetkých voľných pracovných miest na Slovensku. V ostatných krajoch bol ich počet od 701 (Nitriansky kraj) do 1 452 (Banskobystrický kraj). S výnimkou Bratislavského (vzrast o 19,1 %) bol ich počet v ostatných krajoch nižší ako pred rokom, pri najvyššom znížení v Trenčianskom (o 22,9 %) a najnižšom v Banskobystrickom kraji (o 5,2 %). (ŠÚ SR 2012)

Vysoká a rastúca nezamestnanosť posilňuje neistotu a obavy z budúcnosti. Aj tie domácnosti, ktoré majú dostačujúce príjmy, šetria vo zvýšenej miere a odkladajú si na možné horšie časy. To znižuje dopyt po tovaroch a službách.

Podľa Správy Ministerstva financií domáci dopyt zostáva aj naďalej v útlme. Slovenské domácnosti sú vo svojich výdavkoch aj naďalej opatrné a ich spotreba reálne poklesla medziročne o 0,3 %. Miera úspor sa oproti predchádzajúcim štvrťrokom aj napriek poklesu reálnych príjmov zvýšila. Šetrenie tak nie je prejavom nadbytku zdrojov. Je dôsledkom neistoty a obavy z možného zhoršovania ekonomickej situácie domácnosti. Znižuje sa pritom možno už aj tak nedostatočná spotreba a rezignuje sa na výdavky v oblasti kultúry a rekreácie.

Šetrenie domácností potvrdzuje aj štatistika rodinných účtov. V priemere slovenské domácnosti v roku 2011 ušetrili 479 euro ročne na člena domácnosti, čo je takmer 11 % príjmu. Šetriť boli schopné aj domácnosti osôb na rodičovskej dovolenke, nezamestnaných a študentov, ktoré v priemere usporili 90,5 eura na člena domácnosti, čo predstavuje (3 % ich príjmu).

Nešetří sa len v domácnostiach. Výdavky sa obmedzujú aj vo verejnej správe a v súkromnom sektore. Vysoká nezamestnanosť taktiež sťažuje vyjednávanie o mzdových podmienkach. Tlak na znižovanie nákladov brzdí rast miezd.

V roku 2011 priemerná mzda na Slovensku vzrástla o 2,7 percentuálneho bodu a dosiahla 786 Eur. O tento nárast sa však zaslúžili najmä nárast miezd súkromnom a družstevnom sektore. Priemerná mzda vo verejnom sektore klesla o takmer 3 percentuálne body a v samospráve až o takmer 9 percentuálnych bodov.⁴ Podľa štatistiky rodinných účtov priemerné príjmy slovenských domácností⁵ sa v roku 2011 medziročne zvýšili o 6,32 %. Najnižší medziročný nárast zaznamenali priemerné príjmy samostatne činných osôb, živnostníkov, ktoré sa zvýšili len o 0,64 %, ďalej príjmy starobných dôchodcov a „iných“ (t. j. domácností rodičov na rodičovskej dovolenke, nezamestnaných a študentov); zhodne 1,47 % nárast. (ŠÚ SR 2012x)

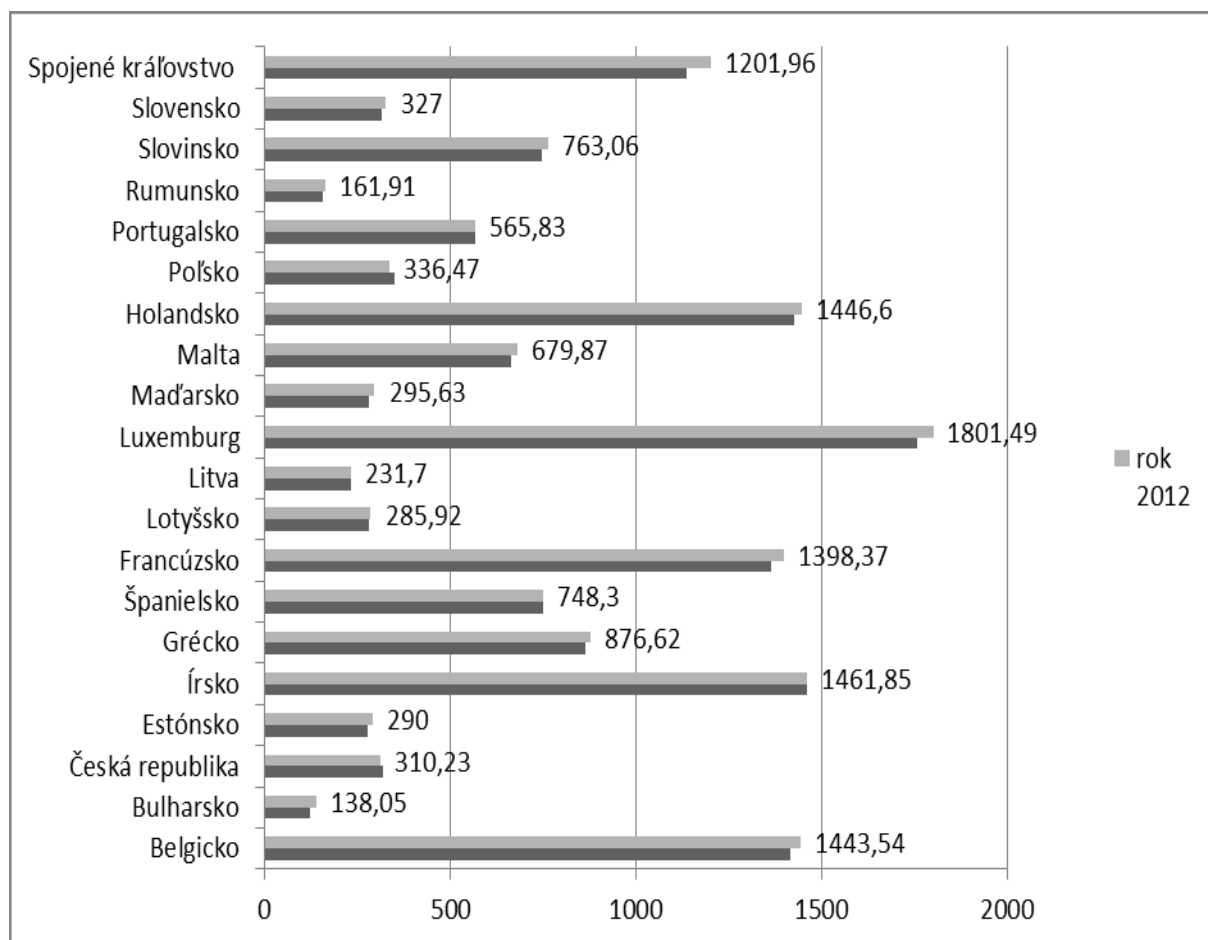
V prvom polroku 2012 sa priemerná mesačná mzda v národnom hospodárstve síce zvýšila nominálne o 2,4 % na úroveň 782 Eur, no rast životných nákladov spôsobil, že *reálna mzda sa medziročne znížila o 1,2 %*.

Čistá minimálna mzda sa už v roku 2010 dostala pod hranicu chudoby (vyjadrenú ako príjem nižší ako 60 % stredového príjmu), a to aj napriek valorizácii. Aj v súčasnosti je čistá minimálna mzda pod hranicou peňažnej chudoby podľa EU SILC 2011. Jednotlivci s pracovným príjmom na úrovni minimálnej mzdy sa tak zaraďujú medzi pracujúcich chudobných. Ich podiel narástol na 6,3 %, u mužov na 6,7 %.

⁴ ŠÚ SR 2012: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=45029>

⁵ V prepočte na 1 člena domácnosti.

Graf č. 2: **Výška minimálnej mzdy v krajinách EÚ s príslušnou legislatívou v r. 2012 a 2011**

Zdroj: Eurostat_Table_tps00155FlagDesc

Ku stagnácii miezd sa pridal aj nárast cien tovarov a služieb, vrátane základných potravín aj v dôsledku zvýšenia DPH na 20 %. Medziročne (2011/2010) sa ceny potravín a nealkoholických nápojov zvýšili o 2,1 %, ceny za dopravu o 15,1 % a za vzdelanie o 11,4 %. (Správa 2012: 105)

V debatách o nedostatočných príjmoch veľkej časti slovenských domácností sa občas niektorí pokúšajú zľahčiť túto nepriaznivú situáciu tvrdením, že veľká časť domácností Slovenska žije v malých obciach do 2000 obyvateľov a ako obyvatelia vidieka majú zväčša záhradky a môžu si niečo dopestovať a tak znížiť časť nákladov.

Tabuľka č. 4 vychádza zo štatistiky rodinných účtov a ukazuje hodnotu mesačných naturálnych príjmov na člena domácnosti. Ukazuje síce, že obyvatelia obcí majú o čosi vyššie naturálne príjmy (napr. z dopestovaných produktov) ako je slovenský priemer a vyššie ako obyvatelia krajských miest, no hodnota týchto produktov vyjadrená v euro nie je taká, aby mohla výraznejšie nahradiť nedostatok príjmov. Pozoruhodným zistením je, že naturálne príjmy slovenských domácností, ktoré patria k dolnej príjmovej štvrtine, majú nižšiu hodnotu ako naturálne príjmy domácností, ktoré patria k štvrtine domácností s najvyššími príjmami. Tento rozdiel môže byť spôsobený aj tým, že do naturálnych príjmov patria aj veci, napríklad rôzne dary, ktoré môžu mať vyššiu hodnotu v prostredí vyšších príjmových skupín. Absolútne

najvyššie naturálne príjmy sú v Trnavskom kraji, do ktorého patria viaceré poľnohospodársky prosperujúce oblasti. Naturálne príjmy tu dosahujú mesačne v priemere 7,3 eura na člena domácnosti. Najnižšie naturálne príjmy sú v Žilinskom kraji – 4 eurá.

Tabuľka č. 4: **Mesačné naturálne príjmy na člena domácnosti vo vybraných skupinách domácností v euro**

Rok 2011	Spolu domácnosti SR	Krajské mesto	Obec (nie mesto)	Prvých 25% (dolných)	Štvrtých 25% (horných)
Naturálne príjmy	5,6	4,8	6,3	4,6	6,9

Zdroj: ŠÚ SR 2012: Štatistika rodinných účtov, + vlastné prepočty.

Porovnanie údajov zo štatistiky rodinných účtov ukazuje, že mesačné výdavky na potraviny sa v priemere zvýšili o 22 eur na člena domácnosti a výdavky na bývanie a energie o 24 eur na člena domácnosti mesačne na člena slovenskej domácnosti. Živnostníci a starobní dôchodcovia však oproti predchádzajúcemu roku svoje výdavky na potraviny znížili (domácnosti živnostníkov mesačne o 28 euro na člena a dôchodcovia o 8 eur na člena domácnosti). Kým domácnosti živnostníkov ako jediný druh domácnosti dokázali znížiť aj výdavky na bývanie a energie (o viac ako 2 eur mesačne na člena domácnosti), v domácnostiach starobných dôchodcov naopak mesačné výdavky na bývanie narástli najviac zo všetkých skupín: o 4 % (mesačne o 3,7 eur na člena). Rast cien bežných výdavkov pri stagnácii príjmov zvýšil ekonomický stres domácností a prehĺbilo ich pociť chudoby.

Podiel detí do 17 rokov, ktoré žijú v domácnostiach, kde nik nepracuje, je ukazovateľom, ktorý upozorňuje na ohrozenie, ktoré chudoba prináša pre nasledujúce generácie. Podľa zisťovania EU SILC Slovensko patrí medzi krajiny, kde je podiel takýchto detí nižší ako priemer EÚ 27 a takmer o polovicu nižší ako v Spojenom Kráľovstve či Írsku. (Tabuľka č. 5) Menší podiel detí vyrastajúci v chudobe, aspoň podľa oficiálnych štatistík, by tak mohol znamenať menej náročnú situáciu pri vyrovnávaní podmienok týchto detí napríklad v oblasti vzdelávania.

Je mnoho dôvodov myslieť si, že pod priemer EÚ sa v tomto ukazovateli dostávame aj preto, že domácnosti s vyšším počtom detí a nízkou pracovnou intenzitou nie sú v štandardných celonárodných prieskumoch dostatočne zastúpené.

Naznačujú to aj zistenia nedávneho reprezentatívneho prieskumu, ktorý sa zameriaval na skúmanie životných podmienok domácností, ktoré žijú v rómskych komunitách. Prieskum UNDP 2010 v roku 2010 koordinovalo Regionálne centrum Rozvojového programu OSN v Bratislave a prináša jeden z mála reprezentatívnych pohľadov na situáciu zamestnanosti a nezamestnanosti rómskej populácie na Slovensku. Prínosom zisťovania je, že sa osobitne zameriavalo na tri typy rómskych komunít, ktoré sa líšia mierou separácie od majoritnej populácie, a že do skúmania zahrnulo aj priestorovo blízku majoritnú populáciu.

Tabuľka č. 5: **Deti vo veku 0 – 17 rokov žijúce v domácnostiach, kde nik nepracuje**

Štát\ obdobie	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
EÚ 27	10,1	10,0	9,9	9,7	9,3	9,2	10,1	10,6	10,7
Belgicko	13,2	13	12,8	12,7	12	11,3	11,8	12,2	12,5
Bulharsko	17,9	16,5	15,7	15	12,8	11	12,2	15	17
Česká republika	8,6	9,1	8,2	8,1	8	7,4	8	7,8	7,2
Dánsko	5,7	6	5,7	5	5,3	3,3	5,1	8,9	8,2
Nemecko	11,1	11,4	11,4	10,8	9,8	9,7	9,9	9,6	8,8
Estónsko	8,4	8,7	8,8	6,9	7,2	6,8	12,2	13,2	9
Írsko	11,8	11,8	11,9	11,4	11,6	13,1	16,9	19,6	20,2
Grécko	4,6	4,7	4,2	3,9	3,9	3,6	4,8	6,3	9,2
Španielsko	6,2	6,2	5,6	5,3	5,3	6,5	9,9	10,8	11,9
Francúzsko	9	8,9	8,8	9,2	8,7	8,3	9,2	9,7	9,9
Taliansko	6,9	5,9	5,9	5,7	5,8	6,7	7,6	8,2	8,3
Cyprus	2,6	2,7	3,6	3,9	3,9	3,9	4,2	5,1	5,8
Lotyšsko	8,1	8,1	8	7,1	8,3	7,9	11,3	11,1	10,9
Litva	7,5	7,1	6,1	6,8	8,3	9,9	10,9	14	12,9
Luxemburg	3,9	3,4	2,7	3,7	3,4	3,6	4,4	2,8	4,8
Maďarsko	13	13,1	14,1	13,7	13,9	14,6	15,6	16,1	16,3
Malta	8,8	9,2	9,1	9,3	9,2	8,6	9,8	9,5	8,4
Holandsko	6,8	7,1	6,7	6,4	5,9	4,8	4,9	5,4	5,3
Rakúsko	4,1	5,2	5,9	6	5,3	5,3	5,3	5,5	5
Poľsko	:	:	:	11,1	9,5	8,2	8	8,7	8,7
Portugalsko	4,7	4,4	4,6	4,6	5,1	4,7	6,1	7	7,8
Rumunsko	10,3	12,2	11,3	10,3	10	9,9	9,9	10	12,1
Slovinsko	3,9	3,5	3,1	3,4	2,2	2,6	3,9	3,9	4
Slovensko	11,8	12,7	13,9	12,1	10,6	8,6	8,4	10,2	9,6
Fínsko	5,7	5,7	6,6	4,9	4,4	4,1	4,8	4,4	4,9
Švédsko	:	:	:	:	:	:	8,3	9,4	8,4
Spojené kráľovstvo	17,1	16,4	16,5	16,5	16,7	16,4	17,5	17,9	17,3

Zdroj: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tsdsc330>

Zisťovanie UNDP 2010 potvrdilo, že v rómskych komunitách je vysoká nezamestnanosť. Miera nezamestnanosti osôb starších ako 15 rokov bola viac ako 54 %. (Tabuľka č. 6) Nezamestnanosť osôb v ekonomicky aktívnom veku bola 71,9 % u mužov a 75,21 % u žien. U geograficky blízkej nerómskej populácie nezamestnanosť mužov aj žien len o málo prekračovala 10 %, respektíve nedosahovala túto hranicu (ženy). Podiel pracujúcich v rómskych komunitách bol veľmi nízky. Len 7 % ich obyvateľov vo veku nad 15 rokov pracovalo.

Väčšina dospelých obyvateľov rómskych komunít je teda nezamestnaných. Zdá sa, že najnižšie šance zamestnať sa majú tí, ktorí žijú v segregovanom prostredí. No podiel nezamestnaných je veľmi vysoký aj u Rómov žijúcich rozptýlene medzi majoritnou komunitou (takmer 80 %). Pomer zamestnaných a nezamestnaných je u blízkej majoritnej populácii presne opačný. Rómovia sú teda mnohonásobne viac ohrození nezamestnanosťou ako vše-

obecná populácia, aj keď žijú v rovnakom geografickom prostredí. Bývanie v segregovaných sídlach toto riziko ďalej zvyšuje.

Tabuľka č. 6: Rozdelenie rómskej populácie 15+ podľa ekonomického statusu (v %)

	Segregovaní	Separovaní	Rozptýlení	Spolu
Študent, študentka	6,5	8,6	5,6	6,9
Pracujúci	7,0	9,6	13,4	9,9
Nezamestnaný/-á	56,6	53,5	52,8	54,3
V domácnosti	3,7	0,9	1,6	2,0
RD, MD	11,4	10,4	11,0	10,9
Dôchodok starobný	6,5	10,2	8,2	8,3
Dôchodok invalidný	5,6	4,4	5,6	5,2
Iné (vrátane OČD)	2,5	2,5	1,9	2,3
Jednotlivci 15+ spolu	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: UNDP 2010.

Výskum UNDP sa prvýkrát s rovnakou metodikou uskutočnil v roku 2005. To umožňuje porovnávanie. Za päť rokov sa situácia zmenila vo všetkých troch typoch rómskych komunit, avšak odlišným spôsobom. K najväčšiemu posunu vo vzťahu k trhu práce došlo v segregovaných komunitách. Najvýraznejší bol *pokles podielu študujúcich* v populácii 15 a viac rokov: rozdiel oproti roku 2005 predstavoval takmer 4 percentuálne body. Pozitívny bol mierny nárast podielu pracujúcich (približne o 3 %; v rámci rozptýlene žijúcich domácností o 5 %). Narástol však aj podiel osôb „v domácnosti“ (na 3,7 % všetkých skúmaných vo veku 15+ rokov) a v segregovaných komunitách sa zvýšil podiel invalidných dôchodcov a tzv. iných statusov (približne o 2 percentuálne body). Podľa autorov výskumu bol vývoj medzi rokom 2005 a 2010 skôr negatívny a priniesol skôr vzdiaľovanie od trhu práce a zhoršovanie vyhliadok na lepšie umiestnenie (pomerne výrazný pokles študujúcich). Pokles podielu študentov môže byť reakciou domácností na fakt, potvrdený zisťovaním UNDP 2010, že vyššie vzdelanie má u Rómov menší vplyv na zvyšovanie zamestnanosti než má u nerómskej populácie.

Pokrok vo vzťahu k cieľu stratégie Európa 2020 znižovať chudobu

Jedným zo strategických cieľov Európy 2020 je podstatne redukovať chudobu na území členských štátov s konkrétnym záväzkom znížiť počet chudobných v EÚ do roku 2020 o 20 miliónov.

Hlavným nástrojom na monitorovanie toho, ako sa členským štátom darí približovať k tomuto cieľu, je zisťovanie príjmov a životných podmienok EU SILC. Toto zisťovanie prebieha na základe Nariadenia Európskeho parlamentu vo všetkých členských štátoch Európskej únie a v Nórsku a na Islande podľa jednotnej metodiky. Na Slovensku sa uskutočňuje od roku 2005 a za jeho realizáciu je zodpovedný Štatistický úrad SR.

V rámci stratégie Európa 2020 Slovenská republika si stanovila cieľ „vymaniť najmenej 170 tis. ľudí z rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia“. Východiskom, voči ktorému je tento cieľ stanovený, je rok 2008. Tento počet vyjadruje zhruba 20 % chudobných identifikovaných v roku 2008 na základe agregátového ukazovateľa, ktorý meria chudobu na

základe kombinácie troch ukazovateľov – príjmovej chudoby, závažnej materiálnej deprivácie a nízkej intenzity práce⁶. Chudobní sú podľa tohto dohodnutého merania ľudia s nízkym príjmom a/alebo tých, ktorí si nemôžu dovoliť niektorú z nevyhnutných potrieb pre svoj život/a/alebo žijúcich v rodinách, kde nikto nepracuje alebo pracuje iba príležitostne.

Zisťovanie EU SILC skúma príjmy obyvateľstva vždy za predchádzajúci rok. Výsledky EU SILC 2011 v oblasti príjmov a príjmovej chudoby teda odkazujú na rok 2010 (referenčný rok). Podľa EU SILC 2011 sa hranica chudoby (stanovená ako 60 % stredného ekvivalentného disponibilného príjmu) zvýšila na 315 eur mesačne pre domácnosť jednotlivca (o 9 eur v porovnaní s predchádzajúcim rokom). Hranica chudoby pre štvorčlennú domácnosť dvoch dospelých a dvoch detí do 14 rokov sa zvýšila na 662 Eur na mesiac (zvýšenie o 3 %, absolútne o 19,7 Eur mesačne).

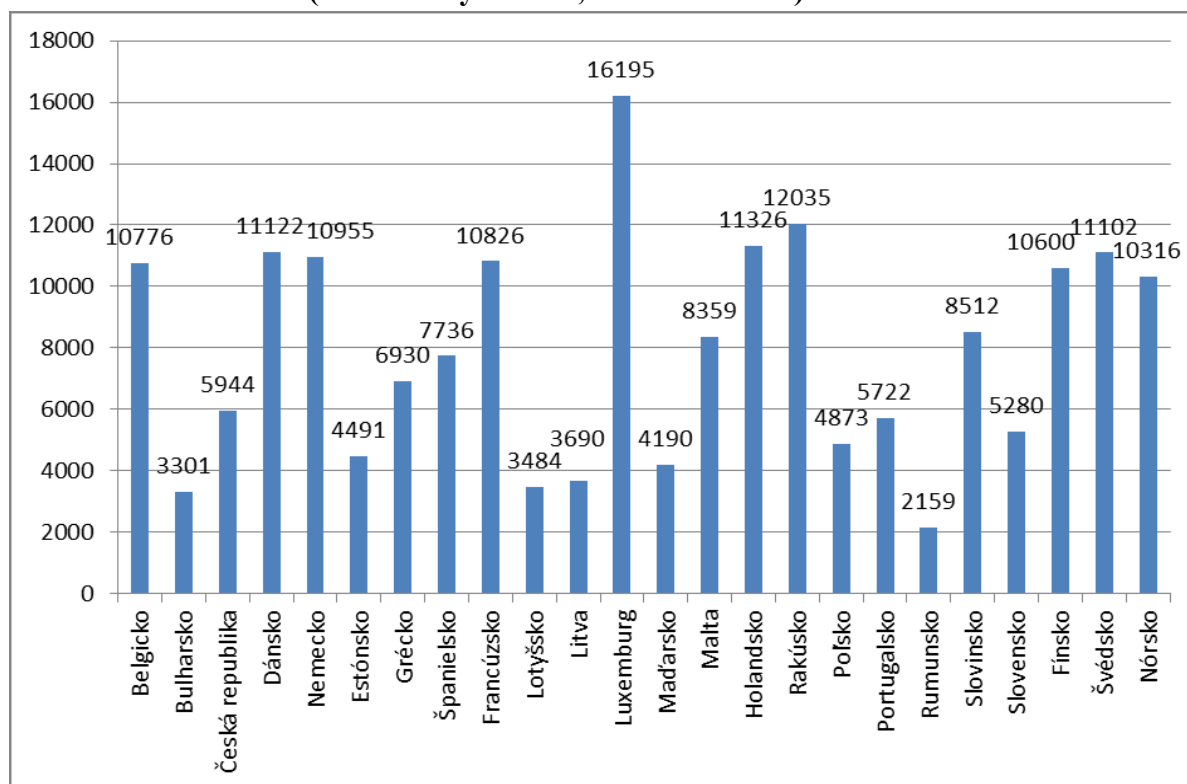
Celkovo možno zhrnúť, že zisťovanie EU SILC 2011 ukázalo, že od cieľa stanoveného stratégiou Európa 2020 sa zatiaľ skôr vzdiaľujeme, či v lepšom prípade stojíme na mieste. Celkový počet osôb s príjmom nižším ako je hranica chudoby sa zvýšil na 13 %. Podľa agregátového indikátora, ktorý zohľadňuje ďalšie dva indikátory chudoby závažnú materiálnu depriváciu a vylúčenie z trhu prác, sa na Slovensku v riziku chudoby alebo sociálneho vylúčenia nachádzalo 1 112 200 ľudí. To predstavuje 20,6 % celkového počtu obyvateľov a rovnaký podiel obyvateľstva ako v predchádzajúcom roku. Tento podiel stagnoval, pretože hoci sa medziročne zvýšila príjmová chudoba, znížil sa podiel osôb v závažnej materiálnej deprivácii a klesol podiel domácností s nízkou intenzitou práce. Pokles podielu osôb žijúcich v domácnostiach s nízkou pracovnou intenzitou kopíroval mierny pokles nezamestnanosti v roku zisťovania EU SILC.

V porovnaní s východiskovým rokom 2008 je však situácia výrazne horšia. Významné zhoršenie zaznamenal práve indikátor podielu osôb žijúcich v domácnostiach s veľmi nízkou intenzitou práce. Podiel týchto osôb sa zvýšil z 5,2 % v roku 2008 na 7,9 % v roku 2010. Tento negatívny trend odráža rast miery nezamestnanosti, ktorá sa medzi rokom 2009 a 2010 zvýšila o viac ako 2 percentuálne body (rok 2009 – 12,0 %, rok 2010 – 14,4 %).

Celkový podiel chudobných na Slovensku je však aj v súčasnosti nižší ako priemer EÚ 27. Podľa agregátového indikátora je v Európskej únii v riziku chudoby a sociálneho vylúčenia 23,5 % obyvateľov.

⁶ Za chudobných sa považujú tí, ktorí sú chudobní podľa ľubovoľných dvoch z troch použitých indikátorov.

Graf č. 3: **Národná hranica chudoby pre jednočlennú domácnosť v členských krajinách EÚ a Nórsku (ročné sumy v PPS⁷; EU SILC 2011)**

Zdroj: Eurostat.

Priaznivé umiestnenie v európskom porovnaní miery rizika chudoby sa však nemusí ľuďom javiť ako vierohodné. Veľká časť obyvateľov Slovenska žije z nízkych príjmov, prežíva rôzne druhy obmedzenia svojich možností. Vyjadrenie hranice príjmovej chudoby (hodnoty 60 % národného mediánu) v štandarde kúpnej sily objasňuje, prečo máme oprávnené pocit, že chudoba na Slovensku je vyššia ako v krajinách, ktoré majú vyšší podiel osôb v riziku chudoby. Graf č. 3 ukazuje, že vo vyjadrení v štandarde kúpnej sily má príjem, ktorý je hranicou chudoby na Slovensku, dvojnásobne nižšiu zabezpečovaciu schopnosť, ako príjem, ktorý je hranicou chudoby v susednom Rakúsku, Nemecku, Belgicku, Francúzsku či Holandsku. Tento rozdiel ďalej znamená, že vo vyjadrení prostredníctvom štandardu kúpnej sily je aj stredový (mediánový) príjem v Slovenskej republike (8 800 PPS) nižší ako hranica chudoby v spomínaných krajinách. Inými slovami, porovnanie hraníc chudoby v štandardoch kúpnej sily (Graf č. 3) umožňuje vidieť, že polovica⁸ obyvateľov Slovenskej republiky má horšiu schopnosť zabezpečiť si životné podmienky, ako ľudia s príjmom na hranici chudoby v Rakúsku, Nemecku a v ďalších krajinách, kde je hranica chudoby vyššia ako 8 800 PPS.

Riziko príjmovej chudoby je v niektorých skupinách obyvateľstva výrazne vyššie ako národný priemer. Podiel ohrozených príjmovou chudobou podľa EU SILC 2011 dosiahol

⁷ PPS je skratka pre purchasing power standard – štandard kúpnej sily. Je to akýsi „výmenný kurz“, ktorý zohľadňuje rozdielne cenové hladiny tovarov a služieb v krajinách a vyjadruje kúpyschopnosť, či zabezpečovaciu schopnosť obyvateľov. Viac pozri na <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=33803>.

⁸ Keďže medián je hodnota, ktorá rozdeľuje postupnosť jednotiek na dve rovnaké polovice, z logiky tohto ukazovateľa vyplýva, že presne 50 % populácie má príjem menší ako medián.

medzi nezamestnanými až 42,6 %. Narástol aj podiel tzv. pracujúcich chudobných na 6,3 %.⁹ Nárast počtu pracujúcich chudobných je dôsledkom núteného zníženia intenzity práce v mnohých domácnostiach a následného zníženia príjmu. V sledovanom období sa na Slovensku zvýšil podiel osôb, ktoré pracovali na skrátenej úväzok. Skracovanie pracovného úväzku bolo v mnohých firmách súčasťou protikrízových opatrení.

Vývoj v oblasti materiálnej deprivácie je priaznivejší. Tabuľka č. 7 ukazuje, že v niektorých stránkach materiálneho nedostatku nastalo výrazné zlepšenie. Od roku 2005 napríklad výrazne klesol podiel domácností, ktoré si nemohli dovoliť jesť každý druhý deň mäso alebo jeho ekvivalent, podiel domácností, ktoré si nemohli dovoliť udržiavať v byte dostatočné teplo, či počet domácností, ktoré si nemôžu dovoliť kúpiť počítač.

Tabuľka č. 7: Vývoj materiálnej deprivácie – podiel domácností SR, ktoré si nemohli

Si nemohli dovoliť/rok	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Zaplatiť si raz ročne týždňovú dovolenku mimo domu	59	59,3	55,9	57,2	53,5	56,7	50,7
Mali nedoplatky¹⁰	9,0	6,0	5,2	11,8	13,4	7,1	7,6
Jesť každý druhý deň mäsité jedlo, hydinu alebo rybu	41,3	38,5	33,9	29,2	23,8	23	24,7
Udržiavať v dome primerané teplo¹¹	13,6	9,7	4,6	6,0	3,6	4,4	5,5
Telefón alebo mobil	2,1	2,1	1,5	1,4	1	1	1,1
Počítač	27,1	22,3	16,2	12,4	9,9	8,5	--
Farebný televízor	0,9	0,8	0,7	0,4	0,3	0,3	0,5
Auto	28,5	27,6	23,9	20,5	18,7	18,1	19
Ktoré mali							
Príliš tmavý byt	4,7	3,7	3,7	4,4	3,5	2,6	--
Vlhký byt	7,2	6,6	6,1	9,1	6,6	5,8	--
V byte nie je kúpeľňa alebo sprcha	1,3	1,3	1,4	0,1	0,3	0,3	--
V byte nie je WC	3,2	3,2	2,9	0,4	1,1	1,1	--

Zdroj: Štatistický úrad SR; EU SILC 2005 – 2011

⁹ <http://portal.statistics.sk/files/eu-silc-2011.pdf>.

¹⁰ V rokoch 2005 až 2007 len nedoplatky za energie.

¹¹ Pre indikátory materiálnej deprivácie, a osobitne pre indikátory súvisiace s bývaním, platí, že ich relatívne priaznivé, teda nízke, hodnoty dosahuje Slovensko aj vďaka tomu, že v reprezentatívnych zisťovaniach nie sú dobre zahrnuté najchudobnejšie domácnosti.

Tabuľka č. 8: **Podiel osôb v sociálno-ekonomických skupinách, ktoré si nemohli**

<i>Nemohli si dovoliť</i>	Spolu	Pracujúci	Nezamestnaní	Dôchodca
Zaplatiť si raz ročne týždňovú dovolenku mimo domu	56,7	45	80	65,7
Nedoplatky	7,1	5,9	15,9	4,4
Jesť každý druhý deň mäsité jedlo, hydinu alebo rybu	23	15,7	47,9	27,7
Udržiavať v dome primerané teplo	4,4	2,4	14	5,6
Telefón alebo mobil	1	0,3	4,4	1,3
Počítač	8,5	4,4	24,4	11,4
<i>Mali</i>				
Príliš tmavý byt	2,6	1,9	4,6	2,5
Vlhký byt	5,8	4,5	10,9	6,5
V byte nie je kúpeľňa alebo sprcha	0,3	0	2,2	0,3
V byte nie je WC	1,1	0,4	4,9	1,5

Zdroj: EU SILC 2010.

Na druhej strane však zostával pomerne stabilný podiel domácností, ktoré majú nedoplatky, ktoré nevedia čeliť neočakávaným výdavkom a domácností, ktoré si nemôžu dovoliť stráviť týždeň dovolenky mimo domu.

Zistenia EU SILC 2011 za jednotlivé dimenzie materiálnej chudoby nie sú ešte dostupné v členení, ktoré dovoľuje porovnať mieru materiálnej deprivácie jednotlivých sociálno-ekonomických skupín. V Tabuľke č. 8 sa preto opierame o údaje zisťovania EU SILC 2010.

Tabuľka č. 8 dokumentuje výrazne horšiu situáciu nezamestnaných vo všetkých dimenziách materiálnej deprivácie. Napríklad možnosť zaplatiť si aspoň týždennú dovolenku mimo miesta bydliska nebola v roku 2010 dostupná pre 80 % nezamestnaných. Dovoľenku si však nemohlo dovoliť ani 45 % pracujúcich. Ďalším rozšíreným nedostatkom bola nemožnosť jesť každý druhý deň mäsité jedlo, hydinu alebo rybu. Takmer polovica nezamestnaných si nemôže dovoliť takúto stravu. Viac ako štvrtina dôchodcov má rovnaké obmedzenie. Nezamestnaní majú v nezanedbateľnej miere aj problémy s nedoplatkami a s udržiavaním tepla vo svojom byte. Aj domácnosti dôchodcov majú problémy so zabezpečením tepla v byte – sú im vystavení dvakrát častejšie ako je to v prípade pracujúcich.

Tabuľka č. 9: **Schopnosť platiť zvyčajné výdavky domácností v rokoch 2005 – 2011**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
S veľkými ťažkosťami	12,4	13,0	11,2	11,5	10,6	11,1	10,9
S ťažkosťami	19,2	23,3	21,4	23,4	22,2	21,2	20,9
S určitými ťažkosťami	47,1	45,1	44,8	42,3	42,5	43,4	44,0
Pomerne ľahko	16,9	15,6	18,0	19,6	20,3	20,9	20,5
Ľahko	3,5	2,5	3,9	2,7	3,7	2,8	3,2
Veľmi ľahko	0,9	0,5	0,8	0,5	0,7	0,6	0,5
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100

Zdroj: ŠÚ SR: EU SILC 2005 – 2011.

Tabuľka č. 9 zobrazuje vývoj rozdelenia slovenskej populácie podľa schopnosti platiť zvyčajné výdavky domácností. Je zrejmé, že tento vývoj nie je veľmi dynamický, hoci postupne narástol podiel tých, ktorí zvyčajné výdavky domácnosti zvládajú „pomerne ľahko“: zo 16,9 % v roku 2005 na 20,5 % v roku 2011. Na druhej strane sa podiel tých, ktorým uhrádzanie zvyčajných výdavkov robí „veľké ťažkosti“ a „ťažkosti“ znížil len nepatrne. Viac než každá desiatu domácnosť na Slovensku mala po celé obdobie veľké ťažkosti pri zvládaní najzákladnejších výdavkov. Podiel domácností, ktoré zvyčajné výdavky zvládajú „ľahko“ a „veľmi ľahko“, bol po celé obdobie zisťovania nižší ako 5 %.

Tabuľka č. 10: **Schopnosť platiť zvyčajné výdavky podľa krajov (EU SILC 2010)**

	Domácnosti SR spolu	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko- Bystrický	Prešovský	Košický
S veľkými ťažkosťami	11,1	7,4	8,6	13,3	12,2	9,8	10,2	11,9	14,7
S ťažkosťami	21,2	16,6	24,1	21,3	21	20,5	19,4	23,2	23,8
S určitými ťažkosťami	43,4	43	44,3	40,7	42,7	44,2	47,8	41,6	42,7
Pomerne ľahko	20,9	27,1	18,9	22,2	20,1	22	20,7	19,8	16,7
Ľahko	2,8	5,2	3,5	2,1	2,8	2,9	1,9	2,8	1,8
Veľmi ľahko	0,6	0,7	0,7	0,3	1,2	0,7	0,1	0,7	0,4
Spolu	100	100	100	100	100	100	100	100	100

Zdroj: Štatistický úrad SR.

Údaje zo zisťovania EU SILC 2010, ktoré zobrazuje tabuľka č. 10, signalizujú existujúce regionálne rozdiely v prežívaní ťažkostí pri úhrade zvyčajných výdavkov. V Bratislavskom kraji je najmenší podiel domácností, ktoré zvyčajné výdavky uhrádzajú „s veľkými ťažkosťami“, či „s ťažkosťami“. Podiel domácností, ktoré majú s úhradou zvyčajných platieb „veľké ťažkosti“, je v Bratislavskom kraji takmer o polovicu nižší ako v Košickom kraji (7,4 % a 14,7 %). V Bratislavskom kraji je v porovnaní s ostatnými kraji viac ako dvojnásobný podiel domácností, ktoré tieto platby uhrádzajú „ľahko“ a „veľmi ľahko“.

Tabuľka č. 11: **Finančná záťaž pre domácnosť s platením celkových nákladov na bývanie**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Veľmi zatťažuje	38,6	41,6	36,3	32,5	30,6	31,0	32,7
Trochu zatťažuje	54,7	52,8	55,7	58,1	60,6	59,8	58,3
Vôbec nezatťažuje	6,7	5,6	8,0	9,4	8,8	9,2	9,0
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Štatistický úrad SR EU SILC 2005 – 2011.

Tabuľka č. 11 informuje o vývoji prežívanej záťaže v súvislosti s platbami celkových nákladov na bývanie. Vidíme, že trend znižovania podielu domácností, pre ktoré sú platby za

bývanie veľkou záťažou, je zreteľný, no vývoj nie je lineárny. Podiel domácností, pre ktoré platby za bývanie nie sú záťažou rástol, ale počas sledovaného obdobia nedosiahol 10 % z celku slovenských domácností. Podiel domácností, ktoré platby za bývanie veľmi zaťažujú, za celé obdobie neklesol pod 30 %. V roku 2011 platby za bývanie ako veľkú záťaž pociťovala každá tretia domácnosť.

Tabuľka č. 12: **Finančná záťaž pre domácnosť s platením celkových nákladov na bývanie**

EU SILC 2010	Domácnosti SR spolu	Bratislavský	Trnavský	Trenčiansky	Nitriansky	Žilinský	Bansko-Bystričský	Prešovský	Košický
Veľmi zaťažujú	31	29,7	26,9	32,5	28,4	31,9	31,7	33	33
Trochu zaťažujú	59,8	59,3	65,2	59	60,5	60,4	56,7	58,1	60
Vôbec nezaťažujú	9,2	11	7,9	8,5	11,1	7,7	11,5	8,9	6,9
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Štatistický úrad SR EU SILC 2010

Tabuľka č. 12 ponúka porovnanie vnímania finančnej záťaže, ktorú pre domácnosť predstavujú platby na bývanie, v regionálnom porovnaní. Vidíme, že téza o lacnejšom bývaní na východnom Slovensku, s ktorou sa často stretávame v masovokomunikačných prostriedkoch, sa v tomto zisťovaní nepotvrdila. Aj keď ceny bytov či časti poplatkov za bývanie môže byť v mimo bratislavských regiónoch nižšia, neplatí to už o vode a kúrení.

Nižšie príjmy mimo bratislavských domácností sú ďalším dôvodom, pre ktorý rovnaké alebo aj nižšie platby predstavujú vyšší podiel z príjmov domácností a tým aj vnímanú vyššiu záťaž.

Tabuľka č. 13: **Splátky pohľadávok za kúpu na splátky, alebo pôžičiek ako finančná záťaž pre domácnosť**

	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Veľmi zaťažuje	42,8	38,8	38,3	37,5	43,4	45,4	45
Trochu zaťažuje	51,2	54,6	54,9	56,8	49,4	48,5	48,6
Vôbec nezaťažuje	6,0	6,6	6,8	5,7	7,2	6,1	6,4
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

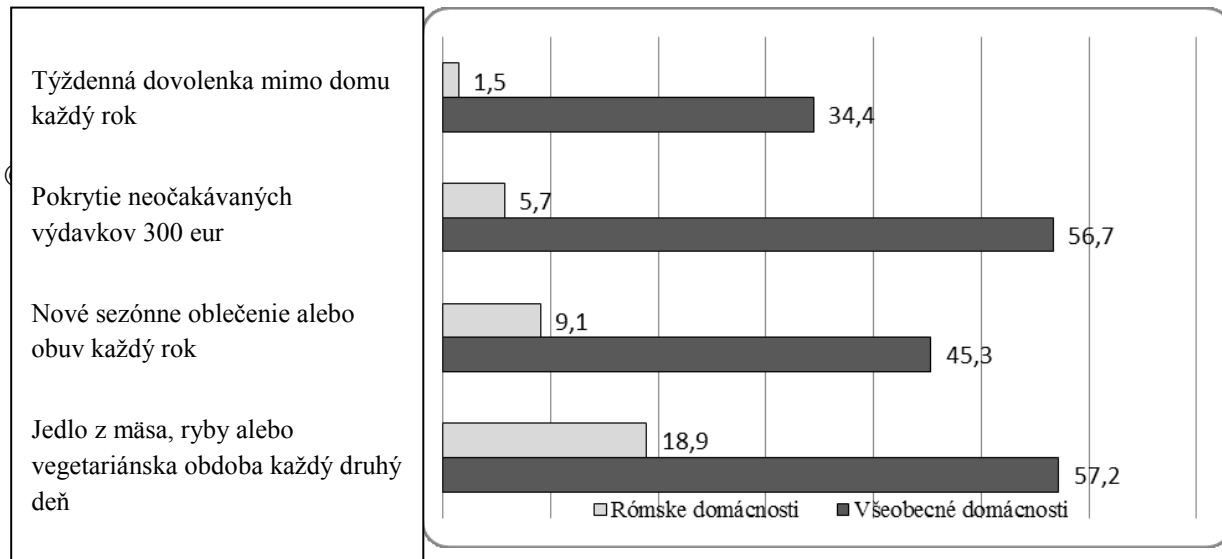
Zdroj: EU SILC 2005, EU SILC 2006 EU SILC 2011 ŠÚ SR.

Tabuľka č. 13 informuje o vývoji vnímania záťaže, ktorú pre domácnosti predstavujú splátky pohľadávok za kúpu na splátky, alebo pôžičiek iných ako je hypotéka, alebo úvery spojené s bývaním. Tu vidíme, že vývoj je kolísavý. Po roku 2008, pravdepodobne v súvislosti s rastom nezamestnanosti a znižovaním príjmov časti domácností, dochádza k opätovnému nárastu vnímaniu záťaže, ktorú pre domácnosť predstavujú splátky pohľadávok.

Prieskum UNDP 2010 zisťoval znaky materiálnej deprivácie rovnakou metodikou ako EU SILC. Podľa tohto prieskumu rómske domácnosti majú problémy so zabezpečením niektorých základných ako aj „luxusnejších“ druhov spotreby. Jedlo z mäsa, ryby (alebo vegetariánskeho ekvivalentu) každý druhý deň si nemohlo dovoliť viac ako 80 % týchto domácností. Nové sezónne oblečenie alebo obuv¹² si nemohlo dovoliť 90 % rómskych domácností. To poukazuje na výrazné obmedzenia, ktoré môžu mať stigmatizujúce dopady najmä pre domácnosti s deťmi.

V prípade neočakávaných udalostí, ktoré by vyžadovali finančné výdavky, len 5,7 % rómskych domácností bolo schopných vyčleniť sumu 300 eur bez toho, aby si museli požičať. V geograficky blízkej všeobecnej populácii bola životná úroveň meraná prostredníctvom týchto ukazovateľov podstatne vyššia. Jedlo z mäsa alebo ryby každý druhý deň mala viac než polovica domácností. Nákup nového sezónneho oblečenia alebo obuvi bol taktiež podstatne častejšou udalosťou vo všeobecnej populácii žijúcej v tesnej blízkosti rómskych domácností. Schopnosť vytvárať finančné rezervy pre prípad neočakávaných udalostí oba súbory zásadne odlišuje. Kým v rómskej populácii sa finančné rezervy v hodnote 300 eur vyskytovali len okrajovo, medzi geograficky blízkymi domácnosťami boli viac menej štandardom (disponovala nimi viac než polovica súboru). Týždenná dovolenka mimo domu predstavovalo problém aj pre všeobecnú populáciu, avšak v podstatne menšej miere než pre rómske domácnosti. (UNDP 2012)

Graf č. 4: Neschopnosť zabezpečiť vybrané položky v rómskych domácnostiach a v domácnostiach geograficky blízkej všeobecnej populácie (v %)

Zdroj: UNDP 2012.

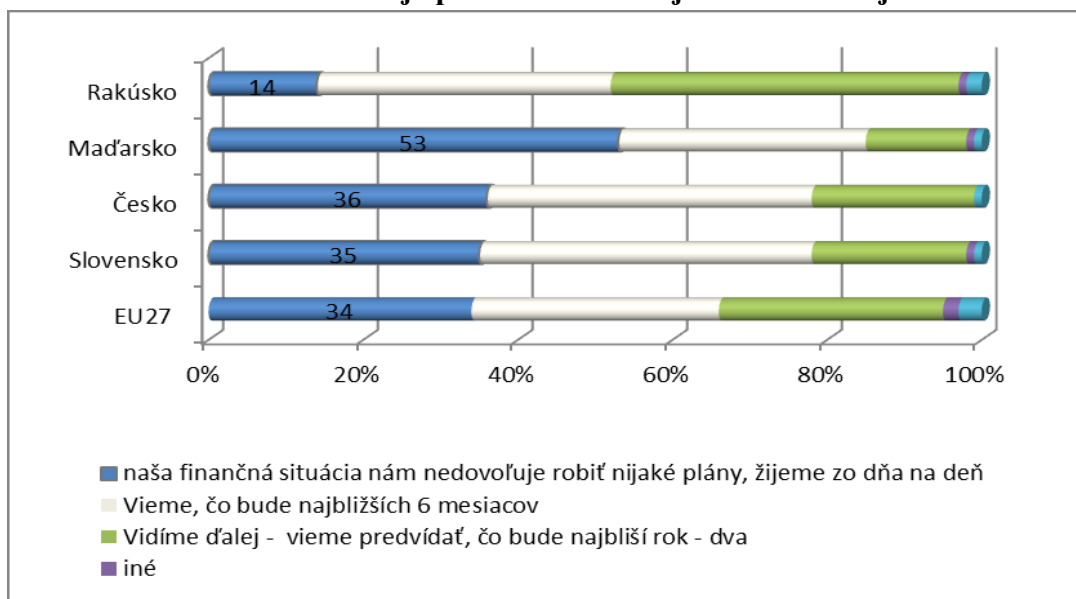
Výskum UNDP 2010 dokumentuje, že značná časť rómskych domácností má ťažkosti so zabezpečovaním základných funkcií. Väčšina domácností s takýmito ťažkosťami sa v nich ocitá opakovane. Problém so zaplatením potravín malo dvakrát alebo viackrát až 38 % rómskych domácností, raz sa to prihodilo 8,6 % z nich. Vážnu situáciu finančného nedostatku

¹² Ide o oblečenie alebo obuv, ktoré nie je zo „secondhandu“.

ohrozujúcu pokrytie základných potrieb tak zažila (raz alebo viackrát) skoro polovica rómskych domácností. Problémom boli aj platby spojené s bývaním: 41,2 % rómskych domácností nebolo schopných zaplatiť pravidelnú platbu za dodávky elektriny, pričom až 29 % rómskych domácností sa v takejto situácii ocitla viac než raz. Podobne opakované nedoplatky za vodu mala každá piata domácnosť, opakované nedoplatky za kúrenie takmer každá štvrtá. Ohrozenie stability a kvality bývania rómskych domácností dokrešľuje aj skutočnosť, že zaplatenie nájmu/hypotéky predstavovalo opakovaný problém až pre pätinu z nich. Všeobecná geograficky blízka populácia žijúca v blízkosti Rómov sa s podobným rozsahom finančných ťažkostí nestretáva. Aj tu sa nedoplatky za pravidelné platby objavovali, ale v oveľa menšej miere než v súbore rómskych domácností. (UNDP 2012)

Situácia nedostatočných a neistých zdrojov sa premieta do celkovej neistoty a ťažkostí pristupovať k životu plánovitejším spôsobom. Graf č. 5 zobrazuje odpovede slovenskej populácie na otázku zisťovania Eurobarometer, ktorá zisťovala pocit predvídateľnosti a plánovateľnosti individuálneho života, v porovnaní s odpoveďami obyvateľov susedných krajín. Z grafu vidíme, že viac ako tretina slovenskej, ale aj českej populácie a priemeru EÚ-27 žije v dôsledku zlej finančnej situácie zo dňa na deň bez možnosti robiť si nejaké plány. V Maďarsku je v podobnej situácii viac ako polovica populácie, no v Maďarsku len jedna štvrtina.

Graf č. 5: **Ktoré tvrdenie najlepšie charakterizuje situáciu vašej domácnosti?**

Zdroj: Eurobarometer jeseň 2011.

Pretrvávajúca chudoba

Zisťovanie EU SILC je navrhnuté tak, aby bolo možné odhaľovať nebezpečnú stránku skúsenosti chudoby, a to jej pretrvávajúce¹³. Pretrvávajúca chudoba sa meria ako percentuálny

¹³ Možnosť zisťovať pretrvávajúcu chudobu je zabezpečená tým, že časť respondentov po dohode zotrúva vo vzorke a je opakovane opytovaná viac rokov. Keďže zisťovanie EU-SILC sa na Slovensku uskutočňuje len od roku 2005, prvé posudzovanie pretrvávajúcej chudoby bolo možné až v roku 2008.

podiel populácie, ktorej (ekvivalentný disponibilný) príjem bol v danom roku a v dvoch z predchádzajúcich troch rokoch nižší ako hranica chudoby.).

Prvé preskúmanie výskytu pretrvávajúcej chudoby, ktoré uskutočnil na údajoch EU SILC 2006 – 2009 Daniel Gerbery, ukázalo, že v danom období sa 76,7 % populácie Slovenska udržalo po celý čas nad hranicou peňažnej chudoby. Aspoň raz sa v tomto období prepadlo pod hranicu chudoby 23,7% sledovanej populácie. 3,3 % populácie Slovenska sa nachádzalo v chudobe 3 zo 4 sledovaných rokov a ďalšie 3,3% sa nachádzali v chudobe po celé sledované obdobie. (Gerbery 2011: 10)

Tabuľka č. 14: **Zloženie populácie SR podľa príjmovej situácie v období 2006 – 2009**
(v %)

Pod hranicou chudoby 1 rok	12,4
Pod hranicou chudoby	4,2
Pod hranicou chudoby	3,3
Pod hranicou chudoby	3,3
Každý rok nad hranicou chudoby	76,7
Spolu	100,0

Zdroj: Gerbery 2011/Longitudinálna databáza EU SILC 2006 – 2009.

Gerbery konštatuje, že pretrvávajúca chudoba nie je na Slovensku veľmi rozšírená. Potvrdzuje to aj porovnanie miery pretrvávajúcej chudoby v krajinách EU27. (Graf č. 6) Zisťovanie potvrdzuje, že dôležitým faktorom výskytu chudoby je typ domácnosti a že k najviac rizikovým skupinám patria jednorodičovské domácnosti a domácnosti jednej dospeléj osoby. Z pohľadu ekonomickej aktivity a úrovne dosiahnutého vzdelania sú pretrvávajúcou chudobou najviac ohrození nezamestnaní (32,7 %) a ľudia s nižším vzdelaním – základným (10,6 %) a nižším stredoškolským (14,7 %).

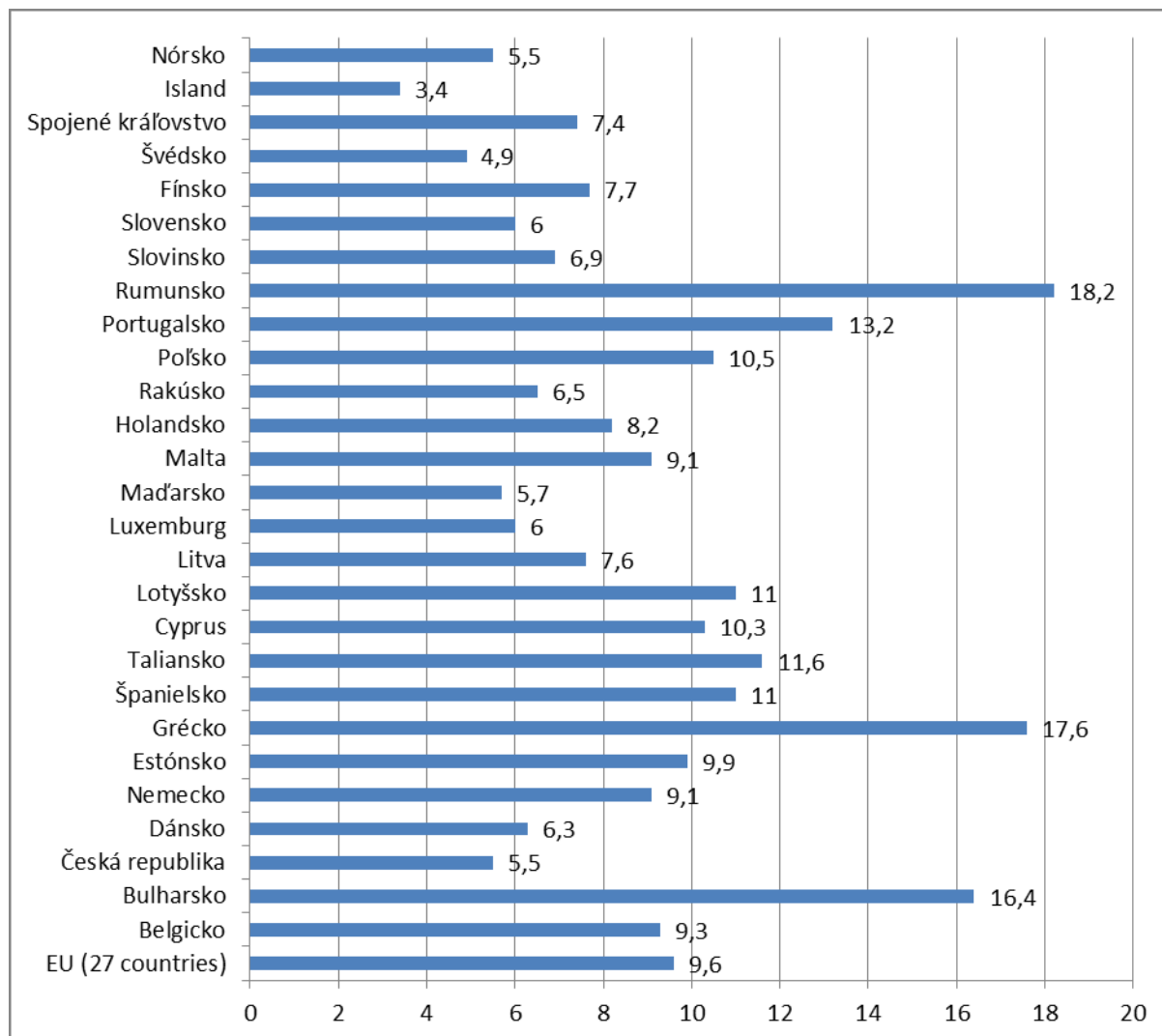
V roku 2009 boli medzi osobami žijúcimi v domácnostiach jedného rodiča a aspoň jedného nezaopatreného dieťaťa až 18% takých, ktorí sa nachádzali v riziku chudoby v danom roku a aj v dvoch z predchádzajúcich troch rokoch. Medzi samostatne žijúcimi osobami dosiahla miera pretrvávajúcej chudoby až 15%. (Gerbery 2011: 11)

Gerberyho analýza ukázala vysokú mieru závažnej materiálnej deprivácie medzi osobami, ktoré sa dlhodobo nachádzajú pod hranicou chudoby. Až 63,4 % z nich žilo v domácnostiach, ktoré si nemohli dovoliť štyri z deviatich položiek patriacich k základnému materiálnemu štandardu či istotám. (tamže, s. 15)

Podľa tohto autora prekvapujúcim zistením je, že medzi osobami z viacdtných domácností nebola miera pretrvávajúcej chudoby vyššia ako v celej populácii (len 2,2 %), hoci viacdtné domácnosti vystupujú ako nadpriemerne ohrozené chudobou (27,9 % podľa EU SILC 2009).

Domnievame sa, že vysvetlenie tohto zistenia, ako aj zistenia nižšieho výskytu pretrvávajúcej chudoby v porovnaní s európskym priemerom, spočíva v tom, že domácnosti s väčším počtom detí, a osobitne domácnosti žijúce v oblastiach s koncentrovaným výskytom chudobných domácností (rôzne okrajové, oddelené chudobné osady či ulice v mestách), nie sú v dostatočnej miere zahrnuté do zisťovania EU SILC.

Graf č. 6: **Pretrvávajúca chudoba podľa zisťovania EU SILC 2010**

Zdroj: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&plugin=1&language=en&pcode=tessi020>

Opatrenia Slovenskej republiky na dosahovanie cieľa znižovať chudobu

Podľa Národného programu reforiem 2012 a Národnej sociálnej správy pre rok 2012 medzi hlavné opatrenia Slovenskej republiky na dosiahnutie cieľov OMK v oblasti boja proti chudobe a sociálnemu vylúčeniu patrí:

- podporiť zamestnanosť mladých ľudí zlepšením prípravy absolventov škôl na vstup na trh práce a tvorbou pracovných miest vo verejnom a súkromnom sektore
- vytvoriť podmienky na zlepšenie prístupu k zamestnanosti znevýhodnených skupín na trhu práce, a to *zvýšením účinnosti aktívnych opatrení trhu práce a adresnými projektmi* podporujúcimi vznik pracovných miest pre dlhodobo nezamestnaných,
- podporiť rodiny s deťmi s cieľom zvýšiť efektívnosť štátnej sociálnej podpory a *komplexnou revíziou všetkých štátnych sociálnych dávok zjednodušiť štátnu sociálnu podporu z hľadiska ich počtu a administratívnej náročnosti*,
- podporiť sociálnu inklúziu zefektívnením súčasných a zavedením nových nástrojov pomoci v hmotnej núdzi. Zámerom je *nastavenie optimálneho mechanizmu na vyváženú*

aktívneho a motivačného princípu a vytváranie systémových predpokladov pre sociálnu inklúziu nízkopříjmových skupín obyvateľstva prostredníctvom aktivácie,

- pokračovať v *tvorbe a prijímaní koncepčných riešení* problémov sociálne vylúčených spoločností a marginalizovaných rómskych komunit *začlenením efektívnych nástrojov zameraných na prekonávanie sociálneho vylúčenia* v oblastiach zamestnanosti, zdravia, bývania a vzdelávania do systému príslušných verejných politík vrátane plánu ich dlhodobého financovania,
- vytvoriť predpoklady pre budovanie siete komunitných centier so zadefinovanými štandardmi,
- klásť dôraz na systematickú podporu terénnej sociálnej práce v marginalizovaných komunitách prostredníctvom národného projektu „Terénna sociálna práca v obciach“ z finančných prostriedkov Európskeho sociálneho fondu,
- pokračovať v zlepšovaní kvality sociálnych služieb zefektívnením systému viaczdrojového financovania sociálnych služieb v záujme súčinnosti a previazanosti medzi verejnými financiami a inými zdrojmi. Vytvorí sa objektívnejšie podmienky na hodnotenie kvality poskytovanej sociálnej služby.

Opatrenia uvádzané v Národnej sociálnej správe sú málo konkrétne. Sú skôr politickými sloganmi, a nie premyslenými záväzkami s jasným časovým plánom ich vykonania a tiež so starostlivo posúdenými dôsledkami, napríklad prostredníctvom konzultácií s dotknutou verejnosťou.

Aj tento strategický dokument je konkrétnejší len v jednom nástroji riešenia problému chudoby: chudoba má byť „riešená“ aktiváciou nízkopříjmových skupín obyvateľstva.

Okrem nejasného a v strategických dokumentoch sa neustále opakujúceho zdôrazňovania zámeru optimalizovať „vyváženie aktivačného a motivačného princípu“ neobsahujú žiaden návrh ako zabezpečiť adekvátnejšiu príjmovú ochranu ľudí, ktorí sú mimo trhu práce. Túto skutočnosť si zjavne uvedomujú aj zostavovatelia správy, keď uvádzajú, že „na základe prognózy vývoja makroekonomických ukazovateľov do roku 2015 je možné predpokladať, že „napriek prijímaným opatreniam nedôjde k významnému poklesu miery rizika chudoby alebo sociálneho vylúčenia v danom období.“ (MPSVR 2012)

V nasledujúcich častiach správy sa budeme podrobnejšie venovať všetkým trom oblastiam verejnej politiky, ktoré sú kľúčové pre aktívne začleňovanie tých, ktorí sú najďalej od trhu práce, ale aj pre dobré fungovanie a integráciu celej spoločnosti. Je to podpora zamestnanosti, podpora dostatočného príjmu a podpor prístupu k službám.

Príklad

25 ročná Prešovčanka je tehotná. Kvôli tehotenstvu jej nepredĺžili ročnú zmluvu v divadle, kde spievala v zbore a zarobila v čistom mesačne 310 eur. Z týchto peňazí platila denné cestovné z Prešova do Košíc vo výške 60 eur – tak sa štyria skladali na cestu autom. Po prepustení z divadla sa zaevidovala na úrade práce bez nároku na dávku, lebo manžel podniká na hrane prežitia, ale inú prácu si na východnom Slovensku nájsť nevie. Budúca mamička si našla jednorazovú prácu na dohodu s odmenou vo výške 220 eur. Suma presiahla možný príjem 60% životného minima a ju vyradili z evidencie na ÚP. Sama si teraz musí zaplatiť zdravotné odvody cca 50 eur. Absolventka konzervatória a vysokej školy je rozčarovaná z reality, ktorá je pre ňu bezvýchodisková. Svoje dieťa by chcela porodiť a vychovávať na Slovensku, ale nevie si tu nájsť prácu, ktorá by jej zabezpečila dôstojný život.

3. Podpora zamestnanosti

Slovenská republika nepatrí medzi európske štáty, ktorých systém služieb zamestnanosti môže slúžiť za príklad ostatným. Slovensko má vysokú mieru dlhodobej nezamestnanosti, ktorej riešenie vyžaduje komplexné podporné služby, vrátane spolupráce s mimovládnyimi organizáciami poskytujúcimi asistenciu a vzdelávanie, prostriedky. Prostriedky, ktoré vynakladáme na aktívnu opatrenia trhu práce (ďalej AOTP), nie sú vysoké a spolupráca s tretím sektorom je obmedzená.

Služby zamestnanosti stoja takmer na okraji verejnej pozornosti. Je to dôsledok viacerých nepriaznivých okolností. Jednou z nich je, že služby zamestnanosti nie sú predmetom sústavného výskumu, ktorý by komplexne vyhodnocoval prínosy a problémy ich fungovania. Väčšina analýz sa zameriava len na mieru, v akej sa účasť evidovaných uchádzačov i prácu na konkrétnom programe zamestnanosti premieta do ich úspešného vstupu na trh práce, a končí zjednodušenými návrhmi zrušiť tie nástroje, respektíve programy, kde nie je veľký podiel úspešných vstupov na trh práce, či nástroje, ktoré sa málo využívajú.

Ďalšou nepriaznivou okolnosťou je chýbajúca podpora pre vytváranie organizačných a ďalších podmienok pre to, aby sa samotní klienti služieb zamestnanosti mohli vyjadrovať k ich fungovaniu, k navrhovaným programom a ďalším stránkam. Na rozdiel od iných krajín u nás neexistuje zámer podporiť samoorganizáciu ľudí bez práce v akejkoľvek forme.

Aktívne opatrenia trhu práce sa v značnom rozsahu financujú zo štrukturálnych fondov. Na využitie týchto prostriedkov je však potrebné kofinancovanie z národných zdrojov. Ak sa národné prostriedky nevyčlenia, nie je možné využívať ani fondy a aktívna politika zamestnanosti stagnuje. Podľa Správy o makroekonomickom vývoji 2012, na financovanie nástrojov aktívnej politiky trhu práce v roku 2012 neboli v schválenom štátnom rozpočte alokované žiadne finančné prostriedky zo zdrojov štátneho rozpočtu. Na plynulé zabezpečenie financovania aktívnej politiky trhu práce je nutné dodatočne vyčleniť sumu 20 mil. eur.

Strategické dokumenty tradične kladú dôraz na prácu ako na hlavnú cestu z chudoby. MPSVR v roku 2011 s pomerne veľkou reklamou zaviedlo možnosť organizovať aktivačné práce aj pre samosprávne kraje. To malo viesť k rozšíreniu možností zapájať sa do týchto programov, ktoré majú doslova existenčný význam pre domácnosti v hmotnej núdzi. Aj podľa Národnej sociálnej správy (2012) „sa v roku 2011 vytvárali podmienky a možnosti pre navýšenie aktivačných činností, čím sa umožnilo väčšiemu počtu občanov v hmotnej núdzi v systéme pomoci v hmotnej núdzi zapojiť sa do týchto činností a zvýšiť si tak základnú dávku v hmotnej núdzi o aktivačný príspevok. *Rozšírila sa možnosť získania aktivačného príspevku u občana v hmotnej núdzi aj v prípade účasti na vykonávaní menších služieb pre samosprávny kraj, t.j. na regionálnej úrovni.*“

Tabuľka č. 15 ponúka prehľad o vytvorených, podporených pracovných miestach a počtoch umiestnených/podporených uchádzačov. Riadok nástroja § 52 „príspevok na aktivačnú činnosť formou menších obecných služieb“ ukazuje, že legislatívne rozšírenie typu subjektov, ktoré môžu organizovať aktiváciu, sa nepremietlo do zvýšenia počtu aktivačných miest!

Tabuľka č. 15: **Nástroje aktívnych opatrení trhu práce: počet vytvorených/podporených miest/umiestnených osôb v jednotlivých rokoch**

Nástroj APTP	Rok 2010	Rok 2011	Rok 2012
§ 32 poskytnutie náhrady častí cest. výdavkov UoZ	6 045	6 524	7 938
§ 43 ods.7 náhrada výdavkov UoZ a ZoZ súvisiacich s odbornými poradenskými službami	1 210	924	3 258
§ 43 ods.10	2 555	184	
§ 43 ods.11	14	0	
§ 46 vzdelávanie a príprava UoZ a ZoZ pre TP	8 824	1 332	9 854
§ 47 vzdelávanie a príprava pre trh práce zamestnanca	20 381	0	456
§ 48b poskytovanie dávky počas vzdelávania a prípravy pre TP a počas prípravy na pracovné uplatnenie občana so ZP	466	11	0
§ 49 príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť	15 033	12 271	11 278
§ 49a príspevok na zapracovanie znevýhodneného UoZ	266	195	184
§ 50 príspevok na zamestnávanie znevýhodneného UoZ	236	523	1 047
§ 50a príspevok na podporu udržania v zamestnaní zamestnancov s nízkymi mzdami	3 112	4 357	4 532
§50c príspevok na podporu PM v sociálnom podniku	383	187	398
§50d príspevok na podporu udržania zamestnanosti	30 140	5 892	-
§50e príspevok na podporu vytvorenia nového PM	3 408	-	-
§50f príspevok ku mzde zamestnanca	207	-	-
§50g príspevok na podporu samostatnej zárobkovej činnosti	0	-	-
§50h príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť v oblasti spracovania poľnohospodárskych výrobkov a obchodovania s nimi	0	-	-
§50i príspevok na podporu regionálnej a miestnej zamestnanosti	5 376	3 724	-
§50j príspevok na podporu zamestnanosti na realizáciu opatrení na ochranu pred povodňami a na riešenie mimoriadnej situácie	158	10 420	8875
§ 51 príspevok na vykonávanie absolventskej praxe	21 176	18 592	22 478
§ 52 príspevok na aktivačnú činnosť formou menších obecných služieb	51 541	22 542	22 834
§ 52a príspevok na AČ formou dobrovoľníckej služby	3 967	5 794	4 896
§ 53 príspevok na dochádzku za prácou	28 909	17 778	19 863
§ 53a príspevok na presťahovanie za prácou	47	61	98
§ 53b príspevok na dopravu do zamestnania	16 245	20	147
§ 54 Programy a projekty	11 489	1 354	1 729
§55a - príprava na pracovné uplatnenie občana so ZP	42	0	0
§ 56 príspevok na zriadenie chránenej dielne a chráneného pracoviska	1 631	2 014	2 057
§ 56a príspevok na udržanie občana so ZP v zamestnaní	316	305	489
§ 57 príspevok občanovi so ZP na prevádzkovanie alebo vykonávanie samostatnej zárobkovej činnosti	599	513	603
§ 59 príspevok na činnosť pracovného asistenta	346	537	0
§ 60 príspevok na úhradu prevádzkových nákladov chránenej dielne alebo chráneného pracoviska a na úhradu nákladov na dopravu zamestnancov	17 844	21 225	646
Spolu	251 966	137 114	128 966

Zdroj: Správa o sociálnej situácii za rok 2011, Novela Zákona o službách zamestnanosti október 2012.

Tabuľka č. 15 dokumentuje, že trend je práve opačný a v roku 2011 sa počet osôb zapojených do tohto programu znížil o polovicu. Pre rok 2012 sa ráta s rovnako nízkym zapojením uchádzačov o zamestnanie do aktivačných prác.¹⁴ V októbri zverejnený návrh novely zákona o službách zamestnanosti konzervuje počet účastníkov menších obecných služieb aj v nasledujúcich rokoch a príspevok na aktivačnú činnosť formou dobrovoľníckej služby (§ 50a) ruší úplne.

Príklad

Vysokoškolsky vzdelaný 44 ročný otec štyroch detí (vo veku od 7 po 18 rokov) je od roku 2009 bez práce, napriek tomu že si ju intenzívne hľadá. Nemá nárok na žiadnu dávku, lebo manželka zarobí mesačne 320 eur, 80 eur dostávajú vo forme prídavkov na deti. Za byt s energiami mesačne zaplatia 190 – 200 eur, synovi na hudobnú financujú mesačne 20 eurami, na školné pomôcky a potreby pre všetky deti potrebujú mesačne 30 eur, manželka na cestovné a obedy minie 40 eur. Hygienu, stravovanie a oblečenie riešia každodenným bojom o prežitie. Veď im na to ostáva 110 eur. Keby nebolo rodiny, neprežili by.

Program menších obecných služieb má pre ľudí poberajúcich dávky v hmotnej núdzi zásadný význam, pretože časť pomoci v hmotnej núdzi je podmienená účasťou v tomto programe. Nízky počet účastníkov možno vysvetliť ani nie tak obmedzeným financovaním (je to najlacnejší program AOTP), ale najmä legislatívnymi prekážkami. Zákon o službách zamestnanosti znovu obsahuje obmedzenie pre opakovanú účasť na tomto programe.¹⁵ Národná sociálna správa 2012 žiaľ nevenuje žiadnu pozornosť otázke, či je primerané účasť ľudí na programe obecných služieb takto obmedzovať a brániť im získať aktivačný príspevok, ktorý má dôležitosť pri ochrane rodín v hmotnej núdzi pred najtvrdšiu núdzou. Bez účasti na aktivačných prácach nie je možné získať aktivačný príspevok, ktorý napriek svojej výške (60 eur) je významným príspevkom do rozpočtu domácnosti, ktorá je v systéme hmotnej núdze.

Tabuľka č. 15 ukazuje, že v roku 2011 počet podporených účastníkov programov AOTP radikálne klesol, aj keď sa zamestnanosť nevyvíjala priaznivo. V roku 2012 sa predpokladá miernejšie, no pokračujúce znižovanie počtu účastníkov AOTP. Tento negatívny trend má pokračovať aj v nasledujúcich rokoch. MPSVR SR predloženou novelou zákona o službách zamestnanosti (október 2012) plánuje sťažiť prístup nezamestnaných k viacerým programom, ktoré sa menia z obligatórnych (nárokovateľných) na fakultatívne (ktoré môžu alebo nemusia byť poskytnuté) a významne znižuje celkový rozpočet pre služby zamestnanosti. Strata nárokovateľnosti sa týka takých programov ako je príspevok na samostatnú zárobkovú činnosť, ale aj mnohé ďalšie.

Národný program reforiem v roku 2011 a rovnako aj o rok neskôr a následne aj Národná sociálna správa 2012 sľubovali „komplexnú revíziu“ súčasných aktívnych opatrení na trhu práce, ktorá má zaistiť ich vyššiu efektívnosť, t. j. úspešnosť podporených nezamestnaných na pracovnom trhu. Spomínaný návrh novely zákona o službách zamestnanosti, ktorý bol

¹⁴ Bolo by užitočné preskúmať možný vzťah medzi obmedzovaním účasti na aktivačných prácach a nárastom miery drobnej kriminality či priestupkov.

¹⁵ Obmedzenie bolo zavedené v roku 2008 a bolo pozastavené ako súčasť protikrizového balíčka. Novela zákona o službách zamestnanosti neodstraňuje toto obmedzenie.

predložený do medzirezortného pripomienkového konania v októbri 2012, priniesol sériu najrôznejších obmedzení namiesto komplexnejšej podpory integrácie na trh práce.

Okrem iného aj znižuje počet kategórií znevýhodnených uchádzačov o zamestnanie (§ 8 Zákona o službách zamestnanosti), ktorí majú zo zákona prednostný prístup k jednotlivým AOTP. Postavenie znevýhodneného uchádzača o zamestnanie službám napríklad strácajú ľudia s menšou mierou zdravotného postihnutia, rodičia s väčším počtom detí, odchovanci detských domovo či ľudia vracajúci sa z výkonu trestu.

Obmedzovanie niektorých nástrojov AOTP je v dôvodovej správe k novele zákona ospravedlňované tým, že „nástroj sa málo používal“ alebo neprispieval k riešeniu vysokej nezamestnanosti. Toto zdôvodnenie nebralo do úvahy, že za problematickú efektívnosť niektorých nástrojov, napríklad podpora samostatnej zárobkovej činnosti, nesie zodpovednosť aj nerozvinutý lokálny trh, respektíve nízka kúpna sila miestnych občanov, ktorí si nemôžu dovoliť využívať ponúkanú službu, aj keď je v regióne nedostatková.

Národná sociálna správ síce tvrdí, že „vláda mieni dlhodobú nezamestnanosť riešiť nástrojmi AOTP“, najmä „zvýšením ich účinnosti u niektorých špecifických cieľových skupín a adresnými projektmi podporujúcimi vznik pracovných miest pre túto znevýhodnenú skupinu uchádzačov o zamestnanie“. A dokonca tvrdí, že: „Posilní riešenie zamestnávania dlhodobo nezamestnaných ako komplexný problém prostredníctvom niekoľkých druhov politík a vytvorí podmienky na lepšiu uplatniteľnosť týchto osôb na trhu práce.“ Pri stagnovaní zdrojov vyčlenených na AOTP a v súčasnosti navrhovaných úpravách zákona o službách zamestnanosti a zákona o pomoci v hmotnej núdzi však tieto záväzky nemôžeme brať veľmi vážne.

Tabuľka č. 16: Vývoj počtu účastníkov AOTP a ich financovania

	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014
Celkové							
výdavky na							
AOTP v tisí-	123 688,5	162 181,9	190 438,4	180 592,7	170 462,1	142 198,5	150 064,8
och Eur							
Účastníci							
AOTP spolu	270 785	208 016	251 966	137 114	128 966	118 972	120 757

Zdroj: Správa o sociálnej situácii obyvateľov Slovenskej republiky v roku 2009, 2010, 2011, Príloha k návrhu novely zákona o službách zamestnanosti z 10 októbra 2012¹⁶

Nezamestnaní a práca na dohodu

Novela zákona o službách nezamestnanosti, ktorá bola predložená do pripomienkového konania v októbri 2012, navrhuje zrušiť súčasnosti platnú možnosť, aby evidovaní nezamestnaní vykonávali prácu na dohodu pri čistom zárobku mesačne maximálne 60 % životného minima (+ zvýšenie o príslušné úhrady preddavkov do poisťných fondov a preddavku dane z príjmu). Súčasná úprava umožňuje nezamestnaným, ktorí žijú v regiónoch s chronickým nedostatkom dopytu po práci, využiť občasné náhodné a krátkodobé pracovné príležitosti.

¹⁶ <https://lt.justice.gov.sk/Material/MaterialHome.aspx?instEID=-1&matEID=5566&langEID=1>

Nezamestnaným absolventom starších ako 25 rokov, pre ktorých je už nedostupný program absolventskej praxe, ponúka aspoň čiastočný kontakt s vyštudovaným odborom.

Práca na dohodu mimo pracovného pomeru (zmluvy u jedného zamestnávateľa neprekračujúce 350 hodín ročne) je rozšírená forma získavania dodatočného príjmu. Podľa Kostolnej a Olšovskej, ktoré analyzovali údaje z ÚPSVAR a Sociálnej poisťovne, približne 15 % evidovaných uchádzačov o prácu vykonáva prácu na dohodu.

Príjem z práce na dohodu pri evidovaných nezamestnaných nemôže presiahnuť 60 % životného minima. Presiahnutie tejto sumy by malo za následok vyradenie z evidencie a stratu výhod, ktoré evidencia prináša (pri súčasnom obmedzenom poskytovaní služieb politiky zamestnanosti je pre mnohých nezamestnaných hlavnou výhodou úhrada povinného zdravotného poistenia).

Príklad

Prešov, 21 – ročný chlapec Róm, ktorý po dovŕšení dospelosti musel opustiť detský domov, nemá nikoho, nedokáže si nájsť prácu a bývanie je pre neho nesplneným snom. Nemá podľa úradov nárok na žiadnu dávku. Sám si vybavil na dva roky povolenie na ulici predávať pohľadnice. Príjem z predaja je minimálny. Niekedy 70, inokedy 150 eur. Na ubytovňu – ak by mal peniaze a zaplatil dopredu na mesiac – by mu stačilo 160 eur. Kvôli tomu, že takú sumu nemá, platí denné nájomné 11 eur. Mesačne tak zaplatí len za bývanie vyše 300 eur. Sú dni, keď nemá ani spomínaných 11 eur a vtedy je nútený prespať v tunajšej ubytovni pre bezdomovcov. Aj tu však za noc musí zaplatiť 85 centov. Stravu a oblečenie rieši s veľkými problémami každodenným bojom o prežitie.

Súčasnú ministerstvo práce, sociálnych vecí a rodiny sa snaží obhajovať plánovaný zákaz práce na dohodu poukazovaním na možnú čiernu prácu, ktorú nezamestnaní pod záštitou práce na dohodu môžu vraj často vykonávať – najmä v dôsledku toho, že pre zamestnávateľov je výhodnejšie zamestnávať ľudí na dohodu, keďže zatiaľ za pracujúcich na dohodu nemusia platiť povinné príspevky do zdravotného a sociálneho poistenia.

Kostolná a Olšovská však ukázali, že väčšina tých, ktorí pracujú na dohodu sú zamestnaní a pracujú na ňu mimo svojho hlavného zamestnania – až 76,4 % dohôd je uzatvorených s už zamestnanými ľuďmi, ktorí vo svojom hlavnom zamestnaní riadne odvádzajú dane.

Podľa dostupných údajov až polovica tých, ktorí pracovali na dohodu, boli z Bratislavského kraja, v ktorom sú najvyššie priemerné príjmy a najnižšia nezamestnanosť. Takmer každá piata práca na dohodu sa vykoná v rámci sektoru vzdelávania a výskumu – sú to odmeny za prednášky, posudky, expertízy a podobné činnosti. (Kostolná – Olšovská 2012)

Aj ex ante posudzovanie vplyvov, ktoré vykonáva samo MPSVR, ukázalo, že zámer zrušiť doteraz platnú možnosť pre nezamestnaných pracovať na dohodu za podmienky, že odmena nepresiahne určenú výšku príjmu, môže znamenať podstatné zhoršenie príjmovej situácie ich domácností. Slovenská sieť proti chudobe proti tomuto zámeru namietala v pripomienkovom konaní k novele Zákona o službách zamestnanosti (10. – 30. 10. 2012). Ak nezamestnaní nebudú môcť prijať ani občasnú krátkodobú pracovnú ponuku, povedie to podľa nás k rýchlejšiemu strácaniu sa ich pracovných a sociálnych zručností a tiež k ich sociálnej izolácii. Úplný zákaz práce na dohodu povedie k vylúčeniu nezamestnaných z takých občasných aktivít ako napríklad rozhodcovská činnosť na miestnych športových podujatiach, honorovaná účasť v prieskumoch, či v komparzoch televíznych programov.

4. Príjmy a ich dostatočnosť – dostatočný príjem a úloha systémov sociálnej ochrany

Všeobecne uznaným cieľom systémov sociálnej ochrany je prevencia, ochrana a uschopnenie pri vymaňovaní sa z chudoby. Nepríspevkové systémy sociálnej ochrany (t. j. nepodmienené predchádzajúcim platením poistného ako to vyžaduje napríklad získanie starobného dôchodku, materského príspevku či príspevku v nezamestnanosti) majú za úlohu „chrániť ľudí vystavených pretrvávajúcej chudobe a ďalšie zraniteľné skupiny pred nevratnými a katastrofickými stratami ľudského kapitálu“ a „usilovať sa o zmenšenie sociálno-ekonomických škôd z ostrej nerovnosti“.¹⁷

Dôležitú úlohu pri znižovaní rizika chudoby zohráva nastavenie systému sociálnej ochrany a jej výdavky, t. j. sociálne transfery. Pri neexistencii sociálnych transferov (vrátane starobných a invalidných dôchodkov) by sa miera rizika chudoby zvýšila na 38,3 %.

Tabuľka č. 17: Chudoba pred a po sociálnych transferoch

Krajina/čas	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Európska únia 27 pred ST	43,0	43,2	42,6	41,9	42,3	43,4	chýba
Európska únia 27 po ST	16,4	16,5	16,7	16,5	16,3	16,4	chýba
Zmenšenie chudoby v EÚ 27 v %	61,9	61,8	60,7	60,6	61,5	62,2	chýba
Slovensko pred ST	40,2	38,9	37,6	37,5	35,9	38,2	38,3
Slovensko po ST	13,3	11,7	10,5	10,9	11	12	13
Zmenšenie chudoby na Slovensku v %	66,9	69,9	72	70,9	69,4	68,6	66,05

Tabuľka č. 17 ukazuje, že efektívnosť transferov pre znižovanie chudoby je na Slovensku veľmi vysoká. Napriek určitému zoslabovaniu ich účinnosti sa sociálnym transferom aj v roku 2010 darilo znižovať riziko chudoby až o dve tretiny (66 %). Alebo z iného pohľadu; bez sociálnych transferov by bolo riziko príjmovej chudoby na Slovensku trikrát vyššie ako v súčasnosti.

Tieto priaznivé údaje však v určitom zmysle odvádzajú pozornosť od adekvátnosti sociálnej ochrany, ktorú poskytuje systém pomoci v hmotnej núdzi. Je to najmä preto, že domácnosti, ktoré sú zahrnuté do tohto systému, teda poberatelia dávok v hmotnej núdzi, nie sú v zisťovaní EU SILC zapojené v tej miere ako by to bolo potrebné.

Adekvátnosť ochrany, ktorú poskytuje systém dávok v hmotnej núdzi, je aj preto málo diskutovanou témou. Otázka dostatočnosti poskytovanej sociálnej ochrany je prehliadaná či ignorovaná vo všetkých strategických dokumentov posledných rokov – od Národných programov reforiem, cez programové vyhlásenia vlád po najnovšiu Národnú sociálnu správu pre rok 2012.

Na otázku, aké domácnosti sú najviac ohrozené nízkymi príjmami, sa pokúšali zodpovedať Džambazovič a Gerbery. Na základe analýzy zisťovania EU SILC ukázali, že riziko nízkych príjmov nie je v populácii rozložené rovnomerne. Nízkymi príjmami sú najviac ohrozené

¹⁷ Svetová banka 2012: Protection for the vulnerable: the role of Benefit in Material Need and Activation.

osoby žijúce vo viacdenných domácnostiach, osoby z jednorodičovských domácností a samostatne žijúce osoby. Napríklad v roku 2009 sa v dvoch najnižších príjmových decilochoch¹⁸ nachádzalo 41 % všetkých osôb, ktoré žili v domácnostiach s troma a viac závislými deťmi (v roku 2008 to bolo 42 %). Výrazné zastúpenie tu mali aj osoby z jednorodičovských domácností – v roku 2009 až 42,6 % osôb žijúcich v týchto domácnostiach malo príjem, ktorý ich zaradzoval do dvoch najnižších príjmových decilov. (Gerbery – Džambazovič 2012)

Veľmi výrazné sú aj geografické rozdiely v zastúpení osôb, patriacich do najnižších príjmových decilov. Podľa EU SILC 2010 sa v Bratislavskom kraji v dvoch najnižších príjmových decilochoch nachádzalo len 9,6% osôb, v Banskobystrickom kraji to bolo 28,4 % osôb, v Prešovskom kraji 27 % a v Košickom kraji 22,7 % osôb.¹⁹

Tabuľka č. 18: **Štruktúra hrubého ekvivalentného príjmu v príjmových decilochoch a v celej populácii SR (EU SILC 2010 v %)**

EU SILC	1. decil	2. decil	3. decil	4. decil	Celá populácia
Pracovné príjmy					
Peňažný príjem zo zamestnania	31,6	41,3	44,6	49,1	68,4
Peňažné zisky/straty zo SZČ	22,8	14,9	10,1	8,7	7,5
Ostatné	0,0	0,0	0,3	0,0	0,1
Sociálne príjmy					
Dávky v nezamestnanosti	4,0	2,1	1,1	0,8	0,8
Starobné dávky	9,5	24,0	29,5	30,2	14,6
Dávky pre pozostalých	2,3	3,2	3,5	2,8	1,6
Nemocenské dávky	1,1	0,3	0,8	0,4	0,4
Dávky v invalidite	7,1	5,4	5,2	3,5	2,6
Rodinné dávky	10,6	5,7	3,7	3,3	2,5
Sociálne vylúčenie (hmotná núdza)	9,1	1,5	0,6	0,4	0,5
Iné príjmy					
Transfery medzi domácnosťami	1,3	1,2	0,5	0,6	0,5
Príspevky na vzdelanie	0,5	0,3	0,1	0,1	0,3
Spolu	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

Zdroj: Gerbery D. – Džambazovič, R.: Charakteristika prvého a druhého decilu príjmového rozloženia na základe údajov EU- SILC. IVPR Bratislava január 2012, s. 25

¹⁸ Ak domácnosti usporiadame podľa veľkosti príjmov, môžeme ich rozdeliť na desať rovnako početných skupín, tzv. decilov, ktoré sa líšia výškou príjmu. Skúmanie charakteristík a spotreby domácností patriacich do najnižších príjmových decilov má veľký význam pre prijímanie opatrení na znižovanie chudoby. Domácnosti možno podľa veľkosti príjmu rozdeľovať aj na štvrtiny, tak ako pri štatistike rodinných účtov. Analýza kvartilov však neprináša také presné poznanie najchudobnejších domácností ako analýza decilov.

¹⁹ Regionálne rozdiely sú výrazné aj pri rozdelení šancí patriť do najvyššieho príjmového decila: Kým v Bratislavskom kraji do najvyššieho príjmového decilu patrilo 23,7 % osôb, v Bansko-bystrickom kraji to bolo len 8,6 %, v Košickom kraji 8,1 % a v Prešovskom kraji len 5,3 %. (Gerbery . Džambazovič 2012: 19)

Analýza príjmov domácností patriacich do rôznych príjmových decilov (tabuľka č. 18) ukázala, že najnižší decil sa vyznačuje vyšším podielom sociálnych príjmov (tzv. príjmov sociálneho vylúčenia, kam patria dávky v hmotnej núdzi a príspevky k nim) a tiež aj najväčším podielom príjmov zo samostatnej zárobkovej činnosti. Živnosť sa v tejto skupine javí ako viac či menej rizikové riešenie nedostatočných príležitostí pre zamestnanie.

Tabuľka prezrádza, že sociálne príjmy predstavujú nezanedbateľnú časť príjmov slovenských domácností, a to nielen domácnosti s nízkymi príjmami. Sociálne príjmy tvorili v roku 2010 v priemere 23 % príjmov celej slovenskej populácie. V prípade domácností patriacich do najnižšieho príjmového decilu sociálne príjmy tvorili takmer 44 % ich príjmov. Význam sociálnych príjmov v štruktúre príjmov domácností je teda vysoký. nasledujúcim priestore sa budeme zaoberať výdavkami na sociálnu ochranu z hľadiska ich štruktúry, vo vzťahu k hrubému domácejmu produktu a tiež mi z pohľadu ich vývoja.

Politici a rôzni komentátori často upozorňujú na „štedré sociálne dávky“ a tvrdia, že štedrá sociálna ochrana odrádza u nás ľudí od práce a je zodpovedná za vysokú nezamestnanosť.

Veľkosť výdavkov na sociálnu ochranu sa štandardne posudzuje podľa niekoľkých indikátorov. Okrem prepočtu podielu ich celkovej hodnoty na 1 obyvateľa, obvykle vo vyjadrení v štandardoch kúpnej sily, je to ich percentuálne vyjadrenie ako podielu hrubého domáceho produktu (HDP).²⁰

Tabuľka č. 19 prináša porovnanie vývoja výdavkov na sociálnu krajinu v štátoch EÚ v rokoch 2007 až 2010. Vidíme, že výdavky Slovenskej republiky na sociálnu ochranu vyjadrené ako podiel z HDP patrili pred hospodárskou krízou k najnižším v EU 27. Vidíme tiež, že v rokoch 2009 a 2010 výdavky na sociálnu ochranu narástli absolútne aj relatívne vo väčšine európskych štátov, vrátane Slovenska. Ovplyvnili to zvýšené výdavky na podporu v nezamestnanosti a sociálnu inklúziu, potrebné v dôsledku rastúcej nezamestnanosti. Úlohu zohrával aj pokles HDP a nárast relatívnej váhy nezvýšených transferov na celku HDP.

Vidíme ale, že výdavky na sociálne vylúčenie (305 miliónov Eur) predstavujú len malú časť celkových výdavkov na sociálnu ochranu: v roku 2010 tvorili len 2,5 % z celkových výdavkov a len pol percenta HDP. Celková suma výdavkov na dávky v hmotnej núdzi bola nižšia ako administratívne náklady spojené so systémom sociálnej ochrany (342 miliónov Eur v roku 2010).

²⁰ Sú možné aj ďalšie druhy porovnávaní – v absolútnom vyjadrení výdavkov na jedného obyvateľa, často vo vyjadrení štandardov kúpnej sily PPT

Tabuľka č. 19: Výdavky na sociálnu ochranu ako % z HDP v medzinárodnom porovnaní

Krajina/štát	2007	2008	2009	2010
Európska únia (27 štátov)	25,03	25,71	28,45	28,23
Euro oblasť (16 krajín)	25,73	26,40	29,12	29,09
Belgicko	25,50	26,54	28,91	28,40
Bulharsko	13,68	14,96	16,66	17,55
Česká republika	17,45	17,46	19,68	19,49
Dánsko	27,99	28,63	32,31	32,41
Nemecko	26,80	26,98	30,22	29,44
Estónsko	11,96	14,76	19,08	17,88
Írsko	17,64	21,00	26,01	28,33
Grécko	24,14	25,39	27,38	28,16
Španielsko	20,17	21,59	24,73	25,19
Francúzsko	29,32	29,68	31,89	32,04
Taliansko	25,43	26,42	28,47	28,57
Cyprus	17,84	18,57	20,79	21,31
Lotyšsko	10,98	12,47	16,69	17,60
Litva	13,99	15,60	20,60	18,30
Luxemburg	18,96	20,98	23,57	22,30
Maďarsko	22,26	22,45	23,03	22,55
Malta	17,78	18,24	19,71	19,57
Holandsko	26,69	26,94	29,69	30,19
Rakúsko	26,92	27,56	29,72	29,51
Poľsko	17,78	18,22	18,83	18,62
Portugalsko	22,57	23,17	25,62	25,50
Rumunsko	13,19	14,07	16,88	17,39
Slovinsko	20,74	20,87	23,64	24,27
Slovensko	15,43	15,54	18,25	18,02
Fínsko	24,58	25,36	29,54	29,74
Švédsko	28,63	28,94	31,41	29,90
Spojené kráľovstvo	24,05	25,15	28,10	27,15
Island	21,18	21,77	25,12	24,30
Nórsko	22,04	21,55	25,56	25,12
Švajčiarsko	23,30	22,96	24,94	24,19
Chorvátsko	:	18,18	20,24	20,33
Srbsko	:	:	:	24,00

Zdroj: <http://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/setupDownloads.do> (zaokrúhlené na 2. desat. miesta).

Tabuľka č. 20 uvádza prehľad vnútornej štruktúry výdavkov na sociálnu ochranu v rokoch 2009 a 2010 podľa Štatistického úradu SR a jeho publikácie ESSPROS 2012. Ukazuje, že výdavky na sociálnu ochranu v 2010 dosiahli 18,6 % HDP²¹ (EUR 12,238 miliardy eur). Medziročne sa zvýšili o 446 miliónov Eur v absolútnom vyjadrení a relatívne o 3,8 %.

²¹ Podľa údajov Eurostatu bolo zvýšenie výdavkov na sociálnu ochranu v Slovenskej republike miernejšie a v roku 2010 dosiahlo 18,02 % HDP. (Tabuľka č. 16)

Tabuľka č. 20: Výdavky na sociálnu ochranu (v miliónoch Eur a v % HDP)

	2009	2010 predbežné			2010/2009
		Absol.	%	% HDP	
Výdavky na sociálnu ochranu	11 792	12 238	100,0	18,6	103,8
Sociálne dávky	11 459	11 872	97,0	18,1	103,6
<i>Netestované na príjem</i>	10 898	11 254	92,0	17,1	103,3
Peňažné dávky	7 126	7 436	60,8	11,3	104,3
Periodické	6 763	7 069	57,8	10,8	104,5
Jednorazové	363	267	3,0	0,6	101,0
Vecné dávky	3 773	3 818	31,2	5,8	101,2
<i>Testované na príjem</i>	561	618	5,0	0,9	110,2
Peňažné dávky	448	496	4,0	0,8	110,6
Periodické	357	407	3,3	0,6	114,0
Jednorazové	91	89	0,7	0,1	97,5
Vecné dávky	113	123	1,0	0,2	101,2
Administratívne náklady	317	342	2,8	0,5	107,9
Iné výdavky	16	24	0,2	0,0	149,4
Sociálne dávky podľa účelov v tom	11 459	11 872	97,0	18,1	103,6
Choroba, zdrav. starostliv.	3 611	3 657	29,9	5,5	101,3
Invalidita	973	1 073	8,5	1,6	106,4
Staroba	4 270	4 481	36,6	6,8	104,9
Pozostalí	606	629	5,1	1,0	103,8
Rodina/deti	1 078	1 115	9,5	1,8	107,4
Nezamestnanosť	653	608	5,0	0,9	93,0
Sociálne vylúčenie	266	305	2,5	0,5	114,7

Zdroj: ŠÚ SR ESSPROS tabuľka č. 2.

Výdavky na „sociálne vylúčenie“ (t. j. výdavky na dávku a príspevky k dávke v hmotnej núdzi) sa zvýšili najviac zo všetkých položiek výdavkov na sociálnu ochranu – o 14,7 % a absolútne o 39 miliónov Eur.

Dávky v hmotnej núdzi boli naposledy valorizované v roku 2009. Nárast výdavkov na sociálne vylúčenie preto nemožno považovať za prejav zlepšenia ochrany najzraniteľnejších ale výhradne ako dôsledok zvýšenia počtu ľudí odkázaného na systém dávok v hmotnej núdzi.

Druhé najvyššie zvýšenie – 7,4 % (80 miliónov Eur absolútne) sa týkalo dávok pre rodinu a deti. Výdavky na podporu v nezamestnanosti naopak medziročne klesli o 7 % a absolútne o 45 miliónov Eur. Počet nezamestnaných však v danom období neklesal, ale naopak, rástol. Paradox zníženia výdavkov na podporu v nezamestnanosti v období, keď nezamestnanosť rastie, vysvetľujú prísne podmienky pre vznik nároku na podporu v nezamestnanosti: vyžadujú sa aspoň 2 roky platenia príspevkov na poistenie v nezamestnanosti počas posledných troch rokov (počas štyroch rokov v prípade pracovných pomerov na dobu určitú). Obdobie nároku je tiež krátke: šesť mesiacov (4 mesiace v prípade vykonávania práce na dobu určitú). Tieto podmienky spôsobujú, že len menšia časť nezamestnaných má nárok na podporu v nezamestnanosti.

Ochrana osôb bez príjmu

Prístup k minimálnemu príjmu, teda k príjmovej ochrane pri chýbajúcom alebo nedostatočnom zdroji príjmov, je sociálnym právom, ktoré zabezpečuje základ pre naplnenie kľúčovej hodnoty: dôstojnosti ľudského života. V slušnej spoločnosti by žiaden človek – muž, žena alebo dieťa – nemal byť nútený žiť pod hranicou chudoby. Podľa odborných štúdií poskytovanie minimálneho príjmu prináša spoločnosti mnohé pozitíva. Nielenže poskytuje podporu a istotu v nepríjemných situáciách pre tých, ktorí nie sú schopní pracovať, ale poskytuje ľuďom nevyhnutné zabezpečenie, aby si mohli aktívne hľadať prácu a nebojovať iba o prežitie. Bez poskytnutia minimálneho príjmu by chudoba pre spoločnosť bola oveľa nákladnejšia z hľadiska zdravotnej starostlivosti, vzdelania, verejných výdavkov atď.

Životné minimum ako hranica núdze?

Životné minimum je ustanovené platným zákonom č. 601/2003 Z. z. ako „spoločensky uznaná minimálna hranica príjmov fyzickej osoby, pod ktorou nastáva jej stav hmotnej núdze“. Reformy vlád M. Dzurindu (1998 – 2002; 2002 – 2006) postupne odpojili životné minimum od systému sociálnych dávok. To znamená, že príjem na úrovni životného minima, ktorý aspoň formálne zaručuje ochranu pred hmotnou núdzou, už obyvateľom Slovenska nie je garantovaný.

Sumy životného minima sa každoročne zo zákona valorizujú.²² Valorizácia životného minima však nemá vplyv na výšku dávok v hmotnej núdzi a príspevkom k nim.

Národná sociálna správa 2012 podobne ako Národný program reforiem pojednávala o systéme dávok v hmotnej núdzi) výhradne ako o systéme, ktorý je potrebné reformovať s cieľom, aby sa dosiahlo „adresnejšie a efektívnejšie poskytovanie pomoci v hmotnej núdzi, ako aj intenzívnejšie prepojenie nástrojov pomoci v hmotnej núdzi s aktivitou jednotlivca“.

Zameranie sa na adresnosť, aktiváciu a pracovnú motiváciu je typické pre všetkých reformátorov systému sociálnej ochrany od prvej veľkej reformy v roku 1998. Dostatočnosť príjmovej ochrany sa postupne úplne stratila zo zreteľa. Zlepšovanie schopnosti sociálnych príjmov zaistiť ľuďom dôstojné životné podmienky nebolo cieľom a ani predmetom diskusie v žiadnom strategickom dokumente, ktorý slovenské vlády schválili v tomto tisícročí.

Aj keď sociálne transfery (vrátane starobných dôchodkov a podpory rodiny) aj v Slovenskej republike efektívne znižujú mieru chudoby (pozri tabuľka č. 16), pre systém dávok pomoci v hmotnej núdzi²³ to neplatí.

Systém pomoci v hmotnej núdzi zaisťuje na Slovensku určitý minimálny príjem tým, čo nemôžu pracovať. Tento nepríspevkový dávkový systém, pôvodne nazývaný systém sociálnej pomoci, získal svoje súčasné pomenovanie po reforme, ktorá platí od januára 2004 (zákon č. 599/2003 Z. z.). Tak ako vo viacerých krajinách, ani tento systém nie je nastavený na

²² Vzorec pre valorizáciu je skonštruovaný tak, aby sa životné minimum, od výšky ktorého závisí časť sociálnych príspevkov, vrátane rodičovského príspevku, zvyšovalo násobením tým nižším z dvoch koeficientov: koeficientu rastu priemerných čistých príjmov na osobu na základe porovnania prvého štvrťroku súčasného a prechádzajúceho roku alebo koeficientu rastu priemerných čistých príjmov na osobu v domácnostiach patriacim k spodným 20 % slovenských domácností za rovnaké obdobie.

²³ Do roku 1998 systém sociálneho zabezpečenia, od r. 1998 systém sociálnej pomoci.

dostatočne primeranej úrovni, aby ľudí, ktorí sú odkázaní na dávky, chránil pred príjmovou chudobou.

Reformátori otvorene priznávali, že úlohou systému dávok v hmotnej núdzi je len uľahčiť v núdzi, a nie núdzu odstraňovať. Núdze sa vraj majú ľudia zbavovať tým, že si nájdu prácu.

Informácie o pravidlách poskytovania dávky a príspevkov a o ich výške sú voľne dostupné na stránkach ÚPSVAR. Napriek tomu o výške poskytovanej dávky a príspevkov k nej koluje mnoho povier. Časť týchto povier rozširujú aj politici.

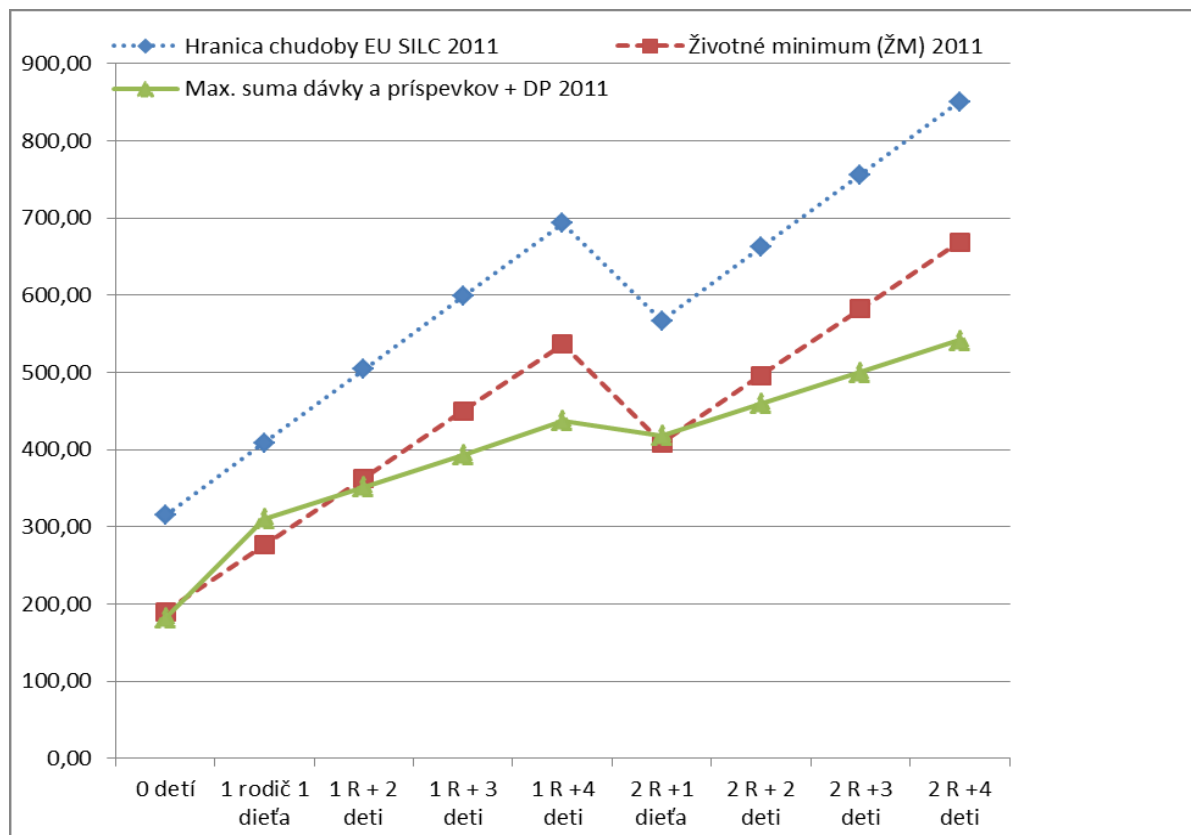
Veľká časť verejnosti je aj dnes prekvapená, keď sa dozvie, že dávky pomoci v hmotnej núdzi nerastú lineárne podľa počtu detí a že základné dávky sú rozdelené na šesť kategórií, podľa toho, či ide o jednorodičovské domácnosti alebo domácnosť dvoch rodičov a podľa toho, či počet detí je nula, jeden až štyri alebo päť a viac. V rámci danej kategórie je dávka fixná. Znamená to, že napríklad rodičia s jedným a rodičia so štyrmi deťmi dostávajú rovnakú základnú dávku. Takéto pravidlo má závažné negatívne dôsledky pre príjmovú chudobu viacdetných rodín. Ich príjem z dávky je najviac vzdialený od životného minima pre daný typ domácnosti. (Grafy č. 7 a 8, Tabuľka č. 21)

Aj keď strategické dokumenty neustále opakujú slogan o potrebe zvýšiť aktivačnú a motivačnú dávku, už dnes platí, že väčšia časť z maximálne možnej sumy dávky a príspevkov k nej je podmienená aktivitou a splnením rôznych podmienok a záväzkov. V plnení niektorých podmienok (účasť na aktivačnej činnosti ako podmienka pre získanie aktivačného príspevku) paradoxne bráni aj zákon, ktorý obmedzuje opakovanú účasť na aktivačných prácach bez ohľadu na to, či má domácnosť možnosť získať iný príjem.

Podmienky pre iné príspevky (napríklad pre príspevok na bývanie) sú nastavené tak, že ich nemôžu splniť tí najzraniteľnejší. Príspevok na bývanie je nedosiahnuteľnou dávkou pre tých, ktorí bývajú v zariadeniach, ktoré nie sú určené na trvalé bývanie – teda v ubytovniach, azylových domoch, či rôznych hosteloch a nocľahárňach. Nemajú naň nárok ani tí, ktorí žijú v rôznych prístreškoch a chatrčiach postavených bez stavebného povolenia. Aj títo ľudia však v zimných mesiacoch potrebujú svoje obydlia zohrievať a pripravovať potravu. Základná dávka však nepokryje kúrenie a stravovanie zároveň.

Graf č. 7 a tabuľka č.21 dokumentujú, že príjmová hranica chudoby (bodkovaná čiara) je pre všetky veľkostné typy domácností vyššia ako výška životného minima (prerušovaná čiara). Môže za to úvodná vyššia príjmová hranica pre príjmovú chudobu jednotlivca. Nások príjmovej chudoby pred životným minimom a nárokom na dávky sa výraznejšie nezmenšuje ani pri viacčlenných domácnostiach, hoci výpočet hranice chudoby pre viacčlennú domácnosť podľa EU SILC používa nižší koeficient pre výpočet príjmu členov domácnosti než slovenské životné minimum (napr. pre výpočet ŽM dieťaťa sa používa koeficient 0,5, kým v EU SILC koeficient 0,3). Najviac zaostáva (maximálna suma dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k nej, vrátane detských prídavkov. Maximálna dávka a príspevky sa prekrýva so životným minimom alebo je dokonca vyššia len v štyroch prípadoch: Pri domácnosti jednotlivca a jednorodičovskej domácnosti s maximálne dvoma deťmi a pri dvojrodičovskej domácnosti s jedným dieťaťom.

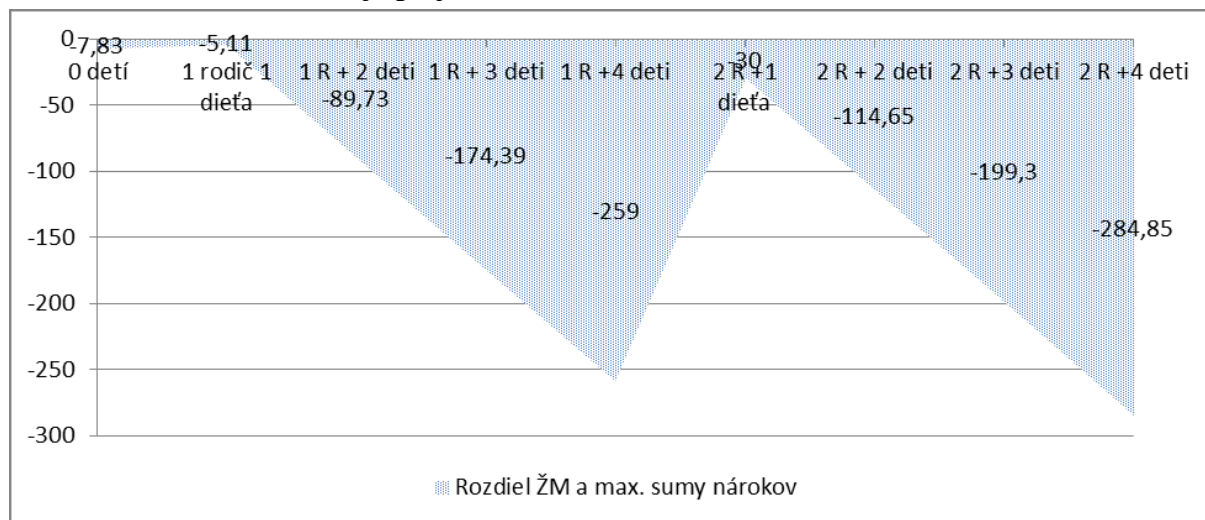
Graf č. 7: **Hranica príjmovej chudoby, výška životného minima a maximálna výška dávky v HN a príspevkov aj s detskými prídavkami pre rôzne typy domácností.**

Graf č. 7. a 8 súčasne naznačujú, že pri niektorých typoch domácností existuje pomerne veľká medzera medzi životným minimom a maximálnou sumou dávky, príspevkov a detských prídavkov. Tento rozdiel predstavuje súčasne príjmový interval domácností, ktoré majú príjem nižší ako životné minimum, ale nemajú nárok na dávku v hmotnej núdzi. V súčasnosti nepoznáme žiadne výskumy, ktoré by sa snažili určiť, koľko slovenských domácností sa nachádza v takomto príjmovom pásme nechránenej chudoby. Podľa vlani uskutočnenej analýzy Svetovej banky len 41 % zo spodných piatich percent príjmového rozdelenia dostáva dávky v hmotnej núdzi. (World Bank 2011)

Pri určení nároku žiadateľa na pomoc v hmotnej núdzi sa posudzuje príjem jeho domácnosti (žiadateľ sa posudzuje spoločne s ostatnými členmi domácnosti, vrátane detí do 25 rokov). Príjem domácnosti pod úrovňou životného minima automaticky nevytvára nárok na dávku v hmotnej núdzi. Popri testovaní majetku a tiež preverovaní toho, či si žiadateľ uplatnil nárok na rôzne štátne dávky, vymáhal výživné alebo žiadal o náhradné výživné, je tu aj porovnávanie príjmu žiadateľovej domácnosti tentoraz nie so sumou životného minima, ale s takzvanou sumou nárokov na dávku. Sumu nárokov vymedzuje § 17 zákona č.599/2003 Z. z. o pomoci v hmotnej núdzi. Suma nárokov je nižšia ako výška životného minima.

Graf č. 8: Príjmová medzera medzi ŽM pre daný typ domácnosti a maximálnou sumou, ktorou sa testuje príjem domácnosti a nárok na dávku v HN

Tabuľka č. 21 a grafy č. 7 a 8 názorne približujú, aké rozdiely existujú medzi výškou životného minima a sumou nárokov pre daný typ domácnosti, ktorá predstavuje faktickú hranicu pre poskytnutie dávky v hmotnej núdzi a príspevku k nej.

Do sumy nárokov sa dodnes nezarátava príspevok na školskú dochádzku (17,2 Eur), na ktorý má nárok dieťa, ktoré nemá neospravedlnené vymeškané hodiny. Suma nárokov je preto nižšia ako suma dávky a možných príspevkov. Pre túto legislatívnu medzeru (pochybenie či zámer?) sa zvyšoval počet domácností s príjmom nižším ako je životné minimum, ktoré nemali nárok na pomoc v hmotnej núdzi²⁴.

Graf č. 9 ukazuje zarážajúcu vzdialenosť medzi výškou životného minima a sumou, ku ktorej sa domácnosť musí priblížiť, ak jej má vzniknúť nárok na dávku či príspevok k dávke. V prípade viacdenných domácností vzdialenosť medzi sumou nárokov (do ktorej nie sú zarátané príspevky za školskú dochádzku) a životným minimom presahuje 250 eur. V prípade domácností s väčším počtom detí, nárok na dávku v hmotnej núdzi nezískavajú ani domácnosti, ktorých príjem je aj o vyše 250 eur nižší ako životné minimum pre ich veľkostný typ domácnosti! Jediný program, ktorí by za súčasných podmienok bolo možné takýmto domácnostiam ponúknuť, je program školských pomôcok a obedov zdarma. Tento program nie je určený len pre deti z domácností v hmotnej núdzi, ale aj pre deti z domácností s príjmami nižšími ako životné minimum. Zdá sa však, že o tejto možnosti nie sú rodičia s nízkymi príjmami dostatočne informovaní a vo verejnosti pretrváva názor, že obedy „zdarma“ sú len pre deti, ktoré sú z domácností poberateľov dávok v hmotnej núdzi.

²⁴ Novela zákona o pomoci v hmotnej núdzi, ktorá bola v pripomienkovom konaní v auguste 2012, odstraňuje tento nedostatok a aj príspevok na školskú dochádzku zahŕňa do sumy nárokov. Tým sa zdvihne celková suma nárokov a väčší počet domácností bude mať šancu získať dávku alebo príspevok v prípade detí, príspevok za školskú dochádzku väčšiemu počtu domácností. Ostáva dúfať, že pri schvaľovaní novely zákona o hmotnej núdzi v Národnej rade SR táto priaznivá zmena nebude vynechaná.

Tabuľka č. 21 prináša v hutnej podobe kvantitatívny prehľad o poskytovaných minimálnych a maximálnych sumách dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k nej. Súčasne je obrazom problematického nastavenie slovenského systému ochrany pred hmotnou núdzou. Riadok F tabuľky ukazuje, ako nízko je nastavená príjmová hranica pre nárok na dávku v hmotnej núdzi a príspevky k nej.

Riadky G a H tabuľky informujú o rozdieli medzi výškou životného minima a maximálnou výškou nárokov a rozdieli medzi výškou ŽM a maximálnou výškou dávky, príspevkov k dávke detských prídavkov spolu.

Tabuľka č. 21: **Porovnanie mesačných súm dávky v hmotnej núdzi a príspevkov, súm životného minima a hranice chudoby EÚ pre rôzne typy domácností**

Počet dospelých	1					2			
Počet detí vo veku	0	1	2	3	4	1	2	3	4
6 - 16									
A Hranica chudoby EU SILC 2011	315	409	504	598,5	693	567	662	756	850,5
B Životné minimum (ŽM) 2011	189,83	276,48	363,13	449,79	536,43	408,9	495,55	582,2	668,85
C Zákl. dávka v HN + príspevok na zdravotnú starostlivosť	62,5	119,1	121,1	123,1	125,1	163,6	165,6	167,6	169,6
D Max suma dávky a príspevkov k nej ²⁵ bez DP	182	288,6	307,8	327,0	346,2	396,1	415,3	434,5	453,7
E Max. suma dávky a príspevkov + DP 2011	182	310,6	351,8	393,0	437,2	418,1	459,4	500,6	541,78
F Maximálna suma nárokov bez DP	182	271,4	273,4	275,4	277,4	378,9	380,9	382,9	384,9
G Rozdiel ŽM a max. dávky aj s DP	-7,83	+34,12	-11,33	-56,79	-99,23	+9,2	-36,15	-81,6	-147,07
H Rozdiel ŽM a max. sumy nárokov	-7,83	-5,11	- 89,7	-174,4	-259,0	-30,0	-114,6	-199,3	-284,8

Zdroj: UPSVAR + vlastné prepočty (v zaokrúhlení na 1 desatinné miesto).

²⁵ Popri základnej dávke pri splnení vyžadovaných podmienok možno poberať aktivačný príspevok alebo ochranný príspevok, príspevok na bývanie, príspevok na školskú dochádzku (do r. 2009 motivačné štipendium). Okrem toho sú tu príspevky pre špecifickú situáciu ako tehotenstvo a dieťa do 1 roku. Posledné dva pre výpočet dávky a príspevkov v tejto tabuľke nezohľadňujeme.

Zákon o pomoci v hmotnej núdzi nezaväzuje vládu pravidelne valorizovať dávky v hmotnej núdzi ani príspevky k nim. Dáva jej však možnosť vykonať valorizáciu vždy 1. septembrom daného roka.²⁶ Valorizácia dávok, či niektorých príspevkov sa uskutočňovala napriek tomu každoročne až do roku 2009. Vtedy boli dávky valorizované naposledy. V roku 2010 už dávky neboli valorizované napriek rastu cien na potraviny a neboli zvýšené ani v nasledujúcich rokoch napriek zvýšeniu DPH, vrátane DPH na potraviny. Súčasná sociálno-demokratická vláda nemieni dávky v hmotnej núdzi valorizovať do roku 2014, keď plánuje uviesť komplexnú rekonštrukciu ochrany v hmotnej núdzi.

Dávka v hmotnej núdzi je viazaná na domácnosť, a nie na jednotlivca. Mladí ľudia do 25 rokov, ktorí žijú s rodičmi v jednej domácnosti, sú posudzovaní spoločne s rodičmi a v prípade nezamestnanosti a chýbajúceho príjmu nemajú nárok na žiadnu dávku. Naopak, ak sú na dávky v hmotnej núdzi odkázaní rodičia, príjem dospelého dieťaťa, ktoré s nimi žije v spoločnej domácnosti, môže ohroziť ich nárok na pomoc v hmotnej núdzi.

V roku 2011 bolo priemerne mesačne evidovaných 187 139 poberateľov dávky v hmotnej núdzi a príspevkov k dávke v hmotnej núdzi. To je pokles o 1,3 % oproti roku 2010. Aj celkový objem poskytnutých finančných prostriedkov sa znížil na 273,443 milióna eur. Celkovo na systém v hmotnej núdzi bolo koncom roka 2011 odkázaných 360 793 osôb, čo znamenalo podľa Správy o sociálnej situácii obyvateľov Slovenska 6,67 % populácie našej krajiny. Priemerná výška dávky a príspevkov k dávke pre jednu domácnosť bola 121,12 Eur, čo znamenalo zníženie oproti roku 2010 o viac než 2 eurá. Priemerná suma, ktorá pripadala mesačne na 1 člena domácnosti v núdzi, bola 63,16 Eur.

Priestupková imunita

Nedostatočnosť príjmov ľudí odkázaných na dávky v hmotnej núdzi a mnohonásobné negatívne dôsledky, ktoré má nízky príjem na život domácností a na možnosti členov takýchto domácností, nie je predmetom politických či verejných diskusií.

Na Slovensku sú mnohí politici a široká verejnosť presvedčení, že platí jednoduché pravidlo: čím menej máš prostriedkov, tým horlivejšie sa budeš snažiť o ich získanie. Takéto pravidlo však v reálnom živote neplatí. Nedostatočné zdroje ľudí neaktivizujú k väčšiemu úsiliu biť sa so životom. Výskumy ukázali, že keď domácnosť má príjem nižší ako je určitá úroveň (táto úroveň sa v čase a v rôznych kontextoch mení), nastáva zlom v jej spôsobe života: ľudia prestanú plniť niektoré sociálne záväzky, nestarajú sa o svoje zdravie, nestravujú sa obvyklým spôsobom, ich deti vynechávajú školu. Nedostatočné zdroje teda neaktivizujú, ale naopak; roztáčajú špirálu nevratnej degradácie, vrátane nelojálnosti k spoločenským normám.

V posledných mesiacoch sa namiesto nedostatočnosti príjmov témou stala skôr takzvaná priestupková imunita, presnejšie, ochrana nízkeho príjmu. Podľa mnohých starostov združených v Združení obcí a miest Slovenska táto ochrana je nežiaduca, pretože spôsobuje

²⁶ Je to paradox. Na jednej strane zákon o životnom minime (601/2003 Z. z.) stanovuje, že vláda *musí* valorizovať životné minimum k 15. júlu kalendárneho roka. Na druhej strane zákon o pomoci v hmotnej núdzi (599/2003 Z. z.) v § 17 ods. 4 uvádza, že „Sumy uvedené v § 10 až 14 *môže* upraviť k 1. septembru kalendárneho roka vláda Slovenskej republiky nariadením.“ (text zvýraznili autori). Bohužiaľ, ani sociálno-demokratická vláda nenahradila túto „možnosť“ silnejším záväzkom.

problémy v miestnom spolužití, pretože podľa ich skúseností na domácnosti v hmotnej núdzi, ktoré majú veľmi nízke príjmy, nemožno uplatňovať pokuty za priestupkové konanie. Pociť beztretnosti, ktorý získavajú niektorí ľudia v dôsledku tejto ochrany, vedie podľa nich k ešte „drzejšiemu“ správaniu a povzbudzuje nerešpektovať normy občianskeho spolužitia a verejného poriadku.

Starostovia preto rozbehli viacero iniciatív, ktoré žiadajú, aby dávka v hmotnej núdzi podliehala exekúcii. V tejto oblasti je však veľa nedorozumení.

Podľa nariadenia vlády č. 268/2006 Z. z. o rozsahu zrážok zo mzdy je v prípade exekúcií ľubovoľného typu nepostihnuteľnou sumou pre osobu povinného 60 % životného minima a pre každú ďalšiu ním vyživovanú osobu 25 % životného minima. Dávky v hmotnej núdzi sú príjmom, ktorý je pre viacero typov domácností aj v maximálnej výške dávky a príspevkov výrazne nižší ako je životné minimum, no nie vždy nižší ako nepostihnuteľná suma.

V prípade 5-člennej domácnosti sumu, ktorú nemožno postihovať exekúciami, vyrátame nasledovne: 60 % zo ŽM 1 osoby + 25 % zo ŽM druhej dospeléj osoby + 25 % z 3 x ŽM detí. K výslednej sume môžeme prirátat' aj detské prídavky, ktoré nesmú byť predmetom exekúcie. Pri sumách životného minima aktuálneho od 1. 7. 2012 by výpočet vyzeral nasledovne:

$$60 \% \text{ z } 194,58 + 25 \% \text{ z } 135,74 + 25 \% \text{ z } (3 \times 88,82) = 116,75 + 33,95 + 66,6 = \underline{217,31}$$

Tabuľka č. 21 nás informuje, že základná dávka v hmotnej núdzi aj s príspevkom na zdravotnú starostlivosť pre tento typ päťčlennej domácnosti je len 167 euro. Preto základná dávka a zdravotný príspevok logicky nemôžu byť postihnuté exekúciou. Ak domácnosť poberá príspevky k dávke a spolu presahujú túto sumu (maximálna dávka je 434,5 eur, ak domácnosť poberá príspevok na bývanie, deti príspevok za školskú dochádzku a obaja rodičia sú zapojení do menších služieb pre obec, alebo poberajú ochranný príspevok), zrážky sú teoreticky možné. Napokon, podľa platného zákona o pomoci v hmotnej núdzi č. 599/2003 Z. z. úrad práce môže zrážať neprávom vyplatené sumy z vyplácanéj dávky a príspevkom k nej. Podobne by to mohol dovoliť aj ďalším subjektom, pravda za dodržania uvedeného vládneho nariadenia o výške nepostihnuteľnej sumy.

Treba však zdôrazniť, že súčasné návrhy exekvovať časť dávky v hmotnej núdzi prichádzajú často od ľudí, ktorí nesú zodpovednosť za nedostatočnú integračnú politiku v obci, na čele ktorej stoja, a za tvrdé vylúčenie a biedu časti jej obyvateľov. Nie je prekvapením, že bieda a prežívané poníženie vedie k strate rešpektu a k ľahostajnosti voči väčšinovým normám. Týchto ľudí, ktorí sa dnes angažujú za znižovanie dávok, ich exekúcie či úplné podmienenie prácou, pravdepodobne nezaujímá, že exekúcia povážlivo nízkeho príjmu by bola kolektívnym trestom. Bola by odsúdením celej rodiny na existenčné strádanie a (alebo) podnietením k takým formám živobytia, ktoré ohrozujú verejnú či súkromnú bezpečnosť v oveľa väčšej miere ako doteraz.

Mám 55, 50 rokov a už niekoľko rokov nemám prácu. Manžel má maturitu, 57 rokov a nemôže zohnať ani brigádu. Riešim to prácou na dohodu, pretože keby som nič nashla, skončím na psychiatrii. Z niekeho príjmu si nemôžeme platiť dôchodové poistenie. Táto dlhodobá nepriaznivá ekonomická situácia ma ubíja a deprimuje. Čítim sa ponúžená, ako človek nie 2., ale 5. kategórie. Už som stratila nádej, ale do dôchodku mám ešte 12 rokov! Chcem pomáhať ľuďom a žiť ako človek. Prečo niektorí ľudia majú aj 2 zamestnania, iní prácu aj dôchodok a niektorí sú zbytoční?

Myšlienaj na 50-roč. Jarmila s 55 z Kyrie, ktorí nezamestnanosť vzhľadom do cudziny, na 56-roč. Em G. ^{smaturov} ktorá je nezamestnaná viac rokov, na 44-roč. Janu s 55, na 54-roč. Eva K. s maturitou, na 58-roč. Jana s maturitou, ktorý nemá ani domor, ale čas netrávi v krčme, ale v knižnici.

Smie všetci neschopní? Viete si predstaviť, ako žijú tieto ľudia, ako sa cítia?

Príjmy a spotreba domácnosti

Štatistika rodinných účtov, presnejšie Zisťovanie príjmov, výdavkov a spotreby slovenských domácností, ktoré robí Štatistický úrad SR už desaťročia, je zdrojom podrobných informácií o spotrebe domácností. V tieňovej správe sa o tento zdroj opierame na viacerých miestach.

Tabuľka č. 22: Príjmy a výdavky na 1 člena domácnosti SR mesačne 2011

	Domácnosti podľa počtu nezaopatrených detí			
	bez detí	s 1 dieťaťom	s 2 deťmi	3 a viac deťmi
Výdavky spolu mesačne 2011	387,55	335,18	279,92	231,83
Potraviny mesačne	87,46	66,11	57,44	51,32
Bývanie mesačne	90,25	57,53	48,81	36,55

V roku 2010 boli priemerné mesačné výdavky na potraviny a nealkoholické nápoje na jednu osobu v domácnosti SR 61,1 Euro. V roku 2011 tieto výdavky v priemere narástli na 69,91 Eur mesačne. Tabuľka č. 22 však ukazuje, že priemerné hodnoty zakrývajú rozdiely v priemerných výdavkoch rôznych typov domácností. V tabuľke vidíme rôzne hodnoty výdavkov na potraviny a bývanie v prepočte na člena skupín domácností, ktoré sa líšia počtom nezaopatrených detí v domácnosti. Len časť týchto rozdielov môžeme vysvetliť tým,

že vo viacčlenných domácnostiach sa spoločné výdavky, ktoré sú stále, znižujú ich rozpočítaním medzi členov domácnosti.

Už sme uviedli, že v niektorých kategóriách domácností medziročne klesol objem výdavkov na potraviny. Z porovnania údajov za rok 2009 a 2011 je zrejmé, že podiel výdavkov za potraviny len mierne vzrástol (napr. v domácnostiach dôchodcov z 22,5 % na 23 %). Detailná analýza by ukázala, že domácnosti ustrážili stabilitu podielu výdavkov za potraviny domácnosti dosiahli prechodom na lacnejšie a často menej kvalitné potraviny.

Podľa štatistiky rodinných účtov sa za potraviny vydáva absolútne najviac v Bratislavskom kraji: mesačne 78 eur na člena domácnosti. Najmenej sa vydáva na potraviny v Prešovskom kraji: 68 eur. Situácia vyzerá inak, ak sa na výdavky pozrieme ako podiel z celkového príjmu domácnosti. V Bratislavskom kraji výdavky za potraviny tvorili najmenší podiel z celkových výdavkov domácnosti – v porovnaní s podielmi výdavkov na potraviny v domácnostiach ostatných krajov. Naopak, v domácnostiach žijúcich v Prešovskom kraji výdavky na potraviny predstavovali najvyšší podiel z ich celkových výdavkov. Zistenie týkajúce sa absolútnych výdavkov preto nemôže viesť k záveru, že ak obyvatelia Bratislavského kraja vydávajú v absolútnom vyjadrení viac za potraviny, v tomto kraji sú najvyššie životné náklady, teda žije sa tu najdrahšie. Nemusí to byť tak. Konkurencia rôznych hypermarketov môže stláčať ceny potravín dole. Pozornosť by sme skôr mali zamerať na zodpovedanie otázky, či nižšie výdavky za potraviny v Prešovskom kraji nie sú výsledkom nie celkom ideálnej skladby konzumovaných potravín a odkladania či zriekania sa určitých potrieb.

Pri práci so štatistikami rodinných účtov je potrebné mať na pamäti práve túto skutočnosť – že nám nedokážu priniesť informácie o nenaplnenej spotrebe: nevykúrenom byte, neuskutočnených návštevách, zahodených receptoch na lieky, nekúpenom ovocí, a podobne.

Tabuľka č. 23: **Čisté príjmy a vybrané výdavky na člena domácností príjmových kvartilov a domácností žijúcich**

Príjmy a výdavky na člena domácnosti	Prvých 25% (najnižšie príjmy)	Druhých 25%	Tretích 24%	Štvrtých 25% (najvyššie príjmy)
Celkový priemerný mesačný čistý príjem 2011	218,70	329,69	412,76	630,40
Celkové priemerné mesačné čisté výdavky	213,64	298,49	367,64	522,58
Potraviny mesačne	53,5	68,03	79,2	91,51
Bývanie mesačne	44,75	60,12	76,03	94,62
Rekreácia a kultúra mesačne	9,05	20,05	25,34	46,68
Zdravie mesačne	5,51	9,12	11,67	13,68

Zdroj: Príjmy a výdavky domácností SR za rok 2011 ŠÚ SR + vlastný výpočet; UNDP 2010.

Rozdiely medzi priemernými výdavkami domácností, ktoré patria do rôznych príjmových skupín, sú výrazné vo viacerých oblastiach. Keďže porovnanie príjmov a výdavkov domácností je možné správne vykonať len ich prepočítaním na člena domácnosti, treba mať na pamäti, že rozdiely môžu byť niekedy dôsledkom rozpočítania celkovej sumy na väčší alebo menší počet členov. Tento typ rozdielov je prítomný pri porovnávaní výdavkov na bývanie,

a osobitne ak porovnáваме výdavky na bývanie na člena domácnosti vo hornej a dolnej štvrtine príjmového poradia. Podľa údajov zo štatistiky rodinných účtov domácnosti zo spodnej príjmovej štvrtiny majú totiž v priemere o niečo vyšší počet členov ako domácnosti z najvyššej príjmovej štvrtiny. Rozdiely vo výdavkoch domácností dolnej a hornej príjmovej štvrtiny sú preto pozoruhodné tam, kde ide o individuálnu spotrebu členov. To je prípad výdavkov na kultúru a rekreáciu a na zdravie.

Tabuľka č. 23 ukazuje, že v roku 2011 domácnosti patriace do spodnej príjmovej skupiny vydávali mesačne na kultúru a rekreáciu v priemere *päťkrát menej* ako na rovnaký účel vydávajú domácnosti z hornej príjmovej skupiny: (9,05 eur a 46,68 eur na člena domácnosti).

Výdavky na zdravie členov domácností spodnej príjmovej skupiny sú v porovnaní s výdavkami na zdravie členov domácností hornej príjmovej skupiny *dva a pol krát nižšie*. Tento rozdiel určite nemožno vysvetľovať rozdielmi v zdraví členov týchto domácností s tým, že členovia domácností s nižšími príjmami majú menej zdravotných problémov a preto majú menšie výdavky na zdravie. Obstoí skôr predpoklad, že domácnosti s nižšími príjmami nemajú dostatok zdrojov, aby si kupovali vitamíny, výživové doplnky ale aj základné lieky. Ich nižšie výdavky na zdravie teda signalizujú odsunuté a nenaplnené potreby.

Tabuľka č. 24 umožňuje porovnávať veľkosť výdavkov na potraviny a bývanie vyjadrené ako percentuálny podiel na čistých príjmoch domácnosti. Takéto vyjadrenie výdavkov poskytuje iný obraz o výdavkoch ako tabuľka č. 23, ktorá hovorí o absolútnych čiastkach vynakladaných v priemere mesačne na 1 člena domácnosti na uspokojenie tej ktorej potreby. Tabuľka č. 24 ukazuje napríklad to, že hoci domácnosti s najnižšími príjmami vynakladali na bývanie v absolútnych číslach výrazne menej prostriedkov na člena domácnosti, v relatívnom vyjadrení, teda vo vzťahu k mesačným príjmom, je táto suma oveľa vyššia. Náklady na bývanie a na potraviny pohlcujú takmer 50 % čistých príjmov domácností s nízkymi príjmami (dolných 25 % domácností), no len 30 % príjmov domácností s najvyššími príjmami (horných 25 %). Domácnosti s nižšími príjmami teda prežívajú významne vyššiu záťaž nevyhnutnými výdavkami a zostáva im menšia časť príjmov, ktorú môžu použiť na iné potreby.

Tabuľka č. 24: **Mesačné výdavky na potraviny a bývanie na člena domácnosti vo vybraných skupinách domácností ako podiel z čistého príjmu domácnosti**

2011	Spolu	Krajské mesto	Obec (nie mesto)	Prvých 25% Najnižšie príjmy	Štvrtých 25% Najvyššie príjmy
Potraviny ako % z čistého príjmu	19,05	16,66	21,09	24,46	14,52
Bývanie ako % z čistého príjmu	17,67	17,25	20,17	24,46	15,01

Zdroj: ŠÚ SR 2012: Štatistika rodinných účtov + vlastné prepočty.

Veľkosť príjmov zásadne ovplyvňuje – zužuje alebo rozširuje - rozsah možností, ktoré majú ľudia odkázaní na ten-ktorý príjem. Podľa zistení už spomínaného výskumu UNDP 2010 sa najviac rómskych domácností nachádzalo v intervale mesačného príjmu 51 - 100 eur na člena domácnosti: takmer 42 % domácností. Ďalších 20 % rómskych domácností malo príjem na člena, ktorý nepresahoval 50 eur. Znamená to, že až 62 % rómskych domácností

malo mesačný príjem na člena nižší ako 100 eur. Mesačný príjem, ktorý prevyšoval 200 eur na osobu, mala približne len každá desiatu rómska domácnosť. Tieto domácnosti patrili takmer výhradne do skupiny rómskych domácností, ktoré žili rozptýlene medzi majoritou. (UNDP 2012: 184)

Ostré rozdiely v priemerných príjmoch domácností SR a rómskych domácností dokumentuje tabuľka č. 25. Tabuľka porovnáva priemerné príjmy na člena domácnosti v rómskych domácnostiach líšiacich sa typom bývania a priemerné príjmy domácností, ktoré sú zoskupené do štyroch skupín - kvartilov (=25 %) podľa veľkosti príjmu. Tabuľka ukazuje, že príjem zaraďuje 90% rómskych do spodného kvartilu slovenských domácností.

Tabuľka č. 25: **Čisté príjmy a vybrané výdavky na člena domácností príjmových kvartilov a rómskych domácností z rôznych druhov komunít**

Príjmy a výdavky na člena domácnosti	Prvých 25% (najnižšie príjmy)	Druhých 25%	Tretích 24%	Štvrtých 25% (najvyššie príjmy)	Rómske domácnosti žijúce rozptýlene	Rómske domácnosti separované	Rómske domácnosti zo segreg. komunít
Celkový priemerný mesačný čistý príjem 2011	218,70	329,69	412,76	630,40	119	102	99

Zdroj: Príjmy a výdavky domácností SR za rok 2011 ŠÚ SR + vlastný výpočet; UNDP 2010.

Zistené príjmová úroveň rómskych domácností sa významne líši od príjmovej úrovne a príjmového rozloženia domácností Slovenskej republiky. Podľa analýzy údajov zo zisťovania EU SILC 2010, ktorú uskutočnili Gerbery a Džambazovič (Gerbery – Džambazovič 2012), len 1,1 % domácností SR malo ekvivalentný mesačný príjem na člena domácnosti menší ako 100 eur. Prieskum UNDP 2010 ukázal, že v prípade rómskych domácností je podiel domácností s takýmto nízkym príjmom mnohonásobne – až 60 krát – vyšší.

Spotreba potravín v domácnostiach s nerovnakou príjmovou úrovňou

Štatistika rodinných účtov poskytuje veľmi podrobné informácie o príjmoch a výdavkoch slovenských domácností. Získame v nej informácie nielen o výdavkoch na jednotlivé druhy potravín, napr. vrátane výdavkov na rôzne druhy mäsa, ale aj informáciu o skonsumovaných objemoch jednotlivých druhov potravín. Túto informáciu môžeme potom porovnať s odporúčanými normami spotreby – mäsa, mliečnych výrobkov, ovocia, zeleniny a pod.²⁷. Vďaka tomuto porovnaniu môžeme napríklad získať obraz o tom, či a v akej miere sa ľudia s nerovnakými príjmami vo svojom stravovaní blížia alebo vzdávajú od odporúčanej normy spotreby jednotlivých druhov potravín.

²⁷ Odporúčané spotreby jednotlivých druhov potravín uvádzané v publikácii Spotreba potravín ŠÚ SR vychádzajú z modelu odporúčaných dávok potravín na obyvateľa SR, ktorý nadobudol platnosť 1 .1. 2000 a bol publikovaný vo Vestníku MP SR – ročník XXXI, December 1999, čiastka 22.

Tabuľka č. 26: **Ročná spotreba druhov potravín v domácnostiach podľa príjmu v porovnaní s ich odporúčanou spotrebou**

Ročná spotreba v kg na 1 člena domácnosti	Odporúčaná dávka potravín v kg obyvateľ/ rok + <i>odporúčaný interval</i>	Domácnosti spolu	Prvých 25% (najnižšie príjmy)	Druhých 25%	Tretích 24%	Štvrtých 25% (najvyššie príjmy)
Spotreba mäsa v kg	57,3 51,6-63,0	53,74	42,16	54,20	60,74	66,08
Z toho hovädzie a teľacie mäso	17,4	2,21	1,26	2,24	2,59	3,47
Ryby	6,0	5,15	3,58	4,95	5,77	7,50
Mlieko, mliečne výrobky	220 206-240	80,61	70,45	81,61	81,23	87,8
Ovocie	96,7 86,7-106,7	47,48	30,76	46,26	55,87	69,69
Zelenina (bez zemiakov)	127,9 116,9-138,9	35,77	20,98	33,82	42,23	50,71
Tuky	22,0 19,8-23,1	16,85	14,08	15,56	19,48	19,26
Z toho rastlinné oleje	16,2	9,96	8,66	9,65	11,30	11,29
Cukor, džem a iné obilniny	30,9 98,5 94-103	22,49 92,07	18,27 81,23	22,72 93,29	26,18 101,51	25,66 99,39

Zdroj: ŠÚ SR Rodinné účty...2011, Spotreba potravín 2010 + vlastné prepočty.

Tabuľka č. 26 plní túto úlohu – porovnáva odporúčanú ročnú spotrebu potravín pre jednu osobu so spotrebou jedného člena v domácnostiach patriacich do rôznych príjmových skupín. Aj keď je potrebné vziať do úvahy, že časť odporúčanej spotreby potravín spotrebujeme v rámci stravovania v práci alebo škole, či návštevou reštauračných zariadení, zaznamenaný rozdiel medzi odporúčanou a skutočnou spotrebou jednotlivých druhov potravín je zarážajúci. Domácnosti s najnižšími príjmami (spodných 25 %) nedosahujú odporúčané spotreby ani pri jednom druhu potraviny. Spotreba ovocia a zeleniny je vo všetkých príjmových kategóriách alarmujúco nízka. Spotreba hovädzieho mäsa je takisto hlboko pod odporúčaným množstvom spotreby vo všetkých príjmových kategóriách.

Experiment s participatívnym výpočtom rozpočtových štandardov

Zabezpečenie dôstojnej životnej úrovne členov spoločnosti, by malo byť ambíciou každej vlády a politikov ktorí sa neusilujú len o získanie moci, ale o jej čo najdlhšie udržanie. Nemalo by ísť len o predvolebnú rétoriku ale aj o praktickú realitu.

Dôležitým predpokladom zabezpečenia dostatočnej kvality života je adekvátna odmena za odvedenú prácu. O adekvátnosti tu hovoríme vo význame dostatočnosti príjmu pre to, aby odmena za prácu mohla pokryť nielen obnovovanie fyzických a duševných síl pracujúcich

a ich rodín, ale aj ich rozvojové potreby, ich účasť na rodinnom, susedskom a spoločenskom živote.

Medzinárodné dokumenty a Ústava Slovenskej republiky obsahujú princípy, ktoré by mala mzda za prácu zohľadňovať. Európska sociálna charta hovorí, že zamestnanec má za svoju prácu dostať odmenu v takej výške, aby zabezpečila jemu a jeho rodine dôstojnú životnú úroveň. Ústava Slovenskej republiky preberá tento záväzok, aj keď o rodine už v tejto súvislosti nehovorí.

Zákonník práce určuje zamestnancovi minimálnu výšku mzdy za odvedenú prácu aj podľa stupňa náročnosti práce. Stále by malo ísť ale o takú úroveň aby zabezpečila zamestnancovi a jeho rodine slušný život. Pri úpravách výšky minimálnej mzdy sa síce zohľadňuje rast indexu životných nákladov, no schopnosť minimálnej mzdy pokrývať náklady života, ktorý sa ešte dá pokladať za slušný, sa neskúma. Trvalým cieľom Slovenskej siete proti chudobe je zmeniť túto skutočnosť. Na Slovensku by sme mali viac a hlasnejšie hovoriť o tom, čo všetko ľudia potrebujú pre skromný ale slušný život v tejto krajine, a koľko slušný život vlastne stojí.

Realita v číslach

Veľmi zjednodušene môžeme konštatovať, že porovnaním príjmov domácnosti a jej výdavkov na bežné tovary a služby dostaneme obraz o kvalite života. OZ KOVO v októbri 2012 začal realizovať projekt „Normatív rodinného rozpočtu“. Ide v podstate o sériu stretnutí zameraných na získanie kvantitatívnych údajov o štruktúre mesačných výdavkov na zabezpečenie skromného ale slušného života bežnej štvorčlennej domácnosti s dvoma študujúcimi deťmi vo veku nad 18 rokov a stanovenie určitého rozpočtového štandardu na tomto základe.

Členovia okresnej rady OZ pracovali v dvoch regionálnych skupinách a v diskusii sa snažili určiť minimálne nutné náklady zabezpečujúce skromné no dôstojné životné podmienky pre štvorčlennú domácnosť. Vychádzali z predpokladu, že rodina už má zabezpečené bývanie a nemusí splácať hypotéku. Takisto sa predpokladalo, že v tejto rodine nie je zdravotne postihnuté dieťa. Základnú schému pre určovanie položiek rozpočtu prebrali zo Štatistiky rodinných účtov.

Vo vzájomnej oponentúre počas niekoľkých dní sa porovnávali potreby a stanovovali cenové hladiny tovarov a služieb potrebných na uspokojenie jednotlivých potrieb. Účastníci pri diskusii o primeranom rozpočte (rozpočtovom štandarde) vychádzali z empirických poznatkov, z osobnej skúsenosti a rôzne možnosti podrobili vyargumentovanej diskusii. Výsledkom boli dva návrhy štandardného rozpočtu pre štvorčlennú domácnosť – jeden pre Prešovský kraj a druhý pre Košický kraj. Tieto návrhy sú pokusné a v tejto podobe nezohľadňujú existujúce rozdiely v štruktúre životných nákladov mestských a vidieckych domácností, resp. domácností bývajúcich v viacbytovom dome a v rodinnom dome. Tabuľka č 27 prináša porovnanie participatívne určených rozpočtových normatífov pre štvorčlenné

Príklad

Mladý absolvent právnickej vysokej školy musí platiť 400 eur mesačne za to, aby mohol vykonávať koncipientsku prax! Na tento poplatok si zarába v zberných surovinách. V tejto situácii len-len prežíva a už vôbec nemôže riešiť otázky súvisiace s partnerstvom a založením rodiny.

domácnosti s reálnymi priemernými rozpočtami domácností s dvoma deťmi podľa Štatistiky rodinných účtov za rok 2011.

Tabuľka č. 27: **Participatívne určené rozpočtové normatívy: 4 členná domácnosť**

Výdavky na 1 člena domácnosti mesačne v eurách	Prešovský kraj: 4 členná domácnosť s 2 deťmi	Košický kraj - 4 členná domácnosť s 2 deťmi	Domácnosti SR s 2 nezaopatrenými deťmi 2011 (Rodinné účty)
Druh výdavkov			
Potraviny a nealkoholické nápoje	112,5	112,5	66,4
Alkoholické nápoje a tabak	25	20	7,22
Odievanie a obuv	17,5	20	16,4
Bývanie, voda, elektrina, plyn a iné paliva	62,2	57,5	48,8
Nábytok, bytové vybavenie, bežná držba bytu	3,75	2,5	7,93
Zdravie	7,5	10	6,9
Doprava	37,5	35	23,45
Pošty a telekomunikácie (internet, telefón)	17,5	15	15,0
Rekreácia a kultúra	40	20	19,3
Vzdelávanie	67,5	60	1,63
Hotely, kaviarne a reštaurácie (vrátane obedy v škole a v práci)	27,5	20	18,5
Rozličné tovary a služby (čistenie, hyg. potreby, kaderník...)	11,3	10	19,9
Ostatné čisté výdavky (dary pre rodinu, Vianoce, meniny, narodeniny, dušičky, pohreb, svadba)	7,5	17,5	32,0
iné výdavky (živ. poisťka, hypotéka, lízing, fin. rezerva)/	10	37,5	
SPOLU	437,25	446,5	274,44

Aj keď výpočty normatívneho rozpočtového štandardu pre štvorčlennú domácnosť Prešovského a Košického kraja boli robené samostatne, bez výmeny informácií a spolupráce, Tabuľka č. 27 dokumentuje vysokú mieru zhody v celkovej sume aj kvantifikácii jednotlivých položiek. To môže dosvedčovať vysokú mieru konsenzu v predstavách, aké položky akom objemu sú nevyhnutné pre kvalitný život takejto domácnosti. Tabuľka č. 26 nám zároveň ukazuje, v čom sa normatívne stanovený rozpočet líši od priemerných reálnych účtov pre rovnaký typ domácnosti. Po prvé, celkové výdavky normatívneho rozpočtu sú o viac ako 260 eur na osobu v domácnosti vyššie ako je priemer zaznamenaný štatistikou rodinných účtov. Najvýraznejšie odchýlky sú vo výdavkoch na potraviny: normatívne stanovené rozpočty uvádzajú dvakrát vyšší rozpočet domácností na potraviny než mala v roku 2011 priemerná domácnosť rovnakej skladby. To by mohlo podporovať domnienku, že nemalá časť slovenských domácností sa snaží šetriť práve na výdavkoch na potraviny, predovšetkým na ich skladbe a kvalite a súčasnú skladbu výdavkov na potraviny môžeme vidieť ako ovplyvnenú šetrením. Veľká odchýlka je aj vo výdavkoch na vzdelanie: kým podľa štatistiky

rodinných účtov mesačne ide o drobný výdavok domácností, medzi účastníkmi participatívneho rozpočtovania bol pomerne veľký podiel osôb, ktorých deti študovali na vysokej škole alebo ktorí sami študovali externe.²⁸

Tabuľka č. 28: **Rozpočet domácností samostatne žijúcich jednotlivcov**

Prepočet na 1 člena domácnosti v eurách	Trnavský kraj 1 členná d. rodinný dom, starší muž	Trnavský kraj, 1 členná d. bytovka, staršia žena	Trnavský kraj 1 členná d. rodinný dom mladý muž	Jednočlenné bezdetné domácnosti SR 2011 (Rodinné účty)
Druh výdavkov				
Potraviny a nealkoholické nápoje	100	150	177	87,5
Alkoholické nápoje a tabak	-	5	-	12,5
Odievanie a obuv	20	50	10	17,5
Bývanie, voda, elektrina, plyn a iné paliva	296 ²⁹	200	166	90,3
Nábytok, bytové vybavenie, bežná držba bytu	20	20	15	15,5
Zdravie	50	40	37	13,8
Doprava bicykel		10	56	23,3
Pošty a telekomunikácie (internet, telefón)	15	17	47,90	18,7
Rekreácia a kultúra	0	5	50	25,7
Vzdelávanie		0	5	0,54
Hotely, kaviarne a reštaurácie	0	80	20	16,0
Rozličné tovary a služby	0	20	-	21,8
Ostatné čisté výdavky (dary pre rodinu, Vianoce, sviatky, dušičky, pohreb, svadba)	20	0	-	36,8
iné výdavky	19,3	0	-	
SPOLU	520,3	597	581	379,9

Podľa výsledkov normatívneho rozpočtovania štvorčlenná domácnosť potrebuje čistý mesačný príjem od 1550 do 1750 eur, aby mohla žiť bez nedôstojných finančných stresov.

Tabuľka č. 28 prináša výsledky semináru normatívneho rozpočtovania, ktorý pripravili piešťanskí členovia Slovenskej siete pre seniorov a zdravotne postihnutých z Piešťan a okolia. Keďže ide o rozpočty jednočlenných domácností, tabuľka č. 28 obsahuje aj údaje zo štatistiky Rodinných účtov za porovnateľný typ domácností. Uvedené príklady rozpočtov z Trnavského kraja majú len čiastočne povahu normatívnych rozpočtov. Účastníci semináru do modelu premietli aj obmedzenia svojho aktuálneho rozpočtu a do tabuliek opisovali postupy, ktorými udržiavajú domáce financie v rovnováhe.

²⁸ Náklady spojené so štúdiom detí. Keďže ide aj o náklady na cestovné, bývanie a pod., mohli byť rozpočítané do príslušných položiek rozpočtu. Celkovú výšku rozpočtu domácnosti to však neovplyvní.

²⁹ Povinné zálohy na niektoré platby energií, máva preplatky.

Tabuľka č. 28 ukazuje, že výdavky na stravu a bývanie, ktoré uviedli účastníci piešťanského semináru, sú aj v tomto prípade dvojnásobne vyššie ako výdavky zaznamenané štatistikou rodinných účtov. Komentáre k vytvoreným rozpočtom naznačujú, že nižšie reálne výdavky sú často dôsledkom tvrdých reštrikcií a vynútenej sociálnej izolácie. Toto sú komentáre účastníkov participatívnej tvorby rozpočtového štandardu, ktoré sa neho rozpočtu:

„odopieram si návštevu vnuka 1x mesačne z dôvodu nedostatku financií... Nájom dokážeme uhrádzať iba vďaka mesačnej podpore syna/dcéry sumou 50,-€. Potrebujem dobré zdravotné topánky, ale... Chcela by som ísť na dovolenku do Tatier, ale nemôžem lebo... kupujem iba nezdravé, lacné potraviny – cestoviny – mám ich 4x do týždňa... Ovocie a zeleninu (čerstvú) kupujem na kusy, nie na kilá..“

„Pokiaľ ide o oblečenie, musím na niečom inom usporiť, ak si chcem kúpiť niečo nové na seba, sú to nákupy prevažne v second handoch alebo u ‚Číňanov‘. Lacné veci ale majú malú životnosť, tak ich treba kupovať častejšie (napr. topánky).“

„Platby za bývanie stále stúpajú (každý rok tak o 9 eur), rovnako aj poplatky za energie. Nový nábytok a ani iné zariadenie som nekupovala 20 rokov, ani neplánujem. Len satelit stal vlani 220 eur, neskôr 15 eur naladenie programov.“

„Veľa stoja lieky, lekárka začala predpisovať lacnejšie náhrady liekov s rovnakým obsahom účinných látok. Ceny za lieky stále stúpajú. Napr. doplatok za liek bol euro, už je 5 eur. Potrebne dávky liekov si regulujem tak, aby ich neužívala 2-3x denne podľa predpisu, ale iba raz denne alebo podľa potreby (tlak a pod.). Tým sa znižujú celkové mesačné náklady za lieky, netreba teda každý mesiac kupovať všetky druhy predpísaných liekov.“

„Našťastie doprava nie je drahá, seniori majú zľavy. Poplatky za telefón mám zlacnené, ale aj tak drahé, aby som mohla telefonovať neobmedzene aspoň na pevne linky. Poplatok zvyšujú potrebné volania na mobilne siete, polovičná zľava je na jedno číslo.“

„Kultúra a rekreácia to je len pár časopisov a novín do mesiaca, nekupujem ich pravidelne. Hotely a kaviarne? Iba donáška obedov, nie z MsÚ. Cena jedného obeda s donáškou priamo do bytu je 3,90 – počas pracovných dní, cez víkend si varím sama.“

„Šetrím na kúrení (vypínam radiátory), lebo mám na nich už dva roky merače tepla, v zime a vo vykurovacom období ‚kúrim‘ väčšinou iba v jednej izbe, v ostatných len príležitostne (kuchyňa) alebo vôbec nie. Potom mávam preplatky za kúrenie, Tiež si teplo ‚regulujem‘, teda znižuje, aby sa kúrilo čo najmenej. Samozrejme sa to prejavuje na zdraví, lebo v jednej izbe je teplo a v kuchyni je ráno veľká zima...“

Príklad

Volám sa Mária, mám 58 rokov. Celý život som pracovala v jednej inštitúcii. Práca ma veľmi bavila, ale musela som odísť kvôli ohováraniam kolegyň. Môj manžel je po dvoch infarktoch a mozgových príhodách. Mám tri deti, ktoré chodia na VŠ. Musia si zarobiť, aby mohli študovať. Vinou pôžičiek sme prišli o byt. Cenné veci sú v záložni. Požičiavam si od známych. Jedna pôžička láta druhú. Nevieť ako to skončí.

Neexistencia minimálneho dôchodku

Minimálny dôchodok vo výške 1,14 násobku životného minima bol zrušený reformou sociálneho poistenia s platnosťou od 1. 1. 2004. Dôchodky nižšie ako životné minimum možno dopĺňať o príspevok zo systému pomoci v hmotnej núdzi. Súčasné MPSVR SR mieni v nadväznosti na Programové vyhlásenie vlády SR pre roky 2012 – 2016 pripraviť a opätovne zaviesť inštitút minimálneho dôchodku. Podľa zverejnených zámerov Ministerstva, tento inštitút *nebude mať charakter univerzálnej ochrany* všetkých osôb s nízkymi príjmami, či bez príjmov, ktoré presiahli určitý vek. Minimálny dôchodok bude určený len pre osoby s určitým stanoveným počtom odpracovaných rokov. Cieľom je, aby sa fyzické osoby, ktoré odpracujú zákonom ustanovený počet rokov neocitli v hmotnej núdzi, pričom suma ich starobného dôchodku bude vyššia ako ich zákonom ustanovené nároky zo systému pomoci v hmotnej núdzi. Minimálny dôchodok sa bude vyplácať zo Sociálnej poisťovne.³⁰ Tí seniori, ktorí nemajú odpracovaný dostatočný počet rokov, budú musieť naďalej ostať v systéme pomoci v hmotnej núdzi.

5. Dostupnosť služieb

Predškolská výchova a programy školskej inklúzie

Sú dôvody domnievať sa, že štatistické porovnania podielu detí, ktoré v štátoch EÚ 27 vyrastajú v chudobe, ukazujú Slovensko v lepšom svetle ako si zasluhuje. Pokiaľ ide o podiel detí v domácnostiach, kde nik nepracuje, počet detí ešte nevystihuje celý problém detskej chudoby. Dôležitou stránkou problému je rozdielna kvalita životných podmienok detí z domácností s priemernými príjmami a detí vyrastajúcimi v domácnostiach, kde nik nepracuje. Tieto domácnosti, zvlášť ak žijú v oblastiach koncentrovanej chudoby, takzvaných sociálne vylúčených spoločenstvách, majú veľmi nepriaznivé bytové a materiálne podmienky a trpia závažným nedostatkom v mnohých dôležitých oblastiach života.

Ďalším problémom, ktorý zhoršuje problém detskej chudoby na Slovensku, je nedostatočnosť nástrojov a finančnej podpory pre programy, ktoré môžu účinne znižovať chudobu a sociálne vylúčenie detí (nedostatočná podpora programov rozvoja nájomného bývania, nedostatok materských škôlok, detských a mládežníckych centier, vysoký počet detí zo znevýhodneného prostredia na jedného asistenta učiteľa a pod.).

Nedostatočná finančná podpora domácností bez práce a domácností ohrozených chudobou a nedostatočné služby od služieb bývania, cez materské škôlky po služby zamestnanosti sú závažným faktom a prekážkou úsilia znižovať chudobu a sociálne vylúčenie. Plánované rozpočty pre tieto oblasti verejnej politiky sú nedostatočné a Národná sociálna správa za rok 2012 nesignalizuje v tejto oblasti žiaden obrat. Navyše, vyjadrenia Národnej sociálnej správy sú veľmi nekonkrétne a nedá sa k nim priradiť žiadne konkrétne opatrenie. Napríklad:

³⁰ Podľa štátneho tajomníka MPSVR, prínosom bude aj to, že seniori, ktorí väčšinu ekonomicky aktívneho života pracovali, nebudú ponížovaní nutnosťou uchádzať sa o dávku v hmotnej núdzi na úrade práce a byť v spoločnosti ľudí, ktorí nepracujú. Tieto vyjadrenia odzneli v televíznej debate na TA3 venovanej dôchodkom v septembri 2012 a možno v nich vidieť aj prejav rozšíreného negatívneho vnímania ľudí bez práce.

„V rámci podpory prístupu ku vzdelávaniu boli prijaté opatrenia, ktoré riešia príčiny školskej neúspešnosti rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia v základných školách, resp. nedosahovania školskej spôsobilosti.“

Tabuľka č. 29: **Podiel detí z vekovej skupiny od troch rokov do začatia povinnej školskej dochádzky, ktoré nenavštevujú formálnu predškolskú výchovu**

Geo\Čas	2005	2006	2007	2008	2009	2010
EÚ 27	:	:	19	17	17	16
Belgicko	2	1	0	2	1	1
Bulharsko	:	42	41	34	45	46
Česká republika	30	33	32	31	36	29
Dánsko	5	4	3	3	16	10
Nemecko	14	10	14	10	11	8
Estónsko	22	15	14	13	8	8
Írsko	22	7	14	15	13	10
Grécko	38	39	35	45	42	31
Španielsko	6	9	8	5	6	5
Francúzsko	5	6	8	4	5	6
Taliansko	9	10	10	9	8	13
Cyprus	22	19	20	22	19	19
Lotyšsko	34	40	48	29	26	36
Litva	43	44	41	39	46	33
Luxemburg	41	43	34	23	29	21
Maďarsko	22	29	20	25	26	21
Malta	45	43	36	24	23	26
Holandsko	11	11	9	10	13	9
Rakúsko	31	29	30	29	20	17
Poľsko	70	72	69	65	62	58
Portugalsko	70	25	26	22	19	21
Rumunsko	:	:	43	46	37	34
Slovinsko	23	19	16	16	10	9
Slovensko	33	27	24	40	24	28
Fínsko	24	23	24	23	22	23
Švédsko	13	8	9	6	6	6
Spojené kráľovstvo	12	11	16	13	9	10

Zdroj: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/refreshTableAction.do?tab=table&plugin=1&pcode=tps00185&language=en>

Význam navštevovania predškolského zariadenia pre rozvoj kognitívnych schopností detí zo sociálne znevýhodneného prostredia je široko dokumentovaný a potvrdzuje ho množstvo výskumov. V prípade detí, ktorých materinský jazyk sa líši od jazyka, v ktorom budú vzdelávané, je návšteva materskej škôlky zásadným predpokladom ich školskej úspešnosti. Školská politika na Slovensku však ako keby vedome ignorovala tieto poznatky a zatvárala oči aj pred tým, že pre nezanedbateľný počet detí je materinským jazykom rómština, ktorá nie je vylučovacím jazykom na žiadnej škole. Ako inak by potom bolo možné, že v Prešovskom kraji, v ktorom žije najväčší podiel obyvateľov rómskej národnosti a tiež najväčší podiel

domácností ohrozených chudobou, viac ako 16 % detí zapísaných do 1. ročníka ZŠ nikdy nenavštevovalo materskú školu. Priemerný podiel takýchto detí za Slovensko je 9,7 % a v Bratislavskom kraji len 4,6 % detí zapísaných do 1. Ročníka nenavštevovalo materskú školu.³¹

Aj keď Konceptia vzdelávania rómskych detí a žiakov schválená vládou SR 2. apríla 2008 rátala s rastúcou podporou pre zaškoloňovanie rómskych detí v materských školách, hospodárska kríza a opatrenia na znižovanie deficitu zmrazili tieto plány. Vláda Ivety Radičovej (2010 – 2012) napriek výslovnej podpore predškolského vzdelávania vo svojom Programovom vyhlásení sa od tejto koncepcie odklonila. Prioritou sa stalo šetrenie verejných financií a dôraz presunul na lacnejšie riešenie. Tým lacnejším riešením je organizovanie nultého ročníka. Nultý ročník však podľa psychológov predstavuje neskorú a menej účinnú intervenciu do rozvoja kognitívnych a symbolických zručností detí.³²

Asistent učiteľa

Inštitút asistenta učiteľa bol pôvodne overovaný ako pilotný program rómskeho asistenta učiteľa začiatkom prvej dekády tohto storočia. Úlohou rómskeho asistenta bolo pomáhať žiakom s rómskym materinským jazykom prekonať jazykovú bariéru a ďalšie prípadné bariéry pri adaptácii na školské prostredie. Ďalšie úpravy a zaradenie asistenta učiteľa medzi zákonom definovaných pedagogických zamestnancov viedli k vypusteniu podmienky znalosti rómskeho jazyka ako kvalifikačnej požiadavky pre túto funkciu.

Do prijatia nového školského zákona v roku 2008 sa financovanie asistenta učiteľa uskutočňovalo na základe žiadostí škôl, ktoré mohli o asistenta učiteľa žiadať pre každú triedu, v ktorej bolo aspoň päť žiakov zo znevýhodneného prostredia.³³ Od platnosti novej školskej legislatívy nastala zmena vo financovaní, ktorá obmedzila počet asistentov učiteľa. Asistenti sú financovaní cez zvýšený normatív pre žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia. Nový spôsob financovania na jednej strane garantuje asistenta učiteľa len na školách s veľkým počtom znevýhodnených žiakov (na školách z viac ako 100 deťmi zo znevýhodneného prostredia zákon nariaďuje použiť tieto prostriedky na financovanie asistenta učiteľa), no pri menšom počte znevýhodnených detí sa s príspevku nedá vyskladať mzda asistenta učiteľa. Takýto spôsob financovania takmer úplne eliminuje šancu individuálneho prístupu k deťom zo znevýhodneného prostredia. V školskom roku 2010/2011 na jedného asistenta učiteľa pripadalo viac ako 100 žiakov zo znevýhodneného prostredia.

³¹ Zdroj: www.uips.sk

³² Nultý ročník bol zavedený v 90-tych rokoch ako vyrovnávacie opatrenie pre deti, ktoré nenavštevovali predškolskú výchovu. Nultý ročník je súčasťou povinnej školskej dochádzky, čo môže mať pri opakovaní ročníka negatívne dôsledky pre možnosť pokračovania v štúdiu na strednej škole.

³³ Keďže finančný balík na podporu tohto programu bol vopred určený, nie všetky školy, ktoré o podporu pre asistentov žiadali, zdroje aj získali a nezískali ich ani pre všetky triedy.

Vo Vrútkach zbúrali nelegálne chatrče

Drevené chatrče na mestských pozemkoch na Kafendovej ulici vo Vrútkach dalo v stredu mesto zbúrať. Boli čiernymi stavbami, v ktorých bývali najmä Rómovia. Na neznesiteľné podmienky a ťažké spolužitie s neprispôsobivými susedmi sa sťažovali ľudia z okolia.

....

V jednej z chatrčí žil dlhšie aj Jozef Horváth. „Sám som si tú búdku postavil. Kde som mal ísť, nemal som kam, predtým som býval v Strečne“, uviedol. Býval v nej s manželkou, ktorá zomrela pred týždňom. Uvažuje, že z Vrútok odíde za rodinou na východné Slovensko. „Počkám do pondelka na dôchodok a pôjdem preč. Dovtedy prespím niekde vonku, teraz je teplo, to zvládnem“, dodal.

Horšie situáciu zvládali Holubovci. Tí podľa mesta bývali v búde, ktorú mali len na uskladnenie nábytku. Primátor Miroslav Mazúr sa domnieva, že ich prichýlia príbuzní. Tri z piatich detí putovali do sociálneho domova. „Mám ešte dve deti, tie chodia do školy, tie nedám. Dať deti do ústavu, to nie je riešenie. Neviem, kam pôjdeme. Veci sme si dali k susede do záchoda“, povedala Helena Holubová, ktorá sa hnevá na vrútocký magistrát, že im zbúral strechu nad hlavou.

Podľa súčasnej legislatívy obce nemajú v takýchto prípadoch povinnosť zabezpečiť náhradné bývanie. Odborníci však upozorňujú, že Vrútky pravdepodobne porušili ľudské práva obyvateľov chatrčí.

...

Prístup k bývaniu

Bývanie a ochrana práva na bývanie predstavujú jeden z najslabších článkov verejnej politiky v Slovenskej republike. Nedostatky sú pociťované v mnohých rovinách a podpisuje sa pod ňu dlhoročné zanedbávanie dostatočnej podpory bytovej výstavby a osobitne obecného nájomného bývania. Prejavom toho je nedostatok cenovo dostupných bytov, nízka intenzita bytovej výstavby a podpriemerný podiel nájomného bývania. Chýbajú aj ďalšie nástroje politiky podporujúcej bývanie, ktoré sú štandardné v mnohých vyspelých krajinách. Jedným takým nástrojom je príspevok na bývanie. Na rozdiel od iných štátov u nás nie je samostatnou štátnou dávkou, ktorá by kompenzovala vysoké náklady na bývanie tam, kde sú pracovné príležitosti. Na Slovensku tiež chýbajú programy sociálneho mixu v bývaní, ktoré by obmedzili zvyšujúcu sa segregáciu, a podobne.

Zvlášť boľavým prejavom zlyhávania verejnej politiky je búranie nedokumentovaných príbytkov bez náhrady.

Sociálne bývanie definuje slovenská legislatíva ako „bývanie obstarané s použitím verejných prostriedkov určené na primerané a ľudsky dôstojné bývanie fyzických osôb, ktorí si nemôžu obstaráť bývanie vlastným pričinením“. Zisťovanie bytových potrieb a kapacít domácností si tieto potreby uspokojiť vlastnými silami, nie je predmetom skúmania na žiadnej úrovni verejnej politiky.

Tabuľka č. 30: **Bytová výstavba spolu a za verejný sektor v rokoch 2000 – začaté byty**

	2000	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011
Začaté byty												
Spolu	9 884	12 128	14 607	14 065	16 586	19 796	20 592	18 116	28 321	20 325	16 211	12 740
Sektor verejný	902	2 620	3 487	1 577	2 436	3 023	3 374	2 632	3 399	2 719	1 754	1 166

Zdroj: http://www.statistics.sk/pls/elisw/casovy_Rad.procDl

Národná sociálna správa pre rok 2012 obsahuje tvrdenie, že „v nadväznosti na dostupnosť bývania boli prijaté opatrenia za účelom zabezpečenia dotácií na rozvoj bývania a na sociálne bývanie s cieľom zabezpečiť cenovú dostupnosť takého typu bývania“. Ako pri mnohých iných veciach aj tu sa Správa obmedzuje len na toto nekonkrétne tvrdenie. O finančnom zabezpečení a faktických výkonoch v oblasti bývania Správa neinformuje. Chýba v nej preto aj informácia, že v roku 2011 klesol počet začatých bytov medziročne o 21 %. Pokračujúci pokles sa týka aj počtu začatých bytov vo vlastníctve verejného sektora.

Rozsah sektoru sociálneho bývania sa zmenšil od 80-tych rokov 20. storočia vo väčšine štátov, kde sa tieto informácie sledujú, ak keď existujú určité výnimky. Medzinárodné porovnanie ukazuje, že v poslednom desaťročí rastie počet žiadateľov o zapojenie do programu sociálneho bývania, no zároveň poklesla výstavba sociálnych bytov a znížil sa aj ich podiel na celkovom bytovom fonde.

Tabuľka č. 31: **Podpora rozvoja bývania v návrhu rozpočtu na roky 2013 – 2015**
(v miliónoch eur)

V eurách	2010 S	2011 S	2012 R	2012 OS	2013 N	2014 N	2015 N
Spolu dotácie	105,438	103,045	102,500	99,589	84,550	93,050	103,500
Výstavba a obnova. byt. fondu (dotácie)	40,356	34,532	25,000	25,485	0	0	0
Náhradné nájomné byty	0	0	7	7	13,55	19,050	25,500
Štát. prémie v staveb. sporení	41,614	43,156	43,000	39,604	40,000	39,000	38,000
Bonifikácia k hypotek. úverom	23,468	25,357	27,500	27,000	31,000	35,000	40,000

Zdroj: www.rokovania.sk

Aj v Správe o plnení zámerov štátnej bytovej politiky do roku 2015 sa konštatuje, že nájomné bývanie na Slovensku je jedným z kľúčových problémov, ktoré je potrebné riešiť, a to z pohľadu jeho fyzickej ako aj cenovej dostupnosti. Podľa odborných odhadov je v súčasnosti vo vlastníctve obcí a štátu približne 2,7 % bytov. V krajinách Európskej únie (ďalej EÚ) sa podiel nájomných bytov pohybuje od 19 % do 62 %, pritom verejný nájomný sektor predstavuje v priemere 18 % z bytového fondu. Prístup k nájomnému bývaniu na Slovensku je teda veľmi obmedzený. To nepriaznivo vplýva na možnosť sťahovania sa za prácou. Na nízku dostupnosť nájomného bývania na Slovensku kriticky poukázala aj štúdia OECD „Ekonomický prehľad Slovenskej republiky“ z februára 2009.

Tabuľka č. 32: Sociálne bývanie – bytový fond v EÚ

	Počet bytov na 1000 obyvateľov (r. 2008)	Sociálne nájomné bývanie ako % z celkového bytového fonde	Sociálne nájomné bývanie ako % z celkového počtu nájomných bytov	Počet sociálnych nájomných bytov na 1000 obyvateľov	Sociálne bývanie ako % z dokončených bytov v rámci novej výstavby
Rakúsko	436	23	56	100	27,5
Belgicko	457	7	24	32	6
Bulharsko	chýba	3,1	chýba	chýba	chýba
Cyprus	chýba	10	chýba	chýba	chýba
Česká republika	chýba	17	chýba	chýba	chýba
Dánsko	500	19	51	95	22
Estónsko	485	1	25	5	na
Fínsko	531	16	53	85	13
Francúzsko	509	17	44	86,5	12
Nemecko	490	4,6	7,8	22,6	15
Grécko		0	0	0	1
Maďarsko	429	3,7	53	15,9	chýba
Írsko	371	8,7	41	chýba	7
Taliansko	479	5,3	28	29	chýba
Lotyšsko	461	0,4	2,5	chýba	1
Litva	390	3	43	11,7	chýba
Luxemburg	389	2	7	7,8	chýba
Malta	349	6	chýba	chýba	chýba
Holandsko	431	32	75	138	19
Poľsko	348	10	64	34,9	5
Portugalsko	557	3,3	16	chýba	chýba
Rumunsko	390	2,3	chýba	8,9	4
Slovenia	326	2,6	87	8,5	12
Slovinsko	chýba	6	chýba	chýba	chýba
Španielsko	544	2	15	10,9	16
Švédsko	479	18	48	84	13
Spojené Kráľovstvo	443	18	54	80	chýba

Zdroj: http://www.housingeurope.eu/www.housingeurope.eu/uploads/file_/HER%202012%20EN%20web2_1.pdf

Tabuľka č. 32 približuje porovnanie bytovej situácie v Slovenskej republike a v iných európskych štátoch. Situáciu na Slovensku ukazuje v nelichotivom svetle. Dokumentuje nedostatočný počet bytov na 1 000 obyvateľov v Slovenskej republike. Tento základ bytovej núdze potom prispieva k vysokým cenám trhových nájomov, predraženým obstarávacím

cenám samostatného bývania a neschopnosti časti obyvateľov riešiť si bývanie štandardným spôsobom.

Iný pohľad na bytovú situáciu na Slovensku ponúka Eurostat. V rámci prieskumu príjmov a životných domácností EU SILC zisťuje aj podiel obyvateľov, ktorí žijú v takzvaných preplnených domácnostiach. Domácnosť sa považuje za preplnenú, ak v nej nie je dostatočný počet miestností, ktorý sa rovná jednej miestnosti pre domácnosť + jednej miestnosti pre každú dvojicu žijúcu v domácnosti; 1 miestnosť pre každého jednotlivca (nežijúceho v páre) staršieho ako 18 rokov; jedna miestnosť pre dvojicu osôb rovnakého pohlavia vo veku od 12 do 17 rokov; jedna miestnosť pre každú osobu medzi 12 a 17 rokom, ktoré nie sú zahrnuté do predchádzajúcej kategórie; jednu izbu pre dvojicu detí mladších ako 12 rokov. Tabuľka č. 33 zobrazuje podiely osôb, ktoré v jednotlivých krajinách a rokoch žili v takto definovaných preplnených domácnostiach (bytoch).

Tabuľka č. 33: Podiel obyvateľov žijúcich v preplnených domácnostiach v %

Geo\čas	2006	2007	2008	2009	2010	2011
EÚ 27	18,9	18,6	18,2	17,7	17,6	16 (x)
Belgicko	3,6	3,8	4,1	3,9	4,2	2,2
Bulharsko	48,2	51,1	48,1	47	47,4	47,4
Česká republika	33,8	32,7	29,8	26,6	22,5	21,1
Dánsko	7,1	7,4	7,3	7,8	7,3	7,7
Nemecko	7,6	6,5	7	7	7,1	6,7
Estónsko	45,9	43,5	41,7	41,2	39,7	14,4
Írsko	6,2	4,9	4,7	3,7	3,4	:
Grécko	29,3	29,2	26,7	25	25,5	25,9
Španielsko	4,3	3,7	3,6	3,2	3,6	5,1
Francúzsko	8,1	10,1	9,7	9,6	9,2	8
Taliansko	24,3	24,4	24,2	23,3	23,9	:
Cyprus	1,9	1,6	3,2	2,4	2,8	:
Lotyšsko	60,2	61,1	58,1	57,7	57,1	44,7
Litva	53,5	52,5	49,9	49	46,4	19,7
Luxemburg	7,7	7,7	8	6,4	7,8	6,8
Maďarsko	51,2	47,4	48,3	46,8	47,2	47,1
Malta	2,8	4	3,8	4	4,1	4,2
Holandsko	1,8	1,9	1,7	1,7	2	1,7
Rakúsko	15,6	15,2	15	13,2	12,1	11,6
Poľsko	54,1	52,3	50,8	49,1	47,5	47,2
Portugalsko	15,8	16,1	15,7	14,1	14,6	11
Rumunsko	:	56,3	56,5	55,3	54,9	54,2
Slovinsko	40,3	39,9	39,5	38	34,9	17,1
Slovensko	45,9	43,3	42,9	39,7	40,1	39,5
Fínsko	6,3	6,1	5,8	5,9	6,1	6,5
Švédsko	10,7	10	10,1	10,5	11,1	11,3
Spojené kráľovstvo	6,3	6,2	6,5	7,2	7,3	:

Zdroj: <http://epp.eurostat.ec.europa.eu/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tessi171&plugin=1>

Preplnenie domácnosti je vhodný ukazovateľ podmienok pre pohodu a kvalitu života. K psychickej pohode a kvalite života, a taktiež aj k podmienkam pre vzdelávanie sa a osobný rozvoj, nepochybne patrí možnosť osobného súkromia a pokojného priestoru pre zaobranie sa vlastnými vecami. Tabuľka č. 33 dokumentuje, že obyvatelia nových členských štátov majú značne horšie podmienky v tejto oblasti. To platí aj pre obyvateľov Slovenska. Predpokladáme, že výsledky za Slovenskú republiku by v ukazovateli preplnenia domácností boli výrazne horšie, ak by do vzorky EU SILC boli lepšie zahrnuté domácnosti žijúce v oblastiach koncentrovanej chudoby. Médiá pravidelne prinášajú správy, ktoré konštatujú otrasné preplnenie bytov, ktoré obývajú rodiny dlhodobo nezamestnaných, ktoré sú odkázané na sociálne dávky.

Už sme ukázali, že Slovenská republika má značne podpriemernú úroveň fyzickej dostupnosti bývania, ktorú vyjadruje počet bytov na 1 000 obyvateľov. Každé obmedzenie podpory bývania preto zhoršuje prístup obyvateľov Slovenska k tejto základnej podmienke kvality života (ako o bývaní hovorí Programové vyhlásenie vlády SR 2012 – 2014) a zväčšuje rozdiely medzi životnou úrovňou v našej krajine a v ostatných členských štátoch EÚ. Štátny fond rozvoja bývania je jeden z mála dostupných finančných nástrojov pre výstavbu sociálnych nájomných bytov a potenciálne aj individuálnu bytovú výstavbu pre domácnosti s nízkymi príjmami.

Otrasný život Rómov na Luníku IX: 23 ľudí spí na dvoch posteliach

Dvadsaťtri ľudí býva v byte malom skoro ako paneláková pivnica. Medzi nimi dvadsať detí. Bez elektriny, tepla, vody či záchoda. To je realita Lunika IX, ktorú si väčšina z nás vie len ťažko predstaviť. Ak by v podobných podmienkach žili napríklad v Anglicku, deti by okamžite skončili v náhradnej rodine. Do bytovky na Luniku známej ako kukurica nás pozvala rodina Gadžorovcov. Mama a otec a ich deti a deti ich detí, dokopy 23 ľudí, ktorí bývajú v byte či skôr v jednej izbe, ktorá má sotva 12 štvorcových metrov.

„Tu všetko v jednej izbe robíme, jeme, spíme, varíme, máme len dve postele, dve skrinky. Deti spia na zemi,“ sťažuje sa matka Magdaléna Gadžorová (42). Rodina tvrdí, že ani nevie, ako sa v takejto chajde ocitla.

„Bývali sme v bytovke, ktorú zbúrali, a toto nám tu prideliť. Nemáme vodu, elektrinu, nič, a pritom platíme nájomné 30 eur,“ hnevá sa Magdaléna, ktorá s celou rodinou miesto toalety radšej navštevuje okolité polia.

„Máme záchod spoločný s vedľajším bytom, a tak je nás 46 na jeden záchod,“ vysvetľuje otec rodiny. Gadžorovci čakajú, kedy im mesto prideli ďalší byt.

Autor: Plus JEDEN DEŇ/Petra Fačkovcová-Klimešová 22. XI. 2012

Voda ako ľudské právo?

V roku 2012 spustilo niekoľko paneurópskych mimovládnych organizácií v spolupráci s odborovými centrálnymi kampaňami za vodu a sanitáciu ako ľudské právo. Napriek rastúcemu uvedomeniu si, že prístup k vode by mal byť univerzálnou službou, pokračujú praktiky, ktoré časti ľudí robia toto právo málo dostupným. Príkladom je situácia na Slovensku, kde spotrebitelia, ktorí šetria vodu, sú nútení vodárenskými spoločnosťami uhrádzať ušlé zisky.

Podľa článku z regionálneho denníka, Úrad pre reguláciu sieťových odvetví pre Stredoslovenskú vodárenskú prevádzkovú spoločnosť schválil na obdobie od 1. januára do 31. decembra maximálne ceny. Toto zvýšenie v domácnostiach, ktoré pri štyroch členoch spotrebujú v priemere denne okolo 328 litrov pitnej vody, čo za rok predstavuje spotrebu 119 m³, predstavuje náklad vyšší o 13 eur za rok. Ako médiá informovala hovorkyňa príslušnej spoločnosti, dôvodom zmeny ceny za výrobu a dodávku pitnej vody a odvádzanie odpadových vôd je *znižujúci sa odber pitnej vody a tým i odvádzanie odpadových vôd*, zvyšovanie nákladov na úroky z úverov obstarania majetku pre dodávku pitnej vody z dôvodu realizovania viacerých investícií.³⁴ Ak je možné pre tento dôvod zvyšovať ceny, pod Úrad pre reguláciu a ani príslušné ministerstvo nerobia dobrú službu pri ochrane prístupu obyvateľstva Slovenska k základnému predpokladu zdravého života – pitnej vode.

Energetická chudoba

Podiel domácností, ktoré si nemohli udržiavať teplo v byte, je jeden z indikátorov materiálnej deprivácie. Podľa údajov z EU SILC je v tomto indikátore situácia na Slovensku priaznivá a v posledných rokoch sa zlepšovala (a dosiahla úroveň pod 5 %). Keď sa však pozrieme na štatistiku Rodinných účtov (Príjmy, výdavky a spotreba súkromných domácností SR) za rok in 2011, zistíme, že výdavky za elektrinu, plyn a palivo presiahli 10 % čistého príjmu priemernej domácnosti (ŠÚ SR 2012). Ak použijeme britskú definíciu energetickej (palivovej) chudoby, zistíme, že energetická chudoba v slovenských domácnostiach veľmi rozšírená.³⁵ UNDP 2010 prieskum odhalil, že v rómskych domácnostiach existuje zvlášť vysoká miera energetickej chudoby: viac ako jedna tretina všetkých rómskych domácností malo opakované ťažkosti s udržiavaním tepla v byte (v prípade všeobecnej populácie SR len 5 % podľa EU SILC). Závažný problém je aj dodávka energie: 8 % skúmaných rómskych domácností nemalo prístup k elektrine a ďalších 22 % malo v predchádzajúcich dvanástich mesiacoch dodávku elektrinu na nejaký čas prerušenú. Hlavným dôvodom pre prerušenie dodávky bola neschopnosť pravidelne uhrádzať účty za elektrinu. (UNDP 2012)

Odpájanie domácností od dodávky vody, elektriny a kúrenia sa u nás nevníma ako spoločenský problém, ale skôr ako zlyhanie jednotlivých domácností. Je zásadne dôležité, aby sa pohľad na tento problém zmenil.

Smernica 2009/72 Európskeho spoločenstva o spoločných pravidlách pre trh s elektrinou zdôrazňuje iný pohľad na neschopnosť domácností hradiť náklady na svietenie a kúrenie.

³⁴ <http://zvolen.sme.sk/c/6203228/stredoslovenski-vodari-budu-uctovat-maximalne-ceny.html>

³⁵ ŠÚ SR 2012 http://portal.statistics.sk/files/ru_publicacia_2011.pdf Vysokú úroveň energetickej chudoby potvrdili aj ďalšie analýzy (Valentovič, M. – Kavický, R. et al. 2011).

Zavádza pojem zraniteľný spotrebiteľ a vyhlasuje energiu za univerzálnu službu, na ktorú by mal vo verejnom záujme dosiahnuť každý. Smernica sa snaží viesť členské štáty k citlivejšej politike voči domácnostiam, ktoré si nedokážu uhradiť prístup k elektrine.

Členským štátom ukladá znížovať počet ľudí, ktorí majú obmedzený prístup k energiám a zabezpečiť jej „nevyhnutné dodávky pre zraniteľných odberateľov“ ako sú dôchodcovia, nezamestnaní, mnohohodetné domácnosti či obyvatelia odľahlých území. Členský štát môže aj „ustanoviť zákaz odpojenia zraniteľných odberateľov v kritických časoch“. Len môže, nemusí. Je to tak pre nejednotnosť ambícií členských štátov v tejto otázke.

Slovensko transponovalo túto Smernicu až Zákonom č. 250/2012 Z. z. o regulácii v sieťových odvetviach. Zákon tvrdí, že prijíma opatrenia na dosiahnutie univerzálnej služby pri poskytovaní energie. Je až revolučným krokom pozdvihnúť elektrinu a plyn na službu, ktorej základná úroveň by mala byť poskytovaná každému obyvateľovi.

Príklad

My z redakcie sme navštívili septembrové Košice. Po hlavnej ulici nás mŕňajú dvaja rómski mladíci. Ako idú ulicou, na ich oči a nos útočia chute a vône. A oni, evidentne bez peňazí sa iba pozrú na stánok s občerstvením a k nosu priložia zatvorenú dlaň. Opakovane. Stále po niekoľkých krokoch. Tak ako sa v mladom vychudnutom tele ohlasuje hlad, privoniajú k vrecúšku s „fetom“...

Niektorí ten obraz vidia, iní odvracajú hlavy, druhí sa tvária, že ich to nezaujíma! V historickej radnici sa podávajú chutné koláčiky ku káve na konferencii okázalo nazvanej ako šanca pre Rómov. Reči, reči, reči... Ostanú bezduchým mlátením prázdnej slamy kým za nimi nebude stáť empatia a skutočná ochota pomáhať. Kým na Slovensku nepochopíme, že jedinou šancou pre všetkých je PRÁCA a slušná pláca za ňu, nikam sa nepohneme. Iba čo sa budeme ďalej prepadávať. A raz tí najslabší zo sebou strhnú aj tých čo sú hore. A myslia si, že to tak ostane naveky...

Zastavujeme sa na Luníku IX. Prvé bytovky sú určené na demoláciu. Sem tam z ich okien vykúkajú ľudia, ktorí nemajú kam ísť. Ešte pred rokom čistá a kultúrna Hrebendova ulica sa už ničím nelíši od tých čo každú chvíľu zbúrajú. Hľadáme jediný zdroj pitnej vody, ktorý na Luníku ľudom ostal po tom, čo ich tohto leta, v najväčších horúčavách od vody odpojili. Pri kohútiku za obecným úradom sa striedajú ľudia ako bez duše. Apaticky prichádzajú s vozíkmi, kuframi, bandaskami, umelohmotnými fľašami. Možno ani nie 40 ročná žena sa mi tvrdo zahľadá do tváre a zúfalo kričí. „Život by som dala za to, aby som aspoň chvíľu mohla byť biela.“ Nevysvetľujem jej, že viem svoje o chudobe. Že rok pracujem bez peňazí... Načo by som jej pribalovala na chrbát svoje starosti... Ďalšia päťdesiatnička mi smutne hovorí aké praktiky fungujú na Luníku. „Práce pre nás niet a z dávky nám hneď na úrade strhnú peniaze za byt, vodu... mne minulý mesiac vyplatili na ruku v drobných 17 eur! Vyžite z toho...“

Naše transponovanie sa však udialo v slabšej forme. Zákon sa napríklad vôbec nezmieňuje o zákaze odpojiť zraniteľných odberateľov v kritických časoch. Cenovú reguláciu pripravuje len pre malé podniky. Úlohu vymedziť zraniteľných spotrebiteľov z radov domácností zákon presúva na Úrad pre reguláciu sieťových odvetví a ministerstvá práce a financií. Otázne je, či a ako vážne Úrad a ministerstvá pristúpia k úlohe vymedziť energetickú chudobu, zraniteľných spotrebiteľov a pripraviť opatrenia, ktoré by ich chránili. Cestu k zachovaniu „Ducha“ Smernice môže predstavovať zapojenie zástupcov zraniteľných spotrebiteľov do

týchto úloh. Zákon však Úradu pre reguláciu a ministerstvám neukladá spolupracovať so zástupcami spotrebiteľských združení a zraniteľných skupín. Dá sa očakávať aj „neuložená“ spolupráca v tejto oblasti? Budú sa mimovládne organizácie domáhať spolupráce na tejto úlohe?

Príklad

Dlhodobó nezamestnaní manželia v pred dôchodkovom veku z Veľkého Šariša so štyrmi deťmi žijú z dávky v hmotnej núdzi, ktorá predstavuje 280 eur, 80 eur prídavkov na deti a z 90 eurového príspevku na bývanie. O príspevok na bývanie však v ostatných mesiacoch prišli, lebo majú nevyplatené nájomné za niekoľko mesiacov. Otec rodiny argumentoval – „prvé, čo sme sa vždy snažili zaplatiť bola elektrina a plyn. Kvôli deťom. Aby mali svetlo a teplo. Aby sa mohli pripravovať do školy. Až po tom sme riešili jedlo a bývanie – platby za nájomné až ako štvrté. Len čo sme nedokázali platiť práve túto v poradí štvrtú prioritu, prišli sme o príspevok na bývanie.“

Služby pre zraniteľné skupiny

V januári 2012 bola vládou SR prijatá Stratégia Slovenskej republiky pre integráciu Rómov do roku 2020. Stratégia načrtáva situáciu a plány postupu premeny podmienok vo viacerých oblastiach, ktoré sú kľúčové pre vyrovnanie životných podmienok a posilňovanie šancí, ako oblasť vzdelávania, práce, bývania, zdravia. Zmeny v týchto oblastiach sú nutné pre zmenšovanie rôznych jednotlivých druhov sociálneho vylúčenia, ktorým čelia rómske komunity. Súčasťou Stratégie je aj zámer zlepšovania prístupu k finančným službám, nediskriminácia a zmeny v oblasti vnímania väčšinou spoločnosťou. Od jej prijatia už uplynulo desať mesiacov a zatiaľ nie sú známky pokračovania prác na jednotlivých akčných plánoch. K Stratégii a revidovanému akčnému plánu Dekády sa síce všeobecne prihlásilo Programové vyhlásenie vlády 2012 – 2016 a Národný program reforiem (2012), no nový splnomocnenec vlády pre rómske komunity sa k tomuto strategickému dokumentu zatiaľ neprihlásil. Podobne ani jednotliví ministri.

Podľa Národnej sociálnej správy sa v roku 2011 vytvorili sa predpoklady pre budovanie siete

komunitných centier so zadefinovanými minimálnymi štandardmi. Alokovala sa časť finančných prostriedkov Európskeho sociálneho fondu viazaných na národné projekty na budovanie siete komunitných centier a vytváranie podmienok na skvalitňovanie ich činnosti prostredníctvom projektu „Štandardizácia služieb a rozširovanie siete komunitných centier pre marginalizované rómske komunity“. Píše sa v nej, že „podpora investičných projektov zameraných na budovanie, rekonštrukciu, modernizáciu a vybavenie komunitných centier je umožnená aj prostredníctvom Regionálneho operačného

Príklad

Chorý 45-ročný vdovec s dvoma deťmi, z toho jedno je postihnuté autizmom žije zo sirotských a vdovskej dávky, čo spolu predstavuje 750 eur. Za nájomné a hypotéku však musí zaplatiť 500 eur, škôlka pre handicapovaného syna ho bude stáť 160 eur a na škôlku pre dcérku potrebuje mesačne 40 eur. Na život im ostáva 50 eur!

programu.“ V Národnej správe ale chýba informácia o zamýšľanom počte komunitných centier, kvalifikácii vychovávateľov a počte zapojených detí. Podobne v správe chýbajú detailnejšie informácie o podpore terénnej sociálnej práce v marginalizovaných komunitách.

Zdravotná starostlivosť a dlhodobá starostlivosť

Národná sociálna správa za rok 2012 vyzdvihuje Novelu zákona o sociálnych službách pre spôsob, akým zabezpečuje financovanie sociálnych služieb. Novelu zákona o sociálnych službách schválenú v decembri 2011 si vyžiadali miestne samosprávy a vyššie územné celky, ktoré sú zodpovedné za dostupnosť sociálnych služieb. Novela bola pre ne výhodná, pretože podstatne zvyšovala finančnú spoluúčasť príjemcov sociálnych služieb na ich financovaní, a tým odbremeňovala miestne a regionálne samosprávy od časti výdavkov. Preto v čase obmedzených verejných financií bola zvlášť vítanou úpravou.

Príklad

Volám sa Eva, mám 56 rokov. Voľakedy som pracovala na kontrolnom oddelení veľkého podniku, chodila na služobné cesty. O prácu som prišla, lebo firmy zanikli. Skúšala som aj podnikat'. Teraz som už štyri roky bez práce. Muž mi nechce dávať žiadne peniaze, vraj som lenivá a neschopná. Nemám na autobus, telefón. Už som rezignovala, som zúfalá. Dospelé deti nechcem svojimi problémami zaťažovať. Na dôchodok čakám ako na spasenie.

Novela sa však stretla s pomerne silnou kritikou verejnosti. Avizovali sa finančné problémy mnohých klientov zariadení sociálnych služieb: obavy z neschopnosti uhrádzať služby, zo straty nároku na službu a často aj straty strechy nad hlavou vo vysokom veku. Účinnosť tohto usmernenia bola v záujme spoločenského zmieru (a aj toho, že sa blížili predčasné parlamentné voľby) odložená.

Prezident SR novelu v decembri 2011 nepodpísal. Vyčítal jej retroaktívnosť a to, že klientovi domova sociálnych služieb po zaplatení všetkých úhrad môže ostať suma nižšia ako je životné minimum. Novela však bola pre obce výhodná aj z ďalších dôvodov, ktoré si verejnosť povšimla menej. Oddaľovala totiž viacero povinností poskytovateľov sociálnych služieb, takých ako je plnenie personálnych štandardov a debarierizácia zariadení. Týmto oddialením sa podľa vtedajšieho ministerstva „vytvoril priestor na použitie existujúcich finančných zdrojov na riešenie krízovej situácie v sociálnych službách“.³⁶

³⁶ <http://www.webnoviny.sk/slovensko/prezident-nepodpisal-novelu-zakona-o-s/442068-clanok.html>

Zdravie

V záujme šetrenia verejných financií vláda I. Radičovej znížila sadzbu zdravotného poistného za poistencov štátu (deti, študentov, nezamestnaných a dôchodcov) zo 4,33 % na 4 % vymeriavacieho základu.

Vláda R. Fica dočasne vrátila výšku poistného na pôvodnú úroveň „na riešenie krízovej situácie v zdravotníctve“, keďže v schválenom rozpočte na rok 2012 neboli rozpočtované výdavky na jej riešenie. Z uvedeného dôvodu bolo osobitne vyčlenených 50 miliónov eur a prostredníctvom zmeny legislatívy sa zvýšila sadza poistného za poistencov štátu od 1. júla 2012 do 31. Decembra 2012 zo 4,0 % pre štát na 4,33 % z vymeriavacieho základu.³⁷ Je to teda len dočasné zlepšenie financovania zdravotníctva. Znamená, že v roku 2013 bude štát za svojich poistencov opäť prispievať nižšiu sumu.

6. Chudoba a verejná mienka

Nárast neistoty a finančnej tiesne aj medzi pracujúcimi vrstvami čiastočne vysvetľuje nárast negatívneho vnímania ľudí, ktorí poberajú dávky v hmotnej núdzi. Predstavovanie poberateľov dávok v hmotnej núdzi ako príživníkov a neprispôsobivých je čoraz častejšie a pre niektoré subjekty sa lobovanie za „prísnejší prístup k neprispôsobivým“ stalo oficiálnou politikou. Už v roku 2011 vznikla výzva početného zoskupenia starostov, členov Združenia miest a obcí Slovenska (ZMOS), ktorí žiadali tvrdšiu politiku voči „neprispôsobivým“ občanom.³⁸ Je varovnou skutočnosťou, že toto stanovisko je už dnes viac menej oficiálnou agendou takého významného subjektu ako je Združenie miest a obcí Slovenskej republiky, ktoré má moc určovať verejnú mienku a atmosféru solidarity či nesolidarity v tejto oblasti.³⁹

Tabuľka č. 34: **Názor na riešenie chudoby a nerovností vo vašej krajine**

	Veľmi dobré	Skôr dobré	Skôr zlé	Veľmi zlé	Nevie	Dobré spolu	Zlé spolu
Slovensko	1	20	59	17	3	21	76
Rakúsko	8	44	37	5	6	52	42
Česko	1	26	49	22	2	27	71
Poľsko	2	16	52	25	5	18	77
Maďarsko	0	9	52	36	3	9	88
EU/27	2	29	48	16	5	31	64

Zdroj: EB 391/2012.

³⁷ http://www.rokovania.sk/File.aspx/ViewDocumentHtml/Mater-Dokum-147574?prefixFile=m_

³⁸ <http://www.zobudmesa.sk/vyzva-starostom-a-primatorom/>

³⁹ Na jeseň tohto roku sa uskutočnilo niekoľko demonštrácií, ktoré požadovali sprísniť podmienky poskytovania dávok v hmotnej núdzi – celkom ich odoberať rodičom detí, ktoré nechodia riadne do školy, či tým, ktorí nie sú zapojení do verejnoprospešných prác. Jednou z požiadaviek bolo aj zníženie veku trestnoprávnej zodpovednosti na 12 rokov. V meste Partizánske petíciu za tieto požiadavky viedol primátor mesta.

7. Participácia na príprave, realizácii a vyhodnocovaní sociálnej politiky

Aj bez reprezentatívnych výskumov možno konštatovať, že stav občianskej spoločnosti je na Slovensku nie je dobrý. Mnohé kvalitné a dlhoročne aktívne občianske združenia, pracujúce so znevýhodnenými občanmi živia, pôsobia v súkromných bytoch, lebo nemajú žiadne príjmy na existenciu, materiálno-technické zabezpečenie, ani na činnosť. Sami si platia telefóny, náklady na dopravu, benzín, kancelárske potreby, i na činnosť. Dokedy? Na druhej strane sú tu spoločnosti, ktoré nedokážu minúť príjmy z alokovaných 2 % v danom roku. A existujú iné občianske združenia, ktoré vznikli tesne pred vypísaním výzvy na čerpanie eurofondov, ani nestihli preukázať svoje kompetencie v činnosti, a ich projekty im boli schválené, a takto získali vysokú sumu na aktivity, ktoré nikdy nerealizovali. Niet potom divu, že sa takmer každý týždeň vyplaví na povrch kauza neefektívneho čerpania eurofondov, resp. že nedokážeme napísať a zrealizovať kvalitné projekty, aby ich prefinancovali v Bruseli, aby sme naplno čerpali tieto peniaze z EÚ. Je potrebné, aby boli finančne zaistené občianske združenia, aby vznikali nové zdroje finančnej podpory neziskového sektoru a doterajšie zdroje boli efektívne využité a prerozdelené. Preto treba oživiť, čo dobre fungovalo, napr. vzťahy s odborovými organizáciami a kvalitnými kompetentnými organizáciami na jednej strane, ale aj spolupracovať s novými prúdmi zameranými na dobro spoločnosti.

Michalovce

Stojíme pri nedávno vystavanom múre v Michalovciach, ktorí tu postavili Rómom do cesty, ktorou zvykli z Angiho mlyna prejsť do mesta. Obyvatelia bytoviek, ktoré výstavbu plota spustili na nás nervózne pokukávajú. Evidentne im prekáža to množstvo predovšetkým novinárov, ktorí si tu chodia múr fotografovať a obzerať. Ako keby to ani neboli dospelí ľudia, ktorí si predsa museli byť vedomí toho, že ich akcia – výstavba múru – vyvolá reakciu okolia. Teda aj zvýšený záujem. Ale stalo sa. A tak okrem Rómov, ktorí síce okolo múra, ale predsa tadiaľto prechádzajú sú tu zakaždým aj nejakí noví „zvedavci“. Ktorí sa dívajú a ktorí sa aj pýtajú. A to miestnych zdá sa dnes rozčuľuje viac ako samotní Rómovia. Ľudia z bytoviek na nás pokrikujú z okna, čo sa nám na múre nepáči? Ako keby im bolo jasné, že sa nám na múre musí čosi nepáčiť. Posielajú nás na Angi mlyn. Vraj nech sa ideme pozrieť ako tam Rómovia žijú. Niektorí pod zámienkou, že chceli vysypať smeti pristavujú sa pri nás cestou ku kontajnerom. Hovorím, že práve z Angi mlyna ideme. Staršia pani sa iba začudovane díva. Pýtam sa jej, či ona bola niekedy v tejto rómskej lokalite? Hovorí, že nikdy a zdesenie na jej tvári je veľavravné. Strach jej z nich pozerá, ako keby v niekoľko sto metrov vzdialenej lokalite ani nežili ľudia, ale zvieratá. Vlcí! Snažím sa tým ľuďom povedať, že ich múr je predovšetkým zakrývaním si oči pred tým, čo nechcú vidieť. Chudoba je naozaj strašná. Nikto ju nedáva rád na obdiv. Ale chudobný ešte neznamená zlý. Nie človek! Mrzí ma, že ľudia v meste, okolo ktorých denne Rómovia prechádzajú ich nevnímajú ako individuality, len ako kobyľky. Ako mor. Ako keby bolo jednoduchšie nevedieť mená, nechcieť poznať konkrétne osudy, životné peripetie. Lebo to by potom, človek musel uvažovať. Zamýšľať sa. Neodsudzovať! A možno i chcieť pomôcť.

Európska sieť proti chudobe vo svojej publikácii *Prelomenie bariér usmerňovanie zmeny* (2011) konštatuje, že „súčasný formy reprezentatívnej demokracie občanom neposkytujú dostatočnú kontrolu ani vplyv v politickom procese rozhodovania. Rastúce nerovnosti a polarizácia sústredili moc rozhodovať do rúk úzkeho okruhu ľudí, čo viedlo k úpadku demokracii“. To sa odrazilo:

- v náraste chudoby a sociálneho vylúčenia,
- v napätí, v rastúcich konfliktoch,
- v náraste nízkych foriem nacionalizmu,
- v šírení rasizmu.

Strata demokracie je podľa EAPN kľúčovým faktorom existencie dnešnej hospodárskej, sociálnej a politickej krízy. Aj preto je potrebné oživiť pôvodné formy demokracie a rozvinúť nové praktiky participatívnej demokracie. Podľa EAPN je participácia vitálnou súčasťou cesty z krízy a cesty k lepšej spoločnosti.

Znamená to, že je potrebné znovu zaktivizovať tie subjekty, ktoré majú veľkú skúsenosť s obhajobou sociálnych práv, osobitne členov odborových organizácií. Spolu s nimi a organizáciami občianskej spoločnosti sa pokúšať priamo ovplyvňovať rozhodnutia týkajúce sa prerozdeľovania príjmov verejných rozpočtov. Potrebná je tvorba nesebeckých, zákonných usmernení, ktoré tvorili prosperitu.

Podľa Európskej siete proti chudobe je potrebné oživiť takú participáciu, ktorá sa vedome zacielfuje na zabezpečenie spravodlivejšieho trvalo udržateľného využitia zdrojov, aby mal každý zaistený prístup k dobrému životu. Cestu občanov smerom k participatívnej demokracii chce podporiť aj Európska komisia tým, že Rok 2013 ustanovila za Európsky rok občianstva. Takto sa dá zastaviť obmedzovanie ľudských práv, ktoré spôsobuje enormné škody na životoch a zdraví ľudí, žijúcich na tejto planéte. Toto je vízia EAPN ako riešiť krízu.

Prejdime teraz konkrétnejšie k niektorým ďalším stránkam participácie.

Keďže otázka rozpočtu a deficitu má trvalú prioritu, sociálne ciele sa stávajú druhoradé. Prísne ekonomické kritéria tvrdo dopadajú najmä na chudobných ľudí. Slovenská sieť proti chudobe bude naďalej rozvíjať verejnú diskusiu a vystupovať tak, aby podporila participatívnu demokraciu smerom k verejnému dobru a pomohla presmerovať priority nášho politického systému smerom k sociálnemu, udržateľnému a demokratickému rozvoju.

Našou stratégiou je vytvoriť priestor pre preskúmanie a kontrolu reálnej situácie na Slovensku, aby ľudia žijúci v chudobe a sociálne vylúčení mohli spoločne posudzovať a hodnotiť na základe vlastných skúseností, ako rôzne verejné politiky riešia ich potreby.

Je potrebné posilniť ľudí zažívajúcich chudobu, aby ich hlas bolo počuť. Európska sieť proti chudobe chce podporovať organizovanie tréningov, ktoré sú zamerané na budovanie tímovej práce a schopnosť obhajoby. Dôležitá je aj myšlienka rozvíjať prácu na lokálnej a regionálnej úrovni a spájať sa s už činnými miestnymi aktivistami. členmi SAPN, pretože časť problémov sa dá efektívne riešiť aj na miestnej a regionálnej úrovni.

Pomáhajúce organizácie vedia, že ľudia, ktorí boli po dlhý čas vylúčení z hlavného prúdu života, okrem obnovenia pracovných zručností potrebujú rozsiahlu podporu vo viacerých oblastiach, vrátane posilnenia sebadôvery a sebaúcty. Posilnenie participácie ľudí zažívajúcich chudobu a sociálne vylúčenie, je pre to vhodnou cestou. Týka sa to aj účasti na politickom dianí a rozhodovaní ohľadom prerozdeľovania verejných zdrojov, ako aj kontroly

týchto rozhodnutí, týkajúcich sa miestneho, regionálneho, národného a EÚ verejného rozpočtu.

Ako konštatoval bývalý prezident EAPN Fintan Farrell:

„Demokraciu ohrozila nerovnosť, kedy sme dovolili, aby 1 % dospelých vo svete vlastnilo viac ako polovicu globálneho úžitkového bohatstva. Vytvorenie spoločnosti na báze rovnosti jej členov musí byť v srdci a prioritou nášho 21. storočia. Posilnenie participácie je základom snahy vybudovať takúto spoločnosť.“

V dnešných časoch sa vo verejných protestoch aj na Slovensku často opakuje požiadavka väčšej účasti na správe verejných vecí, či dokonca nahradenie existujúcich inštitúcií občianskou samosprávou. Nedostatok participácie zjavne zvyšuje spoločenské napätie.

Participácia, účasť občanov na správe verejných vecí nie je akousi dekoratívnou ozdobou vyspelých demokracií a luxusom, ktorý si môže dovoliť len blahobytná spoločnosť. Ako však zabezpečiť participáciu v dnešných zložitých spoločnostiach, najmä ak politické elity majú dostatok svojich expertov a sú presvedčené, že participáciu verejnosti na rozhodovaní nepotrebujú?

Podmienky demokratickej participácie

Demokraciu môžeme chápať aj ako spoločné hľadanie správneho riešenia spoločenských problémov a ako spoločné vylepšovanie spoločnosti prostredníctvom zlepšovania demokratických postupov. Zúčastňovanie sa na hľadaní a vytváraní dobrých riešení spoločenských problémov je základom legitimacy demokracie.

Voľná a otvorená debata na námestiach či v elektronických médiách sa mnohým javí ako jediná forma demokratickej participácie. S inou nemajú skúsenosti a nevedia si ju predstaviť. Zložito organizovaná spoločnosť s miliónmi členov však potrebuje osobitné postupy zúčastňovania sa. Také, ktoré dovoľujú zohľadniť rôznorodú skúsenosť a predvídať nezamýšľané dôsledky opatrenia. Tieto postupy spájajú princíp spolupráce a kritiky.

Podpora participácie znamená uznávať poznávacie schopnosti všetkých občanov. Znamená priznať, čo sa niekedy príslušníkom elít ťažko priznáva, že aj tí najjednoduchší, najchudobnejší ľudia sú najväčšími odborníkmi na podmienky svojho života, že sú ich naj dôkladnejšími znalcami a ich správanie je rozumné vo vzťahu k podmienkam, ktoré musia vo svojom každodennom živote brať do úvahy. Tieto podmienky dôkladne nepoznajú ani grémiá expertov a konzultantov. Hoci sa opierali o matematické modely a simulácie, nedokázali predvídať „zhora neviditeľné“ zložitosti situácie ich budúcich užívateľov. Ak je príprava verejných politík len v rukách expertov, výsledky môžu byť neprimerané, vyvolávať nežiaduce účinky a strpčovať ľudom život. A politikom odoberať dôveryhodnosť.

Nielen Európska sieť proti chudobe, ale aj európske inštitúcie si uvedomujú, že bez participácie sa sociálne ciele spoločnosti, ale aj takzvaný európsky sociálny model, nutne dostávajú na vedľajšiu koľaj. Záujmy korporácií a ekonomických aktérov si vedia svoju „počuteľnosť“ zariadiť cez lobing, vlastníctvo médií a ďalšími postupmi. A tí, čo obhajujú sociálne zabezpečujúci štát, sú takmer nepočuteľní.

Úpadok dôvery v politiku, odcudzenie občanov a politiky zasahuje spoločnosti na celej planéte. Skúsenosti z iných krajín ukazujú, že zápas s nedôverou občanov má podobu

vytvárania organizačných podmienok pre participáciu – vŕahovania verejnosti do rozhodovania o veciach verejného záujmu či vytvárania priestoru pre jeho lepšiu kontrolu.

Spoločnosť musí harmonizovať sociálne, ekonomické a environmentálne ciele. Jednostranný dôraz na niektoré z nich, jednostranné vyzdvihovanie ekonomiky a odkladanie sociálnych a environmentálnych potrieb „na lepšie časy“ má rozkladné a nezvratné dôsledky na život najzraniteľnejších skupín. Tieto dôsledky – neschopnosť najzraniteľnejších skupín správať sa podľa spoločenských očakávaní sú dnes neprehliadnuteľné.

Zaisťovanie rovnováhy ekonomických a sociálnych cieľov je jednoduchšie v spoločnostiach, v ktorých k politickej kultúre patrí vyžadovať kritické analýzy a participáciu dotknutých skupín ako súčasť spravovania verejných vecí.

Vláda I. Radičovej deklarovala väčší záujem o spoluprácu s občianskym sektorom ako iné vlády. Ustanovila napríklad funkciu splnomocnenca pre spoluprácu s občianskou spoločnosťou, ktorú zachovala aj vláda R. Fica (vo funkcii od apríla 2012). V zriadenej Rade solidarity vlády, kde sú zastúpení aj najdôležitejší aktéri, má zástupcu aj občianska spoločnosť. Delegovanie a pôsobenie tejto organizácie má však k transparentnosti ďaleko.

Funkcia splnomocnenca a ani zastúpenie v spomínanom vrcholnom poradnom orgáne nie sú dostatočnou organizačnou podporou pre sústavnú účasť na príprave, implementácii a vyhodnocovaní politických opatrení. Nehovoriac o možnostiach regionálnej a lokálnej participácii dotknutých skupín, na tvorbe rozhodnutí, ktoré sa ich týkajú. Napríklad

- v komisiách či výborov úradov práce a sociálnych vecí, ktoré rozhodujú o fakultatívnych dávkach.
- v komisiách samospráv, ktoré rozhodujú o pridelovaní sociálnych bytov.

Dôležitým zdrojom negatívneho pohľadu na participáciu sú náklady, ktoré vyžaduje. Tieto náklady (od nákladov na sprístupňovanie informácií, kultivovanie zručností na prácu s nimi, náklady na infraštruktúru, cestovné, diéty a ďalšie náhrady) sa považujú za administratívne náklady, ktoré patria k nepriateľom číslo jeden všetkých vlád. Modly rýchlosti a modly šetrenia sú vážnym ohrozením nasledovania ideálu participatívnejšej, v rozhodovaní inkluzívnejšej a fakty zohľadňujúcej tvorby politických programov.

Čo robiť?

Je potrebné venovať väčšiu pozornosť:

- organizácii legislatívneho procesu tak, aby bol väčšmi otvorený odbornej a verejnej diskusii: aby sa verejne konzultovali už legislatívne zámery a aby práca odborných komisií nemala uzavretý režim: na to netreba meniť žiadne vyššie právne normy: žiadne právne predpisy nebránia väčšej otvorenosti
- zapájaniu odbornej verejnosti a občianskej spoločnosti, osobitne organizácií zastupujúcich znevýhodnené a zraniteľné skupiny do procesu posudzovania pripravovaných politík (strategických dokumentov, bežných zákonov)
- organizačnému a inštitucionálnemu zabezpečeniu vyhodnocovania sociálnych dopadov (všetkých) politických rozhodnutí – priebežne aj ex ante.
- posilňovaniu „hlasov“ (postavenia) tých aktérov, ktorí budú obhajovať sociálne a environmentálne aspekty pri tvorbe politických rozhodnutí.

Participácia podľa nás musí byť podporená aj pri posudzovaní sociálnych vplyvov v rámci Jednotnej metodiky posudzovania vybraných vplyvov, ktorá je záväzná od júna 2010. Ex ante posudzovanie sociálnych dopadov pripravovanej legislatívy považujeme za veľmi významný krok pre ochranu obyvateľov pred zhoršovaním ich životných podmienok. Posudzovanie sociálnych dopadov by malo podľa platnej metodiky zaručiť, že – citujem: „*predkladané materiály nepovedú k zhoršeniu životnej úrovne obyvateľstva, osobitne u tých skupín obyvateľstva, ktoré sú ohrozené chudobou a sociálnou exklúziou.*” Žiaľ, nezáväznosť výsledku posudzovania pre predkladateľa znevažuje zmysel tejto dôležitej inštitúcie.⁴⁰

Zmena v spôsobe tvorby verejnej politiky teda vyžaduje učiť sa z demokratických a participatívnych procesov tvorby verejnej politiky v iných európskych štátoch. Je potrebné posilniť zmysel pre porovnávanie sa a súťaženie aj v sociálnej oblasti, v sociálnej ochrane, a nielen v raste HDP či šetrení verejných výdavkov. Potrebné je rozvíjať kultúru vzájomného sa učenia. Musíme vyvíjať tlak na vládu a ministerstvá, aby vytvárali organizačné podmienky a príležitosti pre verejnú diskusiu a participáciu verejnosti na tvorbe politiky, vrátane politiky sociálnej ochrany a sociálneho začleňovania.

Pripomínajme to sebe aj ostatným. Rôzne formy dialógu s občanmi, rôzne formy participácie a konzultácií sú dôležitou „technológiou“ spravovania verejných vecí. Takýto charakter spravovania verejných vecí uprednostňujú spoločnosti, ktoré chcú byť riadené rozhodnutiami založenými na faktoch a učiť sa z praktickej skúsenosti. Občiansku participáciu podporujú spoločnosti, ktoré sa chcú vyhnúť sa polarizácii životných príležitostí a je im drahá spoločenská zhoda, mier a dlhodobá udržateľnosť.

⁴⁰ <http://www.rokovania.sk/appl/material.nsf/0/786D777FDA36BD27C125769C003DE01B?OpenDocument>

Literatúra/pramene

- BEDNÁRIK, R. – PASTOR, K. 2011. Identifikácie inflexného bodu zmeny spotrebiteľského správania Správa z riešenia výskumnej úlohy č. 2150. Bratislava: IVPR.
http://www.ivpr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2011/Bednarik/bednarik_2150.pdf.
- BEDNÁRIK, R. 2012. Stav sociálnej ochrany na Slovensku k 1. júlu 2012. Bratislava: Inštitút pre výskum práce a rodiny.
http://www.ivpr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2012/Bednarik/soc_ochrana_jul_2012.pdf
- CECODHAS Housing Europe 2012. 2012 Housing Europe Review. The Nuts and bolts of European social housing systems.
http://www.housingeurope.eu/www.housingeurope.eu/uploads/file_/HER%202012%20EN%20web2_1.pdf
- GERBERY, D. – DŽAMBAZOVIČ, R. 2012. Charakteristika prvého a druhého decilu príjmového rozloženia na základe údajov z EU SILC. Bratislava: IVPR.
- GERBERY, D. 2011. Pretrvávajúca chudoba. Analýza longitudinálnej databázy EU SILC. Bratislava: IVPR.
<http://ekonomika.sme.sk/c/6428864/minimalny-dochodok-zavedu-od-roku-2014.html>
<http://hnonline.sk/ekonomika/c1-57881410-slub-vlady-o-skrtani-platov-sa-rozplynul>
http://i.sme.sk/cdata/2/64/6424032/Ficov_balicek.doc
http://img.ihned.cz/attachment.php/940/42896940/a5gdDOrK2J1NTsqLUH9wiRxPkpBVtuQe/slub_vlady_o_skrtani2.jpg
<http://peniaze.pravda.sk/uvery-a-lizing/clanok/26524-ludia-zabudaju-na-nezaplatene-faktury-a-splatky-rastie-pocet-dlznikov/>
http://www.consilium.europa.eu/uedocs/cms_Data/docs/pressdata/en/lisa/132732.pdf
http://www.finance.gov.sk/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=8255&documentId=7671
http://www.finance.gov.sk/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=8255&documentId=7671
<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=8255>
<http://www.iz.sk/download-files/sk/ksp/dohody-o-vykonani-prace-statistiky.doc>
<http://www.mestocadca.sk/files/attachments/financne-dopady-protikrizovych-opatreni-vlady-sr-na-rozpocety-miest-a-obci.pdf>
<http://www.mestocadca.sk/files/attachments/financne-dopady-protikrizovych-opatreni-vlady-sr-na-rozpocety-miest-a-obci.pdf>
<http://www.socpoist.sk/aktuality-maximalna-davka-v-nezamestnanosti-sa-zmeni-od-1-januara-2013/48411s54256c>
<http://www.teraz.sk/slovensko/pocet-extremistickych-trestnych-cin/25489-clanok.html>
<http://www.topky.sk/cl/10/1327264/Na--Luniku-IX--musela-zasahovat-policia--Utok-Romov-kvoli-vode->
http://www.zmos.sk/komunike-z-5-rokovania-rady-zmos-.phtml?id3=26674&module_action__81908__id_art=18184#m_81908
http://www.zmos.sk/komunike-z-5-rokovania-rady-zmos-.phtml?id3=26674&module_action__81908__id_art=18184#m_81908
- IFP 2011 Hodnotenie efektívnosti aktívnych opatrení trhu práce.
- IFP komentár 18/2012: Slovenské škôlky: málo kapacít a nižšia účasť sociálne slabších rodín. 1. October 2012.

http://www.finance.gov.sk/Components/CategoryDocuments/s_LoadDocument.aspx?categoryId=8316&documentId=8439

KOSTOLNÁ, Z. – OLŠOVSKÁ, I. 2011. Dohody o prácach vykonávaných mimo pracovného pomeru IVPR december 2011
http://www.sspr.gov.sk/IVPR/images/IVPR/vyskum/2011/Kostolna/kostolna_2152.pdf

Matovič NRSR online September 25, 2012.
<http://mmserv2.nrsr.sk/NRSRInternet/index.aspx?module=Internet&page=SpeakerSection&SpeakerSectionID=88356&SelectedPage=4&>

Mesačník slovenského stavebníctva č. 9/2012 http://skgbc.org/webfm_send/491

MF 2012. Správa vlády Slovenskej republiky o opatreniach na udržanie plánovaného deficitu verejných financií SR na rok 2012.

Ministerstvo dopravy, výstavby a regionálneho rozvoja SR, 2012. Správa o plnení úloh štátnej bytovej politiky do roku 2015. Bratislava.

MPSVR 2012. Národná sociálna správa za rok 2012. Slovenská republika.

MPSVR 2012. Správa o sociálnej situácii obyvateľov Slovenskej republiky za rok 2011. Bratislava.

Návrh rozpočtu verejnej správy na roky 2013 – 2015 z 15. 8. 2012
<http://www.finance.gov.sk/Default.aspx?CatID=8255>

Návrh zákona z 2012, ktorým sa mení a dopĺňa zákon č. 5/2004 Z. z. o službách zamestnanosti a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov a o zmene a doplnení niektorých zákonov October 10, 2012 materiál)
<https://lt.justice.gov.sk/Material/MaterialHome.aspx?instEID=-1&matEID=5566&langEID=1>

Palivová chudoba <http://www.cenaenergie.sk/analyza/cena-energie/slovensky-trh-sa-postupne-liberalizuje/8296/>

SOCIÁLNE: Na ochranu detí vznikne celoštátna stratégia SOCIÁLNE: Na ochranu detí vznikne celoštátna stratégia <http://www.mecem.sk/rpa/?id=sita&lang=slovak&show=22635>

Special Eurobarometer 391 Social Climate. European Commission. Publication September 2012.

Správa o implementácii a čerpaní štrukturálnych fondov ... Bratislava 25. september 2012-10-10.

Správa o makroekonomickom vývoji a vývoji verejných financií za tri štvrtroky 2012 a predikcia vývoja do konca roka. Materiál na rokovanie vlády č. 36/2012 zo dňa 28. 11. 2012
<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21785>.

Svetová banka 2012. Analýzy a poradenstvo k politikám inklúzie marginalizovaných komunít na Slovensku 29 február 2012.

Svetová banka 2012. Monitorovanie a hodnotenie inklúzie Rómov na Slovensku predbežné odporúčania a myšlienky na zamyslenie.

ŠÚ SR 2011. Spotreba potravín 2010. Bratislava.
http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/publikacia-spotreba-potravin-2010_2.pdf.

ŠÚ SR 2012: ESSPROS – Výdavky a príjmy na sociálnu ochranu a počet poberateľov dôchodkov v roku 2010. Bratislava september 2012.
http://portal.statistics.sk/files/Sekcie/sek_600/Socialne_statistiky/Socialne_statistiky/Socialna_ochrana/esspros-2009-2010.pdf.

ŠÚ SR 2012: Informatívne správy Štatistického úradu SR. Zisťovanie o príjmoch a životných podmienkach domácností EU SILC 2011. http://portal.statistics.sk/files/EU_SILC-2011.pdf.

ŠÚ SR 2012: Príjmy a výdavky a spotreba súkromných domácností SR. 2011. Bratislava.
http://portal.statistics.sk/files/ru_publikacia_2011.pdf.

ŠÚ SR, 2011. Výberové zisťovanie pracovných síl 3. štvrtrok 2011. Bratislava.

ŠÚ SR. Výberové zisťovanie pracovných síl 2. štvrtrok 2012. Bratislava.

ŠÚ SR: Index of consumer prices: 2011/2010 <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=30657>.

ŠÚ SR: Index of consumer prices: 2012/2011 <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=42579>.

TASR 2012: Zvýhodnený obed len za dobrú dochádzku, znie nápad SaS.

UIPS 2011: Analýza uplatnenia absolventov stredných škôl.

UNDP 2012: Správa o životných podmienkach rómskych domácností na Slovensku 2010. Regionálne centrum rozvojového programu OSN Bratislava.

Úrad pre reguláciu sieťových odvetví: Výročná správa za rok 2011.
http://www.urso.gov.sk/doc/vs/VS2011_sk.pdf (nárast cien energie, palivová chudoba)

VALENTOVIČ, M. – KAVICKÝ, R. et al. 2011: Energetická chudoba na Slovensku. M.E.S.A.10 Consulting Group s.r.o.

Vláda SR 2012. Návrh nariadenia, ktorým sa stanovuje suma minimálnej mzdy na rok 2013
<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21603>

Vláda SR 2012. Správa vlády Slovenskej republiky o opatreniach na udržanie plánovaného deficitu verejných financií SR na rok 2012 August 22 2012.
<http://www.rokovania.sk/Rokovanie.aspx/BodRokovaniaDetail?idMaterial=21471>

Vláda SR 2012. Správa vlády Slovenskej republiky o opatreniach na udržanie plánovaného deficitu verejných financií SR na rok 2012 Číslo materiálu: UV-30918/2012 Rokovanie: 23/2012, 05.09.2012, 21. bod programu.

**Tieňová správa
o chudobe a sociálnom vylúčení v Slovenskej republike**

Autori: Zuzana Kusá a kol.
(J. Balica, D. Obšasníková, S. Trnovec, A. Galovičová,
M. Grambličková a ďalší)

Rok vydania 2012. Prvé vydanie.

Počet strán 86. Publikácia A4, brožovaná.

Vydavatelia: Slovenská sieť proti chudobe,
Fridrich Ebert Stiftung, Sociologický ústav SAV

Tlač: IRIS – vydavateľstvo a tlač, Bratislava.

ISBN 978-80-971225-5-5

EAN 9788097122553